

तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन

पेमलामू तामाङ

नेपाली विभाग

भाषा अनि साहित्य सङ्घाय

सिक्किम विश्वविद्यालय

सिक्किम विश्वविद्यालय भाषा अनि साहित्य सङ्घायअन्तग नेपाली विषय पाठ्यक्रममा रहेको

एमफिल परीक्षाको आंशिक परिपूर्तिको निम्ति प्रस्तुत

लघुशोधप्रबन्ध

फरवरी २०१८

तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन

सिक्किम विश्वविद्यालय भाषा अनि साहित्य सङ्कायअन्तग नेपाली विषय पाठ्यक्रममा रहेको
एमफिल परीक्षाको आंशिक परिपूर्तिको निम्ति प्रस्तुत

लघुशोधप्रबन्ध

शोधनिर्देशक

डा. समर सिन्हा

सहायक प्राध्यापक

नेपाली विभाग

सिक्किम विश्वविद्यालय

शोधार्थी

पेमलामू तामाङ

१ ६MPNP०५

नेपाली विभाग

सिक्किम विश्वविद्यालय

फरवरी २०१८

प्रतिबद्धता

सिक्किम विश्वविद्यालयको भाषा अनि साहित्य सङ्घायअन्तर्गत नेपाली विभागना एमफिल परीक्षाको आंशिक परिपूर्तिका निम्ति प्रस्तुत तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन शीर्षकको यो शोधप्रबन्ध मैले मेरो शोधनिर्देशक डा.समर सिन्हाको निर्देशनमा रहेर सम्पन्न गरेको पूर्णतः मौलिक शोधकार्य हो। मैले यो शोधप्रबन्ध लेखनको क्रममा विभिन्न स्रोतबाट सङ्कलित सामग्रीहरूलाई भाषा वैज्ञानिक ढङ्गले उपयोग गरेकी छु र त्यसप्रति कृतज्ञ पनि छु। यस लघुशोध प्रबन्धको समष्टि निष्कर्षलाई मैले यस अघि कुनै पनि उपाधि अथवा अन्य प्रयोजनका लागि गरेकी छैन। यस लघुशोध प्रबन्धको कुनै पनि अंश, पाठ वा पुस्तकको अंशको रूपमा प्रकाशित गरे वा गराइएको छैन। मैले यहाँ प्रस्तुत गरेका यी प्रतिबद्धता विरुद्ध कुनै प्रमाण भेटिएमा त्यसप्रति म उत्तरदायी हुनेछु भन्दै यो प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछु।

शोधनिर्देशक

शोधार्थी

डा.समर सिन्हा

पेमलामू तामाङ

नेपाली विभाग

एमफिल 16MPNP05

भाषा अनि साहित्य सङ्घाय

नेपाली विभाग

सिक्किम विश्वविद्यालय

दिनाङ्क.

विभागीय प्रमुख

शोध-निर्देशकबाट अग्रसरण

तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन शीर्षकमा प्रस्तुत शोधप्रबन्ध सिक्किम विश्वविद्यालयको नेपाली विभाग एमफिलका शोधार्थी सुश्री पेमलामू तामाङले मेरो निर्देशनमा रही तयार पारेका हुन्। विश्वविद्यालयको एमफिल अन्तर्गत रहेको शोधप्रबन्ध तयार गर्दा उनले अध्ययन, लगन र परिश्रमका साथ तयार पारेका हुन्। विश्वविद्यालयको नियम अनुसारमा रही शोधविधिको यथोचित प्रयोग गरी सुश्री मगरले यस शोधप्रबन्ध तयार पारेका हुन्।

म यस शोधप्रबन्धलाई उचित मूल्याङ्कनको निमित्त सम्बन्धित निकाय समक्ष अग्रसरित गर्दछु।

शोधनिर्देशक

समर सिन्हा

सहायक प्रध्यापक

नेपाली विभाग

भाषा अनि साहित्य सङ्काय

सिक्किम विश्वविद्यालय

कृतज्ञताज्ञापन

सिक्किम विश्वविद्यालयको नेपाली विभाग एमफिल उपाधी प्राप्त गर्नको निम्ति तयार गरिएको लघुशोधप्रबन्ध अन्तर्गत मेरो विषय तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन रहेक छ। प्रस्तुत शोधप्रबन्ध सिक्किमको पश्चिम जिल्लाको सोरेङ क्षेत्रको तामाङ मातृभाषी वक्तवाट तथ्य लिएर तयार गरिएको छ। प्रस्तुत शोधकार्य सकेसम्म माथिको विषयलाई समेटेर तयार गरिएको छ।

सर्वप्रथम सिक्किमको पश्चिम जिल्लाअन्तर्गत सोरेङ क्षेत्रको तामाङ भाषीहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु। मुख्यतः श्रीमती आशा तामाङ, श्रीमती वीरमोती तामाङ, श्री वाङदोर्जी तामाङ, सरमान तामाङ, सन्त कुमार तामाङ, उहाँहरूले आफ्नो व्यस्तथालाई पर राखेर गाह्रो नमानी आफुले जाने जति तथ्य दिनु अघि सन्नु भएको छ। साथै उहाँहरूबाट उत्साह र हौसल पाएकी छु। उहाँहरू सबैलाई मेरो आन्तरिक हृदयबाट विशेष धन्यवाद दिदँछु।

प्रस्तुत शोधप्रबन्ध श्रदेय गुरू डा.समर सिन्हा सहायक प्राध्यापक नेपाली विभाग सिक्किम विश्वविद्यालयको निर्देशनमा तयार गरिएको हो। यहाँको कुशल निर्देशन अनि सहायताले गर्दा नै यो शोधप्रबन्ध तयार हुन सकेको छ। यसका साथै प्रस्तुत विषय सम्बन्धी सल्लाह सुझाव, हौसला अनि सोही मार्ग दर्शन दिनु भएकोमा म वहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु।

प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा सिक्किम विश्वविद्यालय नेपाली विभाग अनि सोही विभागका सम्पूर्ण प्राध्यापकगणको सहयोगले नै यस शोध कार्य पूर्ण रूपमा तयार भएको छ। यसरी मलाई आवश्यक सुझाउ र मार्ग दर्शन दिनु हुने नेपाली विभाग सिक्किम विश्वविद्यालयका विभाग प्रमुख श्रदेय प्रतापचन्द्र प्रधान, डा.कविता लामा, डा.पुष्पा शर्मा, श्री देवचन्द्र सुब्बा, श्री सपन प्रधानप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु।

यसरी लुप्त प्राय भाषा केन्द्रका शिक्षकहरूले आफ्नो व्यस्ततालाई पर राखेर मेरो विषय सम्बन्धीत कुराहरू सिकाई दिनु भएको छ। त्यसर्थ उहाँहरूप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु।

यसरी नै विषय सम्बन्धित पुस्तकहरू प्रदान गरेर यस शोध कार्यको निम्ति सहयोग पुर्याउनु हुने भाषाविद् श्री अमृत योञ्जन सर अनि श्री निमा सरलाई पनि हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु।

यस लघुशोधप्रबन्ध तयार गर्दा मलाई सहयोग गर्नु हुने मेरा अग्रज सुरज गुरुड, रोजन राई, विष्णुलाल भुजेल, निर्मल निरौला, रिना राईलाई पनि मलाई सहयोग गर्नु भएकोमा धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। यसरी नै यस लघुशोधप्रबन्धको निम्ति मलाई अध्ययन गर्ने सुअवसर प्रदान गर्नु साथै प्रोत्साहन र प्रेणा दिनु भएकोमा मेरा परिवारका सदस्यहरूप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु।

अन्तमा मेरा धन्यवादबाट छुटेका सम्पूर्ण मित्रगण तथा सहयोगीहरूप्रति फेरी हार्दिक धन्यवाद टक्रयाउँदछु।

शोधार्थी

पेमलामू तामाङ

एम् फिल

१६MPNP०५

नेपाली विभाग

सिक्किम विश्वविद्यालय

सङ्केत-शब्द सूची

(The Leipzig Glossing Rules: Conventions for interlinear morpheme-by-morpheme glosses)

1	First person
2	Second person
3	Third person
A	Agent
ABL	Ablative
ACC	Accusative
ASP	Aspect
AUX	Auxiliary
AGR	Agreement
ALL	Allative
CLF	Classifier
COP	Copula
COM	Comitative
DIST	Distal
DOM	Differential object marking
DSM	Differential subject marking
ERG	Ergative
EXCL	Exclusive
FEM	Feminine
FUT	Future
GEN	Genitive
H/ HON	Honorific
IMP	Imperative
INCL	Inclusive
IND	Indicative
INF	Infinitive

INS	Instrumental
INTR	Intransitive
IPFV	Imperfective
LOC	Locative
MAS	Masculine
NPST	Non past
NEG	Negation, negative
NOM	Nominative
NH/NHON	Non-honorific
O	Object
OBL	Oblique
OPT	Optative
P	Patient
PP	Postposition
PFV	Perfective
PL	Plural
PRF	Perfect
PRS	Present
PROG	Progressive
PROX	Proximal/proximate
PST	Past
Q	Question particle/ marker
SG	Single argument of canonical intransitive verb
S	Subject
TOP	Topic
TR	Transitive
VOC	Vocative
TAM	Tense, Aspect, Mood
∅	zero morph
-	Morpheme break
~	Or
'	stress
/	Rising tone
\	Falling tone

:	Length
*	Ungrammatical

स्रोत: Linguistics Department, Max Planck Institute(Bernard Comrie, Martin Haspelmath)
and Linguistics Department, Leiping University (Balthasar Bickel)

अस./अ.	असमावेशी
अना./अ.	अनादरार्थी
आद./आ.	आदरार्थी
अनु.	अनुवादक
डा.	डाक्टर
प्रा.	प्राध्यापक
समा./स.	समावेशी
सम्पा.	सम्पादक

तालिका

तालिका १	तामाङको थर
तालिका २	तामाङको स्वागे भाइ
तालिका ३	तामाङ व्यञ्जन ध्वनि वा वर्णहरूको वर्णन
तालिका ४	तामाङ व्यञ्जन ध्वनिहरू अ.ध्व.व तालिकामा
तालिका ५	तामाङ एक स्वरहरूको वर्णन
तालिका ६	तामाङ एक स्वर
तालिका ७	तामाङ व्यञ्जन वितरण
तालिका ८	तामाङ व्यञ्जन वितरणको उदाहरण
तालिका ९	तामाङ एक स्वरहरूको वितरण
तालिका १०	तामाङ एक स्वर वितरणको उदाहरण
तालिका ११	तामाङ व्यञ्जन क्रम
तालिका १२	तामाङ व्यञ्जन क्रमको वितरण
तालिका १३	तामाङमा अक्षर
तालिका १४	तामाङ भाषामा विभेदात्मक अभिलक्षणा
तालिका १५	तामाङ भाषामा समावेशी र असमावेशी सूचक
तालिका १६	तामाङको आदर सर्वनाम
तालिका १७	तामाङका आयाम
तालिका १८	तामाङको लिङ्ग
तालिका १९	तामाङ भाषामा भूतकाल
तालिका २०	तामाङ भाषामा वर्तमानकाल
तालिका २१	तामाङ भाषामा भविष्यकाल

तालिका २२	तामाङ भाषामा कालको सूचक
तालिका २३	तामाङ भाषामा क्रियामा पुरुष र वचनको सम्पृक्त रूप
तालिका २४	तामाङ भाषामा अकर्मक क्रिया
तालिका २५	तामाङ भाषामा सकर्मक क्रिया
तालिका २६	तामाङ भाषामा द्विकर्मक क्रिया
तालिका १७	कारक व्यवस्था
तालिका २८	तामाङमा कारक व्यवस्था

रेखाचित्र

रेखाचित्र १ तामाड जातिको उत्पतिक्रम

शोध निर्देशकबाट अग्रसरण

तामाङ भाषाको रूपतात्विक अध्ययन शीर्षकमा प्रस्तुत लघुशोधप्रबन्ध सिक्किम विश्वविद्यालयको नेपाली विभाग एम फिलका शोधार्थी पेमलामू तामाङले मेरो निर्देशनमा रही तयार पारेका हुन्। विश्वविद्यालयको एमफिलअन्तर्गत रहेको लघुशोधप्रबन्ध तयार उनले अध्ययन , लगन र परिश्रमका साथ तयार पारेका हुन्। विश्वविद्यालयको नियमभित्र रही शोधविधिको यथोचित प्रयोग गरी सुश्री तामाङले यस लघुशोधप्रबन्ध तयार पारेकी हुन्। म यस लघुशोधप्रबन्धलाई उचित मूल्याङ्कनको निम्ति सम्बन्धित निकायमा अग्रसरित गर्दछु।

शोधनिर्देशक

डा.समर सिन्हा

सहायक प्राध्यापक

नेपाली विभाग

भाषा अनि साहित्य सङ्काय

सिक्किम विश्वविद्यालय

दिनाङ्कः

कृतज्ञताज्ञापन

सिक्किम विश्वविद्यालयको नेपाली विभाग एमफिल उपाधी प्राप्त गर्नको निम्ति तयार गरिएको लघुशोधप्रबन्ध अन्तर्गत मेरो विषय तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन रहेको छ। प्रस्तुत शोधप्रबन्ध सिक्किमको पश्चिम जिल्लाको सोरेङ क्षेत्रको तामाङ मातृभाषी वक्तृबाट तथ्य लिएर तयार गरिएको छ।

सर्वप्रथम सिक्किमको पश्चिम जिल्लाअन्तर्गत सोरेङ क्षेत्रको तामाङ भाषीहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु। मुख्यतः श्रीमती आशा तामाङ, श्रीमती वीरमोती तामाङ, श्री वाङदोर्जी तामाङ, सरमान तामाङ, सन्त कुमार तामाङ, उहाँहरूले आफ्नो व्यस्तथालाई पर राखेर गाह्रो नमानी आफुले जाने जति तथ्य दिनु अघि सन्नु भएको छ। साथै उहाँहरूबाट उत्साह र हौसल पाएकी छु। उहाँहरू सबैलाई मेरो आन्तरिक हृदयबाट विशेष धन्यवाद दिदँछु।

प्रस्तुत लघुशोधप्रबन्ध श्रदेय गुरु डा.समर सिन्हा सहायक प्राध्यापक नेपाली विभाग सिक्किम विश्वविद्यालयको निर्देशनमा तयार गरिएको हो। यहाँको कुशल निर्देशन अनि सहायताले गर्दा नै यो लघुशोधप्रबन्ध तयार हुन सकेको छ। यसका साथै प्रस्तुत विषय सम्बन्धी सल्लाह सुझाव, हौसला अनि सोही मार्ग दर्शन दिनु भएकोमा म वहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु।

प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा सिक्किम विश्वविद्यालय नेपाली विभाग अनि सोही विभागका सम्पूर्ण प्राध्यापकगणको सहयोगले नै यस शोध कार्य पूर्ण रूपमा तयार भएको छ। यसरी मलाई आवश्यक सुझाउ र मार्ग दर्शन दिनु हुने नेपाली विभाग सिक्किम विश्वविद्यालयका विभाग प्रमुख श्रदेय प्रतापचन्द्र प्रधान, डा.कविता लामा, डा.पुष्पा शर्मा, डा. अरुणा राई श्री देवचन्द्र सुब्बा, श्री सपन प्रधान, बल्ला रामपाण्डेप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु।

यसरी लुप्त प्राय भाषा केन्द्रका शिक्षिक डा .मेराबा अनि डा .विच्चम सरले आफ्नो व्यस्ततालाई पर राखेर मेरो विषय सम्बन्धीत कुराहरू सिकाई दिनु भएको छ। त्यसर्थ उहाँहरूप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु।

यसरी नै विषय सम्बन्धित पुस्तकहरू प्रदान गरेर यस शोध कार्यको निम्ति सहयोग गर्नु हुने भाषाविद श्री अमृत योजन सर अनि श्री निमा सरलाई पनि हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु।

यस लघुशोधप्रबन्ध तयार गर्दा मलाई सहयोग गर्नु हुने मेरा अग्रज सुरज गुरुड, रोजन राई, विष्णुलाल भुजेल, निर्मल निरौला, रिना राईलाई पनि मलाई सहयोग गर्नु भएकोमा धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। यसरी नै यस लघुशोधप्रबन्धको निम्ति मलाई अध्ययन गर्ने सुअवसर प्रदान गर्नु साथै प्रोत्साहन र प्रेणा दिनु भएकोमा मेरा परिवारका सदस्यहरूप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु।

अन्तमा मेरा धन्यवादबाट छुटेका सम्पूर्ण मित्रगण तथा सहयोगीहरूप्रति फेरी हार्दिक धन्यवाद टक्रयाउँदछु।

शोधार्थी

पेमलामू तामाङ

एमफिल

१६MPNP०५

नेपाली विभाग

सिक्किम विश्वविद्यालय

सङ्केत-शब्द सूची

(The Leipzig Glossing Rules: Conventions for interlinear morpheme-by-morpheme glosses)

1	First person
2	Second person
3	Third person
A	Agent
ABL	Ablative
ACC	Accusative
ASP	Aspect
AUX	Auxiliary
AGR	Agreement
ALL	Allative
CLF	Classifier
COP	Copula
COM	Comitative
DIST	Distal
DOM	Differential object marking
DSM	Differential subject marking
ERG	Ergative
EXCL	Exclusive
FEM	Feminine
FUT	Future
GEN	Genitive
H/ HON	Honorific
IMP	Imperative
INCL	Inclusive
IND	Indicative
INF	Infinitive
INS	Instrumental
INTR	Intransitive

IPFV	Imperfective
LOC	Locative
MAS	Masculine
NPST	Non past
NEG	Negation, negative
NOM	Nominative
NH/NHON	Non-honorific
O	Object
OBL	Oblique
OPT	Optative
P	Patient
PP	Postposition
PFV	Perfective
PL	Plural
PRF	Perfect
PRS	Present
PROG	Progressive
PROX	Proximal/proximate
PST	Past
Q	Question particle/ marker
SG	Single argument of canonical intransitive verb
S	Subject
TOP	Topic
TR	Transitive
VOC	Vocative
TAM	Tense, Aspect, Mood
∅	zero morph
-	Morpheme break
~	Or
'	stress
/	Rising tone
\	Falling tone
:	Length
*	Ungrammatical

स्रोत: Linguistics Department, Max Planck Institute(Bernard Comrie, Martin Haspelmath)
and Linguistics Department, Leiping University (Balthasar Bickel)

अस./अ.	असमावेशी
अना./अ.	अनादरार्थी
आद./आ.	आदरार्थी
अनु.	अनुवादक
डा.	डाक्टर
प्रा.	प्राध्यापक
समा./स.	समावेशी
सम्पा.	सम्पादक
अ.	अघोष
घ.	घोष

तालिका सूची

तालिका १	तामाङको थर
तालिका २	तामाङको स्वागे भाइ
तालिका ३	तामाङ व्यञ्जन ध्वनि वा वर्णहरूको वर्णन
तालिका ४	तामाङ व्यञ्जन ध्वनिहरू अ.ध्व.व तालिकामा
तालिका ५	तामाङ एक स्वरहरूको वर्णन
तालिका ६	तामाङ एक स्वर
तालिका ७	तामाङ व्यञ्जन वितरण
तालिका ८	तामाङ व्यञ्जन वितरणको उदाहरण
तालिका ९	तामाङ एक स्वरहरूको वितरण
तालिका १०	तामाङ एक स्वर वितरणको उदाहरण
तालिका ११	तामाङ व्यञ्जन क्रम
तालिका १२	तामाङ व्यञ्जन क्रमको वितरण
तालिका १३	तामाङमा अक्षर
तालिका १४	तामाङ भाषामा विभेदात्मक अभिलक्षणा
तालिका १५	तामाङ भाषामा समावेशी र असमावेशी सूचक
तालिका १६	तामाङको आदर सर्वनाम
तालिका १७	तामाङका आयाम
तालिका १८	तामाङको लिङ्ग
तालिका १९	तामाङ भाषामा भूतकाल
तालिका २०	तामाङ भाषामा वर्तमानकाल
तालिका २१	तामाङ भाषामा भविष्यकाल

तालिका २२	तामाङ भाषामा कालको सूचक
तालिका २३	तामाङ भाषामा क्रियामा पुरुष र वचनको सम्पृक्त रूप
तालिका २४	तामाङ भाषामा अकर्मक क्रिया
तालिका २५	तामाङ भाषामा सकर्मक क्रिया
तालिका २६	तामाङ भाषामा द्विकर्मक क्रिया
तालिका १७	कारक व्यवस्था
तालिका २८	तामाङमा कारक व्यवस्था

रेखाचित्र

रेखाचित्र १ तामाड जातिको उत्पतिक्रम

विषयसूची

विषय	पृ. सं.
एण्टी {प्लेइजरिज् (अ) म् } प्रमाण पत्र	I
प्रतिबद्धता	II
अग्रसारण	III
कृतज्ञता ज्ञापन	IV-V
सङ्केत-शब्द सूची	VI-VIII
तालिका सूची	IX-X
रेखचित्र	XI
अध्याय १ : शोधको परिचय	१-८
१.१. शोधको शीर्षक	
१.१.१. शोधशीर्षकको परिचय	
१.२. शोधको प्रयोजन	
१.३. शोधको समस्या	
१.४. शोधको उद्देश्य	
१.५. पूर्वकार्यको समीक्षा र विवरण	
१.६. शोधको औचित्य र महत्त्व	
१.७. शोधको सीमाङ्कन	

१.८. शोधविधि

१.९. शोधको रूपरेखा

अध्याय २ : तामाङ समुदायको अध्ययन

९-४८

२.१. सिक्किमको सङ्क्षिप्त परिचय

२.२. तामाङ जाति

२.३. तामाङ भाषा

२.४. तामाङ लिपि

२.५. तामाङको थर

२.६. तामाङ जातिको धर्म

२.७. तामाङ जातिमा चेलीको थर परिवर्तन हुँदैन

२.८. तामाङ जातिमा स्वागे प्रथा

२.९. तामाङ जातिको संस्कृति

२.९.१. चाडपर्व

२.९.२. भेषभूषा

२.९.३. खानपान

२.९.४. तामाङको बाजा र नृत्य

२.१०. तामाङ जातिको संस्कार

२.१०.१. गर्भधारण

२.१०.२. जन्म संस्कार

२.१०.३. न्वारन

२.१०.४. भात खुवाई

२.१०.५. छेवर

२.१०.६. गुन्युचोलो

२.१०.७. विवाह

२.१०.८. दाहसंस्कार तथा घेव

२.११. निष्कर्ष

अध्याय ३ : तामाङको भाषिक रूप

४९-८९

३.१. तामाङ भाषाको ध्वनिहरूको अध्ययन

३.१.१. तामाङ खण्डीय ध्वनि

३.१.२. तामाङ खण्डेतर ध्वनि

३.२. तामाङको अक्षर र अक्षरीकरण

३.३. तामाङको भाषाको वर्ण

३.४. तामाङको विभेदक अभिलक्षणा

३.५. निष्कर्ष

अध्याय ४ : तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन

९०-१५९

४.१. पुरुष

४.२. वचन

४.३. समावेश

४.४. आदर

४.५. आयाम

- ४.६. लिङ्ग
- ४.७. काल
- ४.८. पक्ष
- ४.९. भाव
- ४.१०. तामाङको व्यकरणिक वर्ग
- ४.११. व्युत्पादन र रूपायन
- ४.१२. पदक्रम
- ४.१३. पदसङ्गति
- ४.१४. कारक र कारक सूचक
- ४.१५. विभेदात्मक कर्म चिहिनन
- ४.१६. तामाङमा कारक व्यवस्था
- ४.१७. अकरण
- ४.१८. निष्कर्ष

अध्याय ५ : उपसंहार तथा निष्कर्ष

१६०-१६६

सन्दर्भग्रन्थ सूची

परिशिष्ट

परिशिष्ट १ अधिसामग्री

परिशिष्ट २ प्रश्नवाली

परिशिष्ट ३ तामाङ शब्द सङ्कलन

परिशिष्ट ४ तामाङ वक्ताहरूबाट तथ्य लिइँदै गरेको चित्र

पहिलो अध्याय

शोध परिचय

१. शोधपरिचय

यस शोधकार्यमा तामाङ भाषाको रूप र रूपात्मक वाक्य संरचनाको विश्लेषण गरिएको छ। यस शोधकार्य सिक्किमको पश्चिम जिल्लाको सोरेङ क्षेत्रमा बोलिने तामाङ भाषामा आधारित रहेको छ। यस अध्ययनले तामाङ भाषाको तथ्य विश्लेषण गरी यसको रूपात्मक व्याकरण तयार गरिएको छ।

२. शोधको शीर्षक

प्रस्तावित शोधको शीर्षक *तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन* रहेको छ।

२.१ शोधशीर्षकको परिचय

नेपाली समाजमा तामाङ जाति एउटा प्रमुख जाति हो। तामाङ जाति नेपाल, दार्जिलिङ, सिक्किम, भूटान र भारतको उत्तर र पूर्व राज्यहरूमा पाइन्छन्। तामाङ जातिलाई मुर्मी पनि भनेर चिनिन्छ। तामाङ शब्द तिब्बती तामागको विकृति शब्द हो जसको अर्थ हुन्छ घोडा सवार फौज अथवा अश्वरोही सेना (मोक्तान:१९९,१)।

तामाङ जातिले बोल्ने भाषालाई तामाङ भाषा भनिन्छ। तामाङ भाषा ट्रान्स -हिमालयन भाषा परिवारभित्रको एउटा विशेष भाषा हो (योञ्जन,१९९९:२९६)। यस शोधकार्यमा वर्णनात्मक भाषा विज्ञानअन्तर्गत तामाङ भाषाको रूप र रूपात्मक वाक्य संरचना विश्लेषण (Morphological

and Morphosyntactic Analysis) गरिएको छ। यस शोधकार्य सिक्किमको पश्चिम जिल्लाको सोरेङ क्षेत्रमा बोलिने तामाङ भाषामा आधारित रहेको छ।

३. शोधको प्रयोजन

प्रस्तावित शोधको प्रयोजन सिक्किम विश्वविद्यालयको भाषा अनि साहित्य सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको पाठ्यक्रममा रहेको एमफिल परीक्षाको आंशिक परिपूर्तिका निम्ति रहेको छ।

४. शोधको समस्या

दार्जिलिङ-सिक्किममा बोलिने तामाङ भाषा लुप्तप्रायः स्थितिमा पुगेको छ (हेर्नुहोस् मोस्ली २०११)। त्यसर्थ दार्जिलिङ-सिक्किममा बोलिने तामाङ भाषाको अध्ययन आवश्यक रहेको छ।

प्रस्तावित शोध विषय अध्ययन गर्ने क्रममा निम्नलिखित समस्याहरू देखापरेका छन्-

१. तामाङ भाषाको वार्षिक व्यवस्था र रूपात्मक वाक्य व्यवस्था के कस्तो छ?
२. तामाङ भाषाको रूपात्मक विशेषता के कस्तो छ?
३. तामाङ भाषाको वार्षिक संरचना र रूपात्मक संरचनाको ढाँचा के कस्तो छ?

५. शोधको उद्देश्य

यस शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य निम्न प्रकारका छन्:

१. तामाङ भाषाको वार्षिक व्यवस्था र रूपात्मक वाक्य व्यवस्थाको विश्लेषण गर्नु।
२. तामाङ भाषाको रूपात्मक विशेषताको वर्णन गर्नु।
३. तामाङ भाषाको वार्षिक संरचना र रूपात्मक संरचनाको ढाँचा तयार पार्नु।

६. पूर्वकार्यको समीक्षा र विवरण

तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन विषयमा कुनै पनि शोधकार्य भएको पाइँदैन। एकाध रूपमा पुस्तकहरूमा केही प्रसङ्गको रूपमा उल्लेख भएको पाइन्छ। ती कार्यहरूलाई पूर्वकार्यको रूपमा समावेश गरिएको छ। तामाङ भाषा र जातिबारे अनुसन्धनात्मक लेखहरू प्रकाशित भएको पाइन्छ। नेपालबाट तामाङ भाषाबारे केही अध्ययनहरू भएको पाइन्छ। साथै तामाङ भाषाको संरक्षण अनि विकासका केही कार्यहरू भएको देखिन्छ।

नेपालको सन्दर्भमा योञ्जन (२०१२) -ले तामाङ भाषाको वृहत शब्दकोश प्रकाशित गरेको पाइन्छ। योञ्जन(२०१४) -को अनुसन्धनात्मक पुस्तक नेपाल बाहिरका तामाङ वाङ्मय -मा तामाङ जातिको परिचय, संस्कार, संस्कृति र साहित्य आदिको अध्ययन गरिएको छ। योञ्जन (२०१६) -को आधारभूत तामाङ व्याकरण -मा तामाङ भाषाको वर्णदिशि लिएर वाक्यसम्मको अध्ययन गरिएको छ। केदारप्रसाद पौड्याल (२००९) -ले प्रस्तुत गरेको धनकुटे तामाङ ग्रामर शोधप्रबन्धमा नेपालको धनकुटे क्षेत्रमा बोलिने तामाङलाई आधार मानी गरिएको वर्णात्मक अध्ययन हो। यसमा तामाङ जातिको व्याकरणिक कोटिहरू जस्तै; क्रिया, काल, वचन आदिबारे अध्ययन गरिएको छ। रामबहादुर घिसिङ (२०१४) -को अनुसन्धनात्मक पुस्तक तामाङ साहित्यको सर्वेक्षण -मा तामाङ जातिको परिचय, संस्कार र सामाजिक-संस्कृतिक जीवनपद्धति र साहित्यबारे अध्ययन गरिएको पाइन्छ। सुङ वो ली (२०११)- ले प्रस्तुत गरेको इस्टन तामाङ ग्रामर स्केज शोधप्रबन्धमा नेपालको काबरे क्षेत्रमा बेलिने तामाङ भाषालाई आधार मानी गरिएको वर्णात्मक अध्ययन हो। यस शोधप्रबन्धमा

तामाङ भाषाको व्याकरणिक कोटिहरू जस्तै काल पक्ष भाव, आदर, क्रिया आदिबारे अध्ययन गरिएको छ।

कृष्णप्रसाद पराजुली (२०१५) -द्वारा सम्पादित *नेपालिज लिङ्गयुस्टिकस्* -मा प्रकाशित सिजर तामाङको *मुड अिन् तामाङ* शीर्षक लेखमा भावको चर्चा गर्दै तामाङ भाषामा पाइएका भावहरूको विस्तार रूपमा चर्चा गरिएको छ। कृष्णप्रसाद पराजुली (२००५)-द्वारा सम्पादित *कन्टेमपोररी अफ नेपालिस लिङ्गयुस्टिक* -मा केदारप्रसाद पौड्यालको *धनकुटे तामाङ एड्भर्ब* शीर्षक लेखमा क्रियाविशेषणको वर्णन गरिएको छ।

भारतीय सन्दर्भमा पनि तामाङ जातिबारे केही अध्ययन भएको पाइन्छ। बमजन (२००५) -को *तामाङ जनजाति सङ्घर्षको इतिहास* -मा तामाङ जातिको परिचय, उत्पत्ति, इतिहास र आन्दोलनबारे अध्ययन गरिएको छ। जिम्बा (२००२) -द्वारा लिखित *तामंगको इतिहास अनि ताम्बाको चाडबाड* पुस्तकमा तामाङ जातिको धार्मिक संस्कार र संस्कृतिबारे चर्चा गरिएको छ। सन्तवीर लामा (२००७)- द्वारा लिखित *ताम्बा काइतेन व्हाई रिमठिम* पुस्तिकामा तामाङ जातिको रिमठीम र रीतिथितीबारे चर्चा गरिएको छ। प्रताब बल (२०१२) -को *दोर्जेलिङला ताम्बादुगुला काइतेन् -२* -मा तामाङ भाषा र साहित्यबारे चर्चा गरिएको छ। हरिश मोक्तान(२००९)-को *ह्युलबा* -मा तामाङ जातिको परिचय, तामाङ लिपि र उक्त जातिको संस्कार र संस्कृतिबारे अध्ययन गरिएको छ।

पवन चामलिङद्वारा सम्पादित *निर्माण* -मा अमृत योजन (१९९९) -को *तामाङ भाषा र यसको अवस्था र भाषिक योजन* शीर्षक लेखमा तामाङ भाषाको परिचय दिएर तामाङ भाषामा

पाइएका स्वर, व्यञ्जनको पनि चर्चा गरिएको छ साथै यसको विशेषता पनि बताइएको छ। यसमा तामाङ भाषाको व्याकरण व्यवस्थाको पनि चर्चा गरिएको छ। सोही विशेषाङ्कमा पेम्पा तामाङ (१९९९) -को सन्दर्भ तामाङ जाति शीर्षक लेखमा तामाङ जातिलाई नेपाल एकीकरणको सन्दर्भसित जोडेर तामाङ जातिको परिचय दिएको छ। यसरी नै गङ्गाप्रसाद प्रधान (१९९९) -को तामाङ जातिमा अन्तिम संस्कार शीर्षक लेखमा तामाङ जातिमा अन्तिम संस्कार कुन प्रकारले र कसरी गरिन्छ भन्ने कुरालाई प्रस्तुत गरिएको छ।

७. शोधको औचित्य र महत्त्व

प्रस्तावित शोधविषय माथि आजसम्म कुनै प्रकारको अनुसन्धान भएको पाइँदैन। त्यसर्थ दार्जिलिङ-सिक्किममा बोलिने तामाङ भाषाको वर्णनात्मक अध्ययन गर्नु यसको आवश्यकता र औचित्य रहेको छ। प्रस्तावित शोधको प्रयोजन सिक्किम विश्वविद्यालयको भाषा अनि साहित्य सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विभागबाट एमफिल उपाधि प्राप्त गर्नु रहेको छ।

८. शोधको सीमाङ्कन

तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन शीर्षकको आधारमा पश्चिम सिक्किमको सोरेङ क्षेत्रमा बोलिने तामाङ भाषाको वार्षिक रूप तथा रूपात्मक वाक्य संरचनामा मात्र केन्द्रित रही शोधकार्य गरिएको छ।

९. शोधविधि

शोध अध्ययनमा सुरुदेखि अन्त्यसम्म प्रयोग गरिएका शोधविधिअन्तर्गत शोधका सैद्धान्तिक आधार पद्धति अनि सामग्री सङ्कलनविधि निम्नलिखित रहेका छन्-

९.१ सैद्धान्तिक आधार र पद्धति

आधुनिक र वर्णनात्मक भाषाविज्ञानको मान्यता तथा सिद्धान्तका आधारमा तामाङ भाषाको तथ्यको विश्लेषण गरिएको छ। अतः निगमनात्मक शोधविधिको प्रयोग गरिएको छ। मूलतः शोध विषयअनुसार भाषाको अध्ययन रहेको छ।

९.२ सामग्री सङ्कलनविधि

शोध विषयसम्बन्धी सामग्री सङ्कलन प्राथमिक र द्वितीय स्रोतबाट गरिएको छ। तामाङ जाति बसोबास गरेका सामाजिक, भौगोलिक आदि परिवेशको सर्वेक्षण, तामाङ समुदायका मानिसहरूसित अन्तर्वार्ता अनि मुक्त/बद्ध प्रश्नावली र तामाङ वक्ताको कथ्य भाषाको लिप्याङ्कनद्वारा प्राप्त जानकारी शोधकार्यको प्राथमिक सामग्री स्रोत रहेको छ।

तामाङ भाषाको तथ्यलाई अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनितात्त्विक वर्णमाला (International Phonetics Alphabet) -मा लिप्यान्तर गरिएको छ र लिपिग्लोसिङ्ग रूलसको (Leipzig Glossing Rules) आधारमा रूपात्मक विवरण जस्तै; कोटि र सूचक आदिलाई दिइएको छ। मूलतः शोध भाषाविज्ञानमा आधारित भएकाले जेनेरिक स्टियाल रूलस (Generic Style Rules) -लाई लेखनशैलीको रूपमा लिइएको छ, वर्णविन्यासको लागि नेपाली बृहत शब्दकोश (प्रथम संस्करण) -लाई आधार लिइएको छ र भाषावैज्ञानिक शब्दावली भीमनारायण रेग्मीको

भाषाविज्ञान शब्दावली र गोकुल सिन्हाको भाषिक र साहित्यिक शब्दावलीको प्राविधिक कोष-को प्रयोग गरिएको छ। यस शोध कार्यमा सिक्किम विश्वविद्यालयद्वारा निर्देशित अन्य नियमावलीलाई पनि अपनाइएको छ।

भाषा विज्ञानमा लेखिएको पुस्तक, तामाङ जातिको परिचय वा शोध विषय सम्बन्धित प्रकाशित पत्रपत्रिका आदिबाट प्राप्त जानकारीलाई शोधकार्यको द्वितीय सामग्री स्रोतका रूपमा लिइएको छ। यी स्रोतबाहेक कतिपय विषयसम्बन्धित जानकारी इन्टरनेटबाट लिइएको छ।

१०. शोधको रूपरेखा

अध्ययन सुविधाका निम्ति प्रस्तुत शोधकार्यलाई निम्नलिखित अध्यायहरूमा विभाजन गरिएको छ।

पहिलो अध्याय - शोधको परिचय

दोस्रो अध्याय - तामाङ भाषिक समुदायको अध्ययन

तेस्रो अध्याय - तामाङको भाषिक रूप

चौथो अध्याय - तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन

पाँचौ अध्याय - उपसंहार तथा निष्कर्ष

दोस्रो अध्याय

तामाङ भाषिक समुदायको अध्ययन

यो शोधकार्य सिक्किममा बोलिने वर्णनात्मक अध्ययन साथै तामाङ भाषा र संस्कृतिको दस्तावेजीकरण रहेको छ। भाषा र जातीविच घनिष्ठ सम्बन्ध हुन्छ, जसलाई एकार्कको अनुपस्थितिमा अध्ययन गर्न अपर्याप्त रहन्छ। भाषिक प्रयोग संस्कृतिक सन्दर्भमा रहेकाले सांस्कृतिक पक्षलाई वर्णन गर्न जरूरी हुन्छ। यस अध्यायमा Documentary Linguistics - को अवधारणालाई अपनाउँदै सांस्कृतिक पक्षलाई प्रस्तुत गरिएको छ।

यस अध्ययनमा तामाङ जाति, भाषा र जातिको संस्कार- संस्कृतिको चर्चा गरिएको छ। तामाङहरूको विभिन्न संस्कारहरू गर्वधारण, जन्म, न्वरान, भात खुवाई, छेवार, गुन्युँचोलो, साथै वैवाहिक संस्कार अनि दाहसंस्कारको पनि वर्णन गरिएको छ। यस जातिको सांस्कृतिक पक्षहरूमा चाडपर्व, भेषभूषा, खानपान, बाजा- गाजा, नृत्य आदिको चर्चा गरिएको छ। यसमा तामाङ जातिमा प्रचलित स्वागे प्रथाको पनि चर्चा गरिएको छ।

२.१. सिक्किमको संक्षिप्त परिचय

सिक्किम, भारतको २२ औँ राज्य हो, जो ३३२ वर्ष (सन् १६४२ देखि १९७५) सम्म नामग्यालवंशी भोटे राजाहरूद्वारा शासित राजसत्तात्मक छुट्टै देश थियो भने त्यस पूर्व लेप्चाहरूको आदि भूमिका रूपमा चिह्नित सिक्किममा, लामो समयवधि लेप्चाहरूको राज रहेको

थियो (तिवारी, २०१३: १)। सिक्किम राज्यमा जम्मा चारवटा जिल्लाहरू छन् - पूर्व, पश्चिम, उत्तर र दक्षिण। सिक्किममा मूल रूपमा लेप्चा, भूटिया र नेपाली बसोबासो गर्दछन्। यी विभिन्न जाति-गोष्ठीको साझा भाषा नेपाली हो। तथापि सिक्किममा अङ्ग्रेजी, हिन्दी, नेपाली, लेप्चा, भूटिया र लिम्बू भाषाले सरकारी कामको लागि मान्यता प्राप्त गरेको हो, तैपनि सरकारी कामका निम्ति अङ्ग्रेजी भाषा नै अत्याधिक रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ। यी विभिन्न जाति-गोष्ठीको साझा भाषा नेपाली भएतापनि आ-आफ्ना भाषा पनि बोल्ने गर्दछन्।

सिक्किम राज्यमा सन् २००३- मा जम्मा १२ वटा भाषाहरूले राज्य भाषाको मान्यता प्राप्त गरेको थियो, तिनै १२ वटा भाषाहरूमध्ये एउटा तामाङ भाषा पनि एउटा थियो। सिक्किम राज्यमा चारवटा जनजातिहरू छन्, त्यसमध्ये तामाङ जाति पनि एक हो। योजन अनुसार तामाङ जातिको बसोबास पूर्व सिक्किमको स्यारी, सिच्छे, साङ, छुचाचेन, पेस्टिङ, आरिटार, रम्फु, छलमथाम, ताजा, पश्चिम सिक्किमको सोरेङ, सिङलिङ, बोरबोटे, ताकुथाङ, अडकु, सिगेङ, रेसी, तिनजेरबुङ्ग, ताकुथाङ, मङ्गलबारे, मजुवा र दक्षिण सिक्किमको बुम्टार, मणिराम, टोकल बर्मेक, नामथाङ, दोनक, कटेङ, मामले, मल्ली डाडा, सालघारी अनि उत्तर सिक्किमको गाङ्काना, पासकेक, राङराङ गाउँमा रहेको छ।

२.१ तामाङ जाति: परिचय

तामाङ जाति मङ्गोल महावंश भोट बर्मेली परिवारभित्र पर्दछ (बमजन २००५:१९)। "तामाङ" एउटा समुदायलाई चिनाउने शब्द हो। नेपाली समाजमा तामाङ जातिलाई पनि प्रमुख जातिहरूमध्ये एउटा मानिन्छ। पूर्वीय हिमालयको गिरिपिठभरि फैलिएका तामाङहरू एक प्रमुख ईथनिक जाति हुन् (मेक्तान,१९९९:१)। तामाङ जातिलाई 'मुर्मी' पनि भनेर चिनिन्छ, जसको अर्थ हुन्छ सिमानामा बस्ने मानिस। तामाङ शब्द तिब्बती तामागको विकृति शब्द हो जसको अर्थ हुन्छ घोडा सवार फौज अथवा अश्वरोही सेना (मेक्तान:१९९९,१)। यो जातिलाई तमख, तामङ, मुर्मी, लामा, भोटे आदि नामले पनि चिनिन्छ। यो जातिको नाउँ तामाङ हुनु नै भोट भाषामा घोडासित सम्बन्धित भएको बुझिन्छ। जातीयताको आधारमा तामाङ मङ्गोलमूलअन्तर्गत पर्दछ।

तामाङ जाति नेपालको मध्य पहाडी क्षेत्रमा आदिम कालदेखि बसोबास गर्दै आएको एउटा जनजाति हो। नेपालको काम्रेपालञ्चोक, सिन्धुपाल्चोक, दोखला, मकवानपुर, सिन्धुली आदि ठाउँहरूमा तामाङ जातिको बाक्लो बसोबास पाइन्छ। तामाङहरूको साझा भूगोललाई ताम्सालिङ भन्ने गरिन्छ। यस जातिले काठमाडौं उपत्यकालाई आफ्नो मूल थलो मान्दछ। यही मूलकीबाट छरिएर नेपालका विभिन्न अञ्चलहरू तथा भारत लगायत अन्य देशहरूमा पनि तामाङ जातिको वर्चस्व रहेको पाइन्छ।

भारतमा तामाङहरू पुस्तौंदेखि बसोबास गर्दै आएका छन्। सिक्किम, दार्जिलिङ, मणिपुर, भूटान, आसम आदि स्थानहरूमा तामाङ जातिको बसोबास रहेको छ। विशेष गरि सिक्किमका धेरै ठाउँ अनि पश्चिम बङ्गालको दार्जिलिङ, कालेबुङ, डुवर्स र सिलिगढी क्षेत्रमा उनीहरूको व्यापक उपस्थिति रहेको पाइन्छ।

तामाङ जाति अन्य जातिहरूको तुलनामा वीर हुन्छन्। यो जाति सरल हृदयका सोझा र सीधा स्वभावका हुन्छन्। तामाङहरू खुबै रौंसे स्वभावको हुन्छ। “मझौला ऊँचाई, थेचो नाक, पातलो दाही, गोलो अनुहार, केही उठेको गाला, काला र साना आँखा, पातलो र मध्यम किसिमको कान, काला आँखीभौं, कालो कपाल, गहुँवर्ण रङ्ग तामाङ जातिको शारीरिक विशेषता हुन्” (परशुराम, १९९९:९९)। तामाङ जाति दुई श्रेणीमा विभाजित छ बाहातामाङ र अठरहजात। बाहातामाङ आफूलाई विशुद्ध मुर्मी(मूलमी) ठान्दछन् अनि यिनीहरू आफूलाई महेश्वरजनित सन्तानको दाबी गर्दछन् अनि अठरहजात भन्दा सामाजिक तौरले पनि श्रेष्ठ मान्दछन् छ । बाहातामाङ १२ वटा जातिमा विभाजित छन्। निम्नलिखिल जातहरू नै मूल हुन्: (१) बोजु (२) बल (३) डुम्जन (४) घिसिङ (५) ग्याबक (६) गोले (७) मिक्चन (८) मेक्तान (९) पाखिन (१०) स्याङदेन (११) थिङ् र (१२) योजन। अठारहजात भनेको अन्य जाति जस्तै मगर , गुरुङ, नेवार आदि जातसँग विवाह गरी जन्मीएको सन्तान हो। जसलाई मिश्रित वंशको नाममा मानिन्छ। अठारहजात तीन कुलमा विभाजित छ : (१) गोथर (२) डारबा (३) साङ्ग्री ।

“गोथर-बाह्याण ,छेत्री या ठकुरीसित विवाह गरी जन्मिएको सन्तानलाई गोथर भनिन्छ।

डारबा- नेवारसित सम्बन्ध राखेर जन्माएको सन्तानलाई डारबा भनिन्छ।

साङ्ग्री-मगर, गुरुङ, लिम्बु, राई र सुनवारसित विवाह गरी जन्माएको सन्तानलाई साङ्ग्री भनिन्छ” (मोक्तान,१९९९ :६)।

“तामाङहरू कृषि कर्मीहरू हुन्। १८ औं शताब्दीको उत्तरार्धमा गोर्खा राजा पृथ्वी नारायण शाहद्वारा गरिएको नेपाल एकीकरण अधिगोखिनै तामाङ जातिले भूमिमाथि आफ्नो एकक्षत्र तथा अहरणीय अधिकार चलाउने गर्थे। यो भूमि एउटा सामुदायिक सम्पत्ति हुनेगर्थे अनि भूमि प्रबन्धनको यस्तो व्यवस्थालाई किपट भूमि भनिन्थ्यो। केही मुखेय तामाङ किपटहरूलाई तिनीहरूलाई वर्तमान नामहरूले चिनिन्छन्, जस्तै काठमाण्डौं, धादिङ, ककनी, काभ्रे, धन्चे, हेलम्बु, रसुवा, मकवानपुर, रिसंखु, सिन्धुपाल्चोक, सैलुङ आदि। किपट भूमि व्यवस्थाले एउटा चाखलाग्दो तथ्यतिर औल्याउँदछ त्यो के भने तामाङ जाति राजतन्त्र नभएर गणतन्त्र थियो। तामाङगेली सामाजिक व्यवस्थाको संरचनाले किपट प्रणालीमाथि यतिविघ्न आधारित छ कि किपट शब्दको अर्थ कुल अथवा गोत्रसम्म लाउने प्रथा छ। जस्तै बल किपट, मेक्तान किपट, योजन किपट आदि भन्ने चलन परापूर्व कालदेखि चलिआएको छ” (मोक्तान,१९९९:३-४)।

तामाङहरू बौद्धधर्मालम्बी हुन्। सङ्ख्या गरिष्ठताका दृष्टिले सिक्किम र दार्जिलिङमा तामाङहरू अल्पसङ्ख्यक छन्, जो केन्द्रको जातीय संरचनाको आधारमा जनजातिभिन्न (ST) पर्दछन्।

२.२ तामाङ भाषा: परिचय

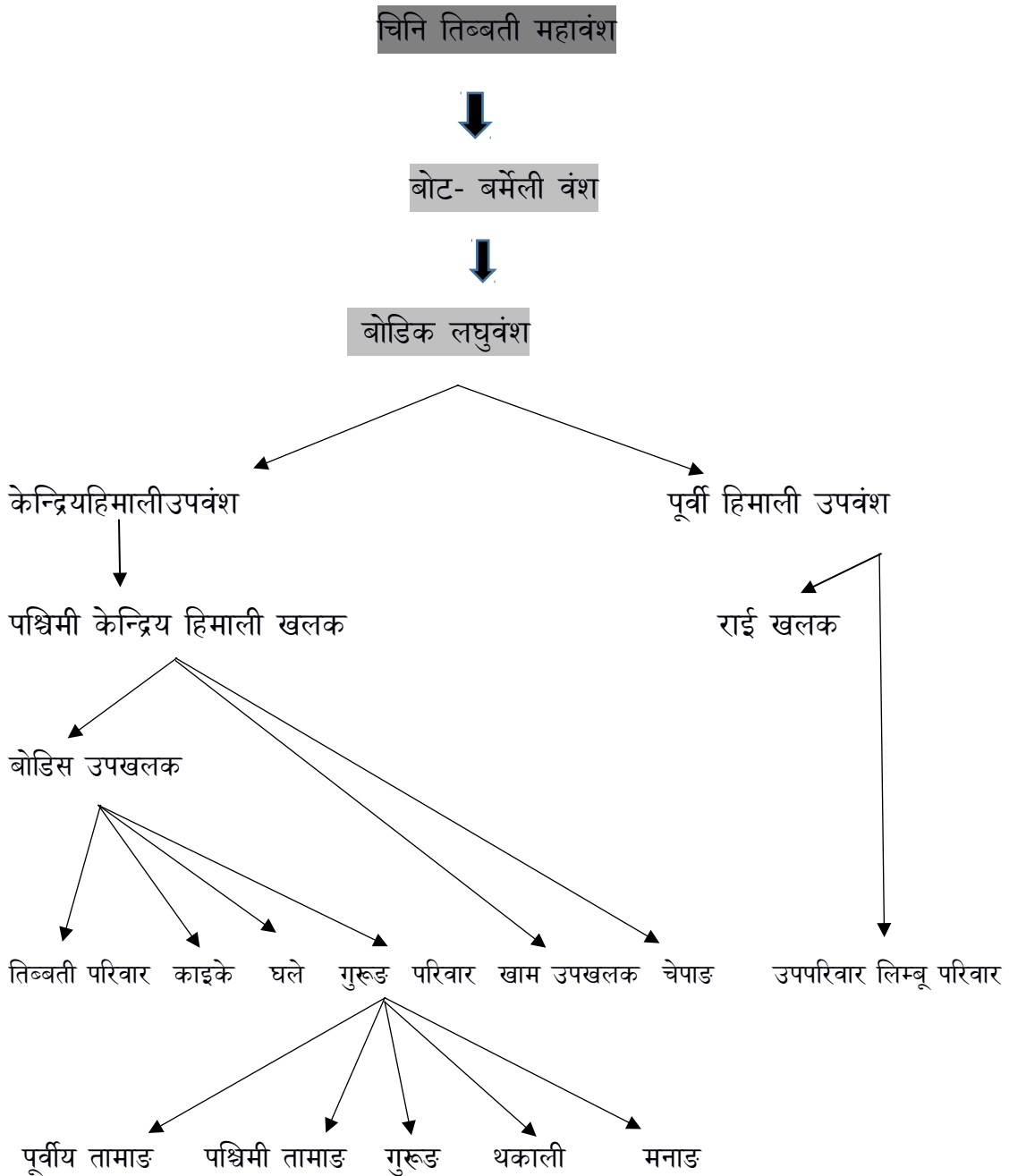
तामाङ जातिलाई चिनाउने सशक्त माध्यम भाषा हो। तामाङ जाति मात्र नभएर एउटा भाषा पनि हो। तामाङ जातिमा धेरै थरहरू छन्, तर प्रत्येक थरको एउटै भाषिक विशेषता छ। तामाङ जातिले बोल्ने भाषालाई तामाङ भाषा भनिन्छ। यो भाषा ट्रान्स हिमालयन परिवारको भाषा हो। ट्रान्स हिमालयन परिवारभित्रका भाषाहरूमा तामाङ भाषाको स्थान विशेष छ (हेर्नुहोस योजन, २९६)। यस भाषाको पनि आफ्नै लिपि छ जसलाई तामयिग लिपि भनिन्छ। तामयिग लिपि सम्बोटा लिपिको संशोधित र परिमार्जित स्वरूप हो। तामाङ लिपि पहिले सम्बोटा लिपिमा लेखिन्थ्यो तर आज आएर देवनागरीमा पनि लेखिन थालेको छ।

तामाङ जातिको मुख्य उत्पत्ति थलो काङमाडौँ मानिन्छ। तामाङ भाषीहरूको बढी बसोबास नेपालको मध्य पहाडी क्षेत्रमा छ। मूलतः नेपालका स्थानहरूमा काम्रेपालञ्चोक, सिन्धुपाल्चोक, दोखला, मकवानपुर, सिन्धुली आदि स्थानहरूमा यस भाषाको बढी प्रयोग गरेको पाइन्छ, भने यता भारतमा सिक्किम, दार्जिलिङ, कालेबुङ आदि स्थानहरूमा पनि तामाङ भाषाको प्रयोग भएको पाइन्छ।

तामाङ भाषा चिनि-तिब्बती (Sino-Tibetan) महावंशको भोट-बर्मेली (Tibeto Burman)

वंशभिन्न पर्दछ। ग्लोभर (१९७४) ले तामाङ भाषाको परिवारलाई निम्नअनुसार वर्गीकरण

गरेका छन् (योन्जन, ३६८)।

दार्जिलिङमा तामाङ भाषालाई निम्ननुसार वर्गीकरण गरेको पाइन्छ-

खान्दोगे- ताम्बाहरूको विचारमा खान्दोगेमा ठेट तामाङ भाषा पाइन्छ।

पाल्चोके- काभ्रेपाल्चोक र सिन्धुपाल्चोकमा बोलिने भाषालाई पाल्चोके भनिएको हो।

खैरी- कतिपय क्षेत्रतिन नेपाली शब्द मिसाएर बोलिने हुनाले खैरी भाषा भनिएको हो।

स्यारफाँट- पूर्वी फाँट वा भेगमा बोलिने भएको हुनाले स्यार फाँट भनिएको हो।

स्यारदोके- पूर्वी क्षेत्रका केही ठाउँतिर ठेट तामाङ भाषा बोलिने भएको हुनाले स्यारदोके भनिएको हो।

ह्योल्मुले- सिन्धुपाल्चोकजिल्लाको हेलम्बु क्षेत्रमा बोलिने तामाङ भाषालाई ह्योल्मुले भनिएको हो।

कागते- कागज बनाउने समुदायले बोल्ने भाषालाई कागते भाषा भनिन्छ (योञ्जन २०१२: १४३-१४४)।

एथनोलगमा तामाङ भाषालाई आईएसओ (ISO 639-3) र [taj] कोड दिएको छ।

तामाङ भाषा पनि लुप्त भाषाहरू झैं लोप हुँदै गइरहेको छ। यो भाषा पुराना पुस्ताका सीमित व्यक्तिले मात्र प्रयोग गर्दछन् भने मौखिक रूपमा पिँढीदेखि पिँढीमा हस्तारण हुँदा नयाँ पिँढीले अपनाइएको पाइन्न। यसै कारण सिक्किममा तामाङ भाषाको प्रचलन न्यून छ।

२.३. तामाङको लिपि

तामाङ भाषा ट्रान्स हिमालयन परिवारभित्र पर्दछ। तामाङ भाषाको पनि आफ्नै लिपि छ

जसलाई तामयिग लिपि भनिन्छ। तामयिग लिपि साम्बोटा लिपिको संशोधित र परिवर्तित स्वरूप हो। तामाङ भाषाको मूल स्रोत तिब्बती भएको कारणले गर्दा पहिला तामाङ भाषा साम्बोटा लिपिमा लेखिन्थ्यो। जसलाई अर्को भाषामा टिबेटन लिपि भनिन्छ। वर्तमानमा तामाङ भाषा देवनागरीमा पनि लेखिन थालेको छ।

तामाङको तामयिग लिपि

तामाङ व्यञ्जन वर्णा

ཀ་ -k	ཁ་ - k ^h	ག་ - g	ང་ -ŋ
ཅ་ -ts	ཆ་ -ts ^h	ཇ་ -dz	
ཉ་ -t	ཏ་ -t ^h	ཐ་ -d	
ཏ་ -t	ཐ་ -t ^h	ད་ -d	ན་ -n
པ་ -p	ཕ་ -p ^h	བ་ -b	མ་ -m
ཡ་ -j	ར་ -r	ལ་ -l	ཤ་ -W
ཞ་ -S ^h	ཧ་ -S	ཉ་ -h	

स्वर वर्ण

।

अ-a

इ-i

उ-u

ए-e

ओ-o

मात्रा

॰-o

ॱ- e

ॲ-u

ॳ-i

२.४ तामाङ जातिको संस्कृति

प्रत्येक जातिका आ-आफ्नै प्रकारका संस्कृति, संस्कार, परम्परा, रीतिथिति आदि हुन्छन्। कुनै पनि जाति तथा समुदायको परिचय, पहिचान वा अस्तित्व आदि आ-आफ्नो भाषा, संस्कार, संस्कृति तथा परम्परा अनि इतिहासले दिन्छ। त्यस्तै तामाङको पनि अन्य जातिहरूमा जस्तै आफूलाई चिनाउने भाषा र परम्पराहरू छन्। तामाङ संस्कृति भनेको तामाङ जातिको मौलिक पहिचान हो। यस जातिको मौलिक संस्कृतिलाई पहिचानमा ल्याउने पक्षहरू हुन्- चाडपर्व, परम्परा, खानपान, भेषभूषा, नाँचगान, शैली, रीतिरिवाज आदि।

तामाङ जाति बौद्ध धर्म मान्दछन्। तामाङहरूले आफ्नो विभिन्न चाडपर्वमा बौद्ध धर्म र परम्पराअनुसार गुम्पा र मानेमा गर्दछन्। तामाङहरू महायानी सम्प्रदायभिन्न पर्दछ। उनीहरूको विभिन्न महत्त्वपूर्ण धार्मिक चाडपर्वहरूमध्ये बुद्धजयन्ती, संस्कृतिक एवम् धार्मिक पर्व अर्थात् चाडपर्व, नयाँवर्ष ल्होछार आदि पर्दछन्। तामाङ समाजमा एउटा जीवले (ल्हो)-ले

प्रतिनिधित्व गरको हुन्छ। ल्हो परम्पराको आधारमा उमेरको गणना गर्ने र आफ्नो बालबच्चाको ल्हो राख्ने परम्परा रहँदै आएको छ। मानिस जुन चिन्ह वर्षमा जन्मन्छ, उसको जीवनमा त्यो पशुपक्षीको प्रशस्त प्रभाव देखिन्छ भन्ने मानिन्छ।

२.४.१. चाडपर्व

तामाङ समाजमा विभिन्न चाडपर्वहरू मनाउने गर्छन् यी चाडपर्वहरू परिस्थिति र परिवेशअनुसार कति लोप भए तापनि कुनै विकसित भएर गएको छ। चाडपर्व संस्कृतिको अपरिहार्य आधार हो। तामाङ जातिले मनाउँदै ल्याएको चाडपर्वहरू विशेष रूपमा गुरु रिम्पुछेमा केन्द्रित छन्।

२.४.१.१. ल्होछार (नयाँ वर्ष)

बौद्ध धर्म अनुयायी गुरुङ, सेर्पा, तामाङ आदि जातिको महत्त्वपूर्ण चाड ल्होछार हो। तामाङहरूले मनाउने चाड सोनाम ल्होछार हो। तामाङहरू यस चाडलाई खूब महत्त्व दिएर मनाउने गर्छन्। तामाङ भाषामा 'ल्हो' भनेको वर्ष र 'छार' भनेको नयाँ अर्थात् 'ल्होछार'-को अर्थ 'नयाँ वर्ष' हुन्छ। ल्होको नाम विभिन्न पशुपक्षीको नामबाट राखिएको हुन्छ र प्रत्येक वर्षलाई एक-एकवटा पशुपक्षीले प्रतिनिधित्व गर्दछ। "बाह ल्हो"ले बाहवटा वर्षलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ। शास्त्रीय परम्परा अर्थात् चन्द्र पात्रोअनुसार प्रत्येक वर्ष बसन्त ऋतुको आगमनको साथै माघ शुक्लपक्षको दिनदेखि ल्होछारको प्रारम्भ हुने गर्छ। यसरी बसन्त

ऋतुमा प्रारम्भ भएको कारणले शक्तिपूजामा आधारित नभएर प्रकृति पूजामा आधारित रहेको पाइन्छ (मोक्तान, १९९९: ६६)।

यो सांस्कृतिक चाड माघ शुक्ल पक्षको दिनदेखि माघे पूर्णिमाको दिनसम्म मनाइन्छ। माघ शुक्ल पक्षको दिन विहानै पानी लिन जाने गर्छन्। छिटो पानी भर्न गयो भने गाग्रीमा भगवान बुद्धले अमृत भरी दिन्छन् भन्ने विश्वास छ। त्यही तयार गरिएको पानी तथा अमृत कुल देवता र भगवान् बुद्धलाई चढाउँदै नयाँ वर्ष सुखमय होस् भनी पूजा गर्छन्। त्यसपछि मर्यादाअनुसार ढोकभेट र शुभकामनाको आदान प्रदान गरिन्छ र अन्त्यमा परम्परागत ढंगमा बनाइएको रोटी, फलफूलहरू प्रसादको रूपमा सबैले ग्रहण गर्छन्। ल्होछारको दिन सबै पूजाआज गर्न गुम्पा जाने र विभिन्न सांस्कृतिक कार्यक्रमहरू गरेर शुभकामना आदान प्रदान गर्छन्।

ल्होछार आउन अघि नै घर, आँगन, धारा पँधेरा, चौतारा, गुम्पा ल्हास्याम, बाटोघाटो आदि सफा गरिन्छ। सबैले सफा लुगा र खानपिनको जोगाड गर्ने गर्छन्। अन्नपात, फलफूल, कन्दमूल, विभिन्न परिकारहरू तथा पूजाका सामग्रीहरू जोहो गर्छन्। जोहो गरेका ती फलफूलहरू छो को रूपमा चढाइन्छ। यो चाडमा घरको मूलले विहानै नुहाएर आफ्नो घरमा भएको ल्हास्यममा चोखो पानी र प्रसाद चढाउनु पर्दछ। त्यसपछि सबै परिवार भेला भई सामूहिक रूपमा प्रार्थना गर्दै मनमा राम्रो भावना राख्दै पूजा गर्छन्। घरको मूलले नयाँ वर्षको नाममा घरको अघि एउटा लुङ्दर उठाउँछ। लुङ्दर अघि नै लामाद्वारा हाप्ने

गरिएको हुनुपर्छ। तामाङ समाजमा वर्षभरिका चाडपर्वहरूको प्रवेश पर्व नै ल्होछार हो। ल्होछार माघ शुक्ल पक्षमा मनाइने यस पर्वलाई तामाङ समुदायले नयाँ वर्षका रूपमा लिने गर्छन्। तामाङ जातिहरूले सोनाम ल्होछार अर्थात् नयाँ वर्षको स्वागतमा पितृपूजा, कुलपूजा र प्रकृतिको पूजा गरिन्छ साथै छोरीचेलीलाई निम्त्याएर टीका, प्रसाद दिने प्रचलन रहेको छ।

२.४.१.२. माघे सङ्क्रान्ति

माघे सङ्क्रान्तिको दिन बिहानै उठेर सबैजना पानी पँधेरा वा नदी खोलामा गएर नुहाइ धुहाई गरी जलदेवताको पूजा गर्छन्। कुल देवता भगवान् बुद्ध साथै अन्य देवी-देवताहरूलाई चोखो पानी चढाउँछन्। फलफूल, रोटी, कन्दमूल खान्छन् र नयाँ कन्दमूलको टिका लगाई मान्यजनहरूलाई ढोकेर आशीर्वाद ग्रहण गर्दछन्। माघे सङ्क्रान्तिको दिन आफन्तहरू भेला भई मनोरञ्जनको निमित्त मेलापात जाने गर्छन्।

२.४.१.३. बडा दशैं (विजय दशमी)

तामाङहरूले आदिकाल देखि मान्दै आएको चाडमध्ये दशैं प्रमुख चाड हो। तामाङरू बौद्ध धर्मावलम्बी भए पनि हिन्दु धर्मको प्रभावको कारण दशैं मनाउने गर्छन्। जुन तामाङको मुख्या चाड नै भएको छ। दशैं अशोज महिनाको शुक्ल पक्षमा पर्दछ। यसलाई विजय दशमी पनि भनिन्छ। दशैंको दिन नयाँ लुगा लगाई बाजे-बोज्यू, आमा-बाबा अथवा ठूला

बडाको हातबाट दही चामलको टीका लगाई आशीर्वाद लिन्छन्। आफन्तहरूसंग भेटघाट गर्दै मिठो मिठो भोजन गर्छन्। “तामाङहरूले हिन्दूहरूले जस्तो घटस्थापनामा जमना राखे, कोतमा बलि दिने, नवदुर्गाको पूजा गर्नेचलन छैन” (घिसिङ, २०१४: २९)।

२.६.५. तिहार (दीपावली)

तामाङहरूले आदिकाल देखि मान्दै आएको चाडमध्ये तिहार प्रमुख चाड हो। यो सबैभन्दा रमाइलो चाड पनि हो। दशैं कात्तिक कृष्ण त्रयोदशीदेखि कात्तिक शुक्ल द्वितीयसम्म मनाउने गर्छन्, जसलाई यमपञ्चक भनिन्छ। तिहार पाँच दिन मनाइन्छ। यमपञ्चकको तेस्रो दिन लक्ष्मीको पूजा हुन्छ। धनकी देवी लक्ष्मीलाई भएको धन सम्पत्ति राखेर अझ धन वृद्धि होस भनी पूजा गर्छन्। लक्ष्मी पूजाको दिन चेलीबेटीहरू भैलिनी खेल्ने गर्छन्। यमपञ्चकको चौथो दिनको बेलुका दाजुभाइहरू देउसी खेल्ने गर्छन्। तिहार पर्वलाई फुलैफुलको सजावटले सजिएको फुलैफुलको रमाइलो पर्व र दिपैदिपको झिलीमिली उज्यालो पर् भन्ने हर्छन्। यो चाड पवित्र नाता माइती र चेलीबिचको सम्बन्ध सुमधर बनाउने उद्देश्य मनाइन्छ। तामाङहरू यस चाडलाई सुख, समृद्धि र भ्रातृत्वको प्रतिकको रूपमा मनाउने गर्छन्।

२.२.१.३. चैते दशैं

धार्मिक मान्यताले महत्त्व नराखे पनि तामाङहरू चैते दशैं मनाउने गर्छन्। चैते दशैं चैत शुक्ल अष्टमी र नवमीको दिन रामनवमी मनाउने गर्छन्। तामाङहरू अष्टमीको दिन आफ्ना

छोरीचेलीलाई घरमा बोलाएर खुवाउने चलन रहेको छ।

२.२.१.४. बुद्ध जयन्ती (बैशाखी पूर्णिमा)

तामाङ जाति जन्मजात बौद्ध धर्मावलम्बी भएकोले गौतम बुद्धको जन्म बुद्धत्व प्राप्त गरेको दिन तथा महापरिनिर्माणको दिन वैशाख पूर्णिमालाई बुद्धजयन्तीको रूपमा मनाउने गरेको पाइन्छ। लामा पुरोहितहरूले भगवान् बुद्धको पूजा प्रार्थनाहरू धार्मिक विधिविधान र अनुष्ठान सहित वेदहरू पढ्दै बाजागाजाहरू बजाउँदै हजारौं बत्तीहरू बालेर गर्छन्। विश्वशान्तिका लागि विशेष पाठपूजा र प्रार्थनाहरू गर्छन्। लामा पुरोहितहरूले आ-आफ्ना गुम्पा, घ्याङमा रहेका पुस्तकहरू आफ्नो शिरमा बोकी गाउँ वरिपरि घुम्ने गर्छन्।

२.२.१.५. साउने सङ्क्रान्ति

तामाङहरू साउने सङ्क्रान्ति अनिकाल सकिएर सहकाल आएको खुशियालीको सन्दर्भमा मनाउने गर्दछन्। यो पर्वमा नयाँ फसलको खाना बनाएर मासु, दाल र अन्य तरकारीसँग खाने गर्छन्। घरभित्रको रोग व्यथा, बोक्सी डाइनी अनिकाल, लुतौ लैजाऊ सहकाल ल्याऊ भन्दै अगुल्टो फालेर नाङ्गलो, टिन ठटाएर साँझपख भूत भगाउने गर्छ।

२.२.१.६. गोठपूजा

तामाङ जातिमा प्रचलित यो पूजा जेठ र मंसिर महिनाको पूर्णिमाको दिन वस्तुभाव बाँध्ने गोठमा गरिन्छ। यो पूजा गर्नका लागि सुख्खा रोटी, सब्जी, फलफूल, गाईको दुध, कुखुरा,

अण्डा, सिद्रा, काँचो धागो, टोटोलाको फूल, तितेपाति, स्यूक्पाको धूप, धुपारौ, चोखो पानी, कलश आदि सामग्रीहरू चाहिन्छ। गोठपूजा गर्दा पशुधनको रक्षा हुने, पशुहरूले समयमै बच्चा जन्माउने, दुधालु हुने र निरोगी हुने विश्वास गरेको पाइन्छ। (घिसिङ:२९)

२.२.१.७. खेप्पासुम (पितृ देवता)

पितृ देवता तामाङ जातिको परम्परा हो, जुन असोज महिनाभित्र पर्दछ। तामाङ भाषामा यसलाई खेप्पासुम भनिन्छ। खेप्पासुम दुई शब्दको मेलबाट बनेको छ। 'खेप्पा' भनेको देउता अनि 'सुम' भनेको त्यस नामको भाकल गरी राखिएको एउटा चिह्न हो, यसलाई भालेले चिन्हित गर्दछ। यस पूजामा घरमा पालि राखेको भालेको भोक दिइन्छ। खेप्पासुम सबै तामाङहरूले मात्रै गर्छन्। यसको पूजा मण्डप सजाउने तरिका बेगलबेगलै भए पनि प्रायः रातो भाले काट्ने दस्तुर एउटै छ।

खेप्पासुममा पुरोहितको मुख्य भूमिका रहेको हुन्छ। यो पूजा गर्दा प्रत्येक घरबाट एक माना चामल, कुखुराको अण्डा, कुखुराको भाले, तेल, मसला, नून इत्यादि पूजाको सामग्री लिएर जाने गर्छ। एउटा बेतको चाल्नीमा नेभाराको पात बिछ्याएर एक-एक मानुको तीनवाट तोर्माहरू बाटेर राखिन्छ। त्यही पदार्थको लुठ्टा बनाई त्यसमाथि बाँसको सुईरोमा कोकोम्हेन्दो उनेर तोर्माहरूको शिरमा लगाइएको हुन्छ। पातको तीनवटा सोलीहरू बनाई प्रत्येकमा एकएक मुटो अम्लिसो र भीमसेन पाती एक एक मुट्टी भुटेको मकै लगाई प्रत्येक सोलीलाई काँचो धागोले पात्लो गरी बेहेरेर हरेक तोर्माको देब्रेपट्टि राखिएको हुन्छ। भीमसेन

पाति लगाएको एउटा कलश, एउटा दियो, एउटा ओखली एउटा अण्डा अनि विशेष यही अनुष्ठानको निमित्त पकाइएको जाँडको एउटा पोड ती तोर्माहरूको अघिल्लतिर राखिएको हुन्छ (मोक्तान, १९९९:४३)।

त्यसपछि पुरोहित पूजा स्थानमा फर्केर अघिकै देवी-देवतालाई मलिन स्वरमा हामी लाटा मुखाले कुनै कुरा भूल गरेको खण्डमा नरिसाइदिनु भनी पुकार्ने गर्छ। त्यसपछि फेरी भालेको शिरमा पानी छर्काइन्छ। अन्तमा पुरोहितले ताजी भन्छन्। त्यसपछि पूजा समाप्त हुन्छ। पूजापछि पुरोहितले कुखुराको मुटु, कलेजो, अण्डा पकाएर पुर्खाहरूको प्रतिक तोर्माहरूमा राखिन्छ। पुरोहितले बलि दिएका कुखुरा, तोर्माहरू फिर्ता दिन्छन्। आ-आफ्ना घरका लागि कुखुराको मासु पकाइ सोल्मासँग प्रसादको रूपमा सम्पूर्ण परिवार बसेर खान्छन्। यो पूजा तामाडहरूले पितृहरू जीवित रहेकाले उनीहरूको सम्मानमा गरिएको रूपमा लिन्छन् (घिसिङ-२६)।

२.२.२. तामाड जातिको बाजा र नृत्य

प्रत्येक जातिको आ-आफ्नै बाजा अनि नृत्यहरू हुन्छन्। जसले आफ्नो जातिको पहिचान गराउँछ। त्यसरी नै तामाड जातिको पनि आफ्नै बाजा अनि नृत्यहरू छन्। जसलाई तल वर्णन गरिन्छ।

२.२.२.१. डम्फू

डम्फू नेपाली जातिअन्तर्गत तामाङ जातिले बजाउने मुख्य वाद्य यन्त्र हो। यो बजाउँदै तामाङ जातिहरू नाच्ने गर्छन्। डम्फू शब्द डाफे चरीसित सम्बन्धित छ जुन चरी नेपाल राष्ट्रको राष्ट्रीय चरी हो। डम्फूमा विशेष गरेर डाफे र मुनालको चित्रण पाइन्छ। डम्फू विशेष गरी विवाह, छेवार, विवाह, चाडपर्व आदि विभिन्न उत्सवहरूमा बजाइन्छ। डम्फू गोलाकार भएको, बाहिराबाट छालाले मोरिएको ३२ वटा खिल भएको बाजा हो। डम्फू विशेष गरी घोरल, बाखा, भेडा अनि मृगको छालाबाट बनाइन्छ। डम्फू बनाउँदा चाँहिने सामग्रीहरूमा काठको घेरो, छाला, मल बाँसको खिल, चोयाको ट्याप ट्यापे आदि। डम्फूलाई अझ आकर्षण पार्न काठको सानो चरी बनाएर डम्फूको माथि सजाइन्छ।

डम्फूको नामकरण कसरी भयो भन्दा- पेडदोर्जेले घोरलको छाला छादेर तयार पारी संगीतकी देवी सरस्वतीको बन्दना गरी देव देवीहरूलाई पापमुक्तिको याचना पनि गरे तर त्यस बाजाको नाम भने राखिएको थिएन। एक दिन पेडदोर्जे हिमालयको जंगलमा एकलै मस्तसित त्यो बाजा बजाएर पाप प्रायश्चित गरिरहेको बेला केही पर आफ्नो प्रिय मुनाललाई खुशी पार्न डाफेले कहिले कलकी हल्लाउँदै, कहिले टाउको निहुराउँदै र कहिले कुप्रो हुँदै विभिन्न चालले नाचिरहेको देखे। डाफेले यसरी नाँच्दा कहिले पखेटा फँजाएर मुनाललाई छेक्दै वरिपरि घुम्थ्यो घरि चाँहि एउटै ठाँउमा उभिएर फनफनी घुम्दै अन्तमा फुत्रुकै उफ्रियो। उनले केहिबेर अभ्यास गरे अनि रूइसाङको छेउमा गएर डाँफेले मुनाललाई छेके झै गरी

नाँचन लागे। रूइसाड पेडदोर्जेले बजाएको वाद्य गीत र नाँचबाट प्रसन्न भइन्। उनको सोधार्इमा जब पेडदोर्जेले आफूले घोरल मारेको पापकर्मबाट मुक्त हुन त्यसैको छाला काटी वाद्य बनाएको र डाफेबाट नाँच सिकेको सारा बयान गरे तब रूइसाड खुशी भएर त्यो वाद्यको नाम डाँफे राख्ने प्रस्ताव राखिन्। पेडदोर्जेले पनि डाफे नाम स्वीकृत गरे। यही डाफे कलान्तरमा उच्चारण विकृतिको फलस्वरूप डाँफू हुँदै डम्फू भएको हो। (अमृत-२२)

२.४.२.२. तामाड गीत/डम्फू गीत

डम्फू तामाड जातिको लोकप्रिय बाजा हो। डम्फू बजाएर गाइने हुनाले तामाड गीतलाई डम्फू गीत भनिन्छ। तामाड भाषामा गीतलाई हाई भनिन्छ। यसमा मानवीय सम्बेदनाको सम्पूर्ण स्वरग्राम हुन्छन् अनि यिनीहरू यति प्रसिद्ध छन् कि तामाड हाई बिना कुनै पनि नेपाली उत्सव पूर्ण भएको मान्दैन। विभिन्न उत्सव, पर्व अथवा जीवनमा विभिन्न क्षणमा विशेषतः तामाड जातिद्वारा नाँचिने नेपाली नृत्य लोकगीतलाई तामाड सेलो वा डम्फू गीत भनिन्छ। तामाड सेलो लोकहितको निम्ति सबैको सम्पत्ति हो। नेपाली समाजमा यो गीत र नृत्यको चलन विशेषतः तामाड समुदायमा खुबै प्रचलित छ। विशेष गरी तामाड सेलो विवाह-बटुलो, छेवार, भातखाई जस्ता विभिन्न उत्सवहरूमा प्रस्तुत गरिन्छ। तामाड युवक-युवतीहरू मेलापात जाँदा, घाँस दाउरा गर्दा, साथै विभिन्न उत्सवहरूमा यो गीत गाइन्छ। डम्फू गीत धार्मिक यात्रा, प्रार्थना, सृष्टिको वर्णन, पितापूर्खाको वर्णन, तिर्थवर्त, विवाह,

चाडपर्व आदि जस्ता विषयवस्तुमा आधारित रहेको छ।

२.४.४. खानपान

तामाङहरू मांशाहारी हुन्। उनीहरूले सबै किसिमको मासु, साग-सब्जी, फल-फूल खान्छन्। तामाङहरू दुध पनि पिउने गर्छन् भने कसैले धुम्रपान पनि सेवन गर्छन्। तामाङ जातिभिन्न यस्तो थर पनि छ जसले सबै किसिमको मासु खान हुँदैन। तितोड , दोड, थिड थरले सुङ्गुरको मासु, लसुन, सिस्नु खानु हुँदैन। यदि घरबाहिर खाए पनि चुहामा चाँहि हाल्नु हुँदैन। यसो गरे कुल बिग्रिन्छ भन्ने विश्वास छ। तामाङहरू चाडबाडमा घरमा नै बनाएको रक्सी, तोडवा खाने गर्छन्। सेलरोटी, खाब्जे, गोरुको मासु, तोडवा, आलुम आदि तामाङ जातिको मुख्य खानपान हो।

२.४.५. भेषभूषा

भेषभूषा, गर गहना जातिको चिन्हानी हो। प्रत्येक जातिले आ-आफ्नो जातिलाई परिचित गराउनको लागि भेषभूषा लगाउँछन्। प्रत्येक जातिको आ-आफ्नै किसिमको भेष भूषाहरू छन्। तामाङ जातिको पनि आफ्नै किसिमको भेषभूषा छ। भेषभूषा पनि संस्कृतिको एउटा अङ्ग हो।

तामाङ पुरुषहरूको बख्खु, दोचा, टुडना, इष्टकोट, टोपी मौलिक पहिरन हो। भने महिलाले दोर्मा, हुबा, स्यामा, चोलो, सुर्की आदि लगाउँछन्। तामाङहरू भौगोलिक स्थिति

अनुसार भेषभूशा लगाउँछन्। उत्तरी क्षेत्रमा बस्ने तामाङहरू तिब्बती ढङ्गको लुगा बख्खु र दोचा लगाउँछन्। दक्षिणतिरका लेकाली तामाङहरू पातलो कपडाको दौरा सुरूवाल र त्यसमाथि राडीपाखीको बाँकटे भोटो लगाउँछन् र कम्मरमा पटुका बाँधेर लोग्नेमानिसहरू खुकुरी भिर्दछन्। विवाहित तामाङस्येनीहरू पाङदेन अगाडी पछाडी दुवैतिर लगाउँछन्। मध्य पहाडमा बस्ने तामाङहरू कालो रंगको भोटो सुरूवाल, पटुका र बाँकटे राडीपाखीको कोट र टोपी लगाउँछन् ।

तामाङहरूको मौलिक पहिरनहरूमा स्यामा, दोर्मो, पाङदेन, सुकाजी. हाङरे, ग्या, तोकरोक, स्योल्दो, स्यादे आदि पाइन्छ। पहिरनको साथमा मौलिक गहना क्रासो (चुल्ठो धागो), ठहाली(चेप्टे सुन), माठी (चुरा), बोटिल(कुण्डल), माला आदि रहेका छन्। (घिसिङ २००८-३०)।

२.५. तामाङ जातिको संस्कार

तामाङ समाजमा पनि जन्म, विवाह र मृत्युका विधि विधान र प्रचलनहरू आफ्नै प्रकारका छन्। तामाङ जाति बौद्धधर्मावलम्बी भएकाले यिनीहरूको संस्कार पद्धति पनि बौद्ध परम्परामा नै आधारित छ। यस जातिमा संस्कार जम्मा तीन किसिमको हुन्छ- जन्म संस्कार, कर्म संस्कार, मृत्यु संस्कार। तामाङ संस्कृति भनेको तामाङ जातिको मौलिक परिचय दिने जीवन संस्कार हो। तामाङ जातिको मौलिक चिनारी दिने संस्कृति छ। यिनै चिनारीको आधारमा जन्मदेखि मृत्युसम्मको तामाङ संस्कारको बारेमा प्रस्तुत गर्ने काम

गरिएको छ।

२.५.१. गर्भधारण

विवाहपछि गर्भधारण गर्नु स्वभाविक हो। तामाङ जातिमा महिलाले गर्भधारण गरे पछि बार्ने चलन छैन। यस जातिमा गर्भवती र गर्भमा भएको बच्चाको सुरक्षको लागि पूजा गर्ने चलन छ। महिला गर्भवती भएको थाहा पाइसकेपछि तामाङ जातिमा जाड पकाउने र कुखुरा पाल्ने चलन छ। जाड खाँदा सुत्केरी तकडा हुन्छ भन्ने उनीहरूको विश्वास छ। तामाङ जातिमा गर्भवती अवस्थामा दुवै पति-पत्नीले प्राणीको हत्या गर्नु हुँदैन। गर्भवती महिला नराम्रा कुरादेखि टाडा रहनु पर्दछ। गर्भको बच्चा र आमाको राम्रो अवस्थाको लागि पोसिलो खानेकुरा खानु पर्दछ। नजिकको जान्ने बुझ्ने सुडेनीसँग सम्पर्क गरिरहनु पर्दछ साथै अस्पताल गएर समय-समयमा उपाचार गराउनु पर्दछ।

२.५.२. जन्म

शिशुको जन्मपछि बौद्ध धर्मको प्रभाव भएको कारणले शिशुको ल्हो , स्भाव र समय टिपिन्छ। शिशुको जन्म हुनअघि गाउँको जान्नेबुझ्ने सुडेनीलाई बोलाएर ल्याइन्छ। सुडेनीले शिशुलाई सरसफाई गरी सफा हतियारले नाइटो काटिदिई काँचो धागोले बाँधेर रीखिदिन्छे। काटिएको नाइटोलाई अथवा साल नाललाई सफा टपरीमा पोको पारेर सफा र सुरक्षित स्थानमा गाडिन्छ। त्यसपछि बच्चालाई सफा-सुधार गरेर आमाको दुध खुवाइन्छ।

२.५.३. न्वरान

तामाङ जातिमा शिशुको नाम राख्ने काम लामाले गर्दछ। न्वरान नगरी शुद्धीकरण हुँदैन। तामाङ जातिमा धार्मिक विधिअनुसार नवजात शिशुको नामकरण गर्ने काम गरिन्छ। यसलाई मिन थान्बा भनिन्छ। न्वरानको मुख्य पक्ष/उद्देश्य नाम राख्नु हो। यस जातिमा बौद्ध धार्मिक विधिअनुसार लामा पुरोहितले पाठपूजा गरी सुत्केरीलाई शुद्ध गरिन्छ। न्वरान गर्नको मूल कारण शिशुलाई व्यक्तिगत रूपमा नाम र सामाजिक रूपमा पहिचान दिनु हो। शिशु र आमालाई न्वरानमार्फत् शुद्धीकरण गरिन्छ। तामाङ जातिमा न्वरान तीनदेखि एघार दिनसम्ममा गरिन्छ। छोराको जन्म भएमा तीन दिनमा न्वरान गरिन्छ भने छोरीको जन्म भएमा पाँच दिनमा गरिन्छ। तामाङ जातिमा न्वरान गर्दा सर्वप्रथम लामालाई न्वरान गर्ने निम्त्याउनका निम्ति सगुन लगेर जाने चलन छ। लामाले न्वरानमा चाहिने सामग्रीको सूची बनाएर दिन्छ त्यसैको आधारमा सामग्री जुटाइन्छ। न्वरान गर्नअघि साइत हेरिन्छ सोही साइत अनुसार न्वरान गरिन्छ। न्वरानको दिन आमा र शिशुलाई नुहाई सफा सुगन्ध गरी तयार गराइन्छ। लामाले पाठ पूजा गरिसकेपछि सम्पूर्ण प्राणीहरूको मुक्तिको लागि प्रार्थना गरी शिशुको नामकरण गरिन्छ। तामाङ जातिमा लामाले नाम प्रायः ल्हो, वर्ष र स्वभावको आधारमा राख्दछ। नामाकरण बारको आधारमा पनि राखिन्छ। जस्तै आइतबार जन्मियो भने निमा, सोमवार भएमा दावा, आदि। यसरी राखिएको नाममा यदि नवजात शिशु छोरा भएमा नामको पछि दोर्जे र छोरी भएमा डोमा आदि जोडेर नामकरण गरिन्छ। तामाङ जातिमा

सुतक नफुकाएसम्म बिउ बिजन छर्ने, रोप्ने र कुनै किसिमको शुभ कार्य गर्ने चलन छैन। सुतक परेको समय मरौं परे पनि न्वरान नगरि अथवा सुतक नहटाई लाश उठाईदैन। नामकरणको कार्य समपन्न भइसकेपछि न्वरानमा बोलाइएको सुडेनी साथै आफन्तहरूलाई भात, मासु, जाड रक्सी तथा अन्य खानपान गराइन्छ। त्यसपछि सुडेनीलाई धन्यवाद दिई कृतज्ञता स्वरूप एक जातीय पोसक प्रदान गरिन्छ।

२.५.४. भात खुवाई

तामाङ समाजमा शिशु जन्मेको प्रथमपल्ट नरम भात अथवा अन्न खुवाउने संस्कारलाई भात खुवाई भनिन्छ। तामाङ भाषामा यसलाई कान खवाबा भनिन्छ। यस जातिमा शिशुलाई भात खुवाउने काम घरको मूलबाट गरिन्छ। भात खुवाईको निम्ति लामाद्वारा साइत हेरिन्छ र सोही साइतअनुसार शिशुलाई भात खुवाइन्छ। तामाङ समाजमा छोराको जन्म भएमा छ महिनामा भात खुवाई गरिन्छ भने छोरीको जन्म भएमा पाँच महिनामा गरिन्छ। भात खुवाईको दिन शिशुलाई साफ-सुधार गरेर नयाँ लुगा लगाई तयार गरिन्छ। यस दिन विभिन्न प्रकारका परीकारहरू जस्तै मासु, रोटी, भात, माछा, फल फूल आदि तयार गरिन्छ। कूल देउता र अन्य विभिन्न देउताहरूको पनि पूजा गरिन्छ। शिशुलाई भात खुवाउनअघि शिशुको निम्ति एक माना चामल पकाइन्छ। त्यस पाकेको भातलाई घरको मूलकीले शिशुलाई खुवाई दिन्छ। भात खुवाईको मूल कारण के छ भने शिशुले जीवनमा भात खाँदा, केही पिउँदा छलकपट, सिण्डेहरू नलागोस् भन्ने सद्भावना रहेको छ। भात खुवाईमा मामाले भाङ्गा-

भाञ्जीलाई कपडा, गहना र केही पैसा दक्षिणाको रूपमा दिनु पर्दछ। अन्यहरूले पनि शिशुको दीर्घकालको कामना गर्दै टिका, खदा लगाई दक्षिणा दिन्छन्।

२.५.६. छेवर

तामाङ जातिमा प्रचलित विभिन्न संस्कारहरूमध्ये छेवर एउटा महत्त्वपूर्ण संस्कार हो। मामाले भानिजको कपाल काट्ने कर्मलाई छेवर भनिन्छ। यसलाई का ब्रेबा भनिन्छ। छेवर छोराको मात्रै गरिन्छ। तामाङ जातिमा छेवर अर्थात् कपाल काट्ने काम मामाले गर्ने परम्परा छ। मामाको अनुपस्थितिमा छेवर गर्न सकिदैन र छेवर नभए अरू कर्म गर्न सकिदैन। यस जातिमा छोराको छेवर गर्दा टुप्पी राख्ने चलन छैन। विजोड महिना, जन्मबार र आइतबार को छेक पारेर छेवर गरिदैन। तामाङ जातिमा तीन वर्षदिखि एघार वर्षसम्म छेवर गरिन्छ। छेवर गर्नको लागि साइत हेरिन्छ। सोही साइतअनुसार छेवर गरिन्छ। छेवर गर्दा अर्थात् कपाल काट्दा मामाले रोग कष्ट हटेर जाओस्, आयु लामो होस् भन्ने सद्भावना राखेर काट्नुपर्छ। छेवर गान्वा, ताम्बाहरूको निर्देशनमा गरिन्छ।

छेवरको दिन सबै आफन्तहरूलाई बोलाइन्छ। बालकलाई नुहाईधुहाई साफ सुधार गरेर नयाँ लुगा लगाइदिन्छ। केश काट्न अघि सबैलाई सगुन, खाजा बाडिन्छ। केश काट्नअघि कलशको पूजा गरिन्छ। कलशको पूजा सकेपछि बाबा धुप र बत्ती लिएर अघिअघि जान्छन् अनि आमाले कलशको टुटीबाट पानीको धारा चुहाउँदै पछिपछि छेवर गर्ने स्थानमा तीन पटक घुम्छन्। मामाले भान्जाको कपाल भिजाइसकेपछि भान्जाको मुखमा

दुबोको झुप्पा राखी दाम्लोले घाँटीमा बाँधिन्छ भने हातमा कुखुराको फूल र माछा राखिदिन्छ। त्यसपछि मामाले दियो कलश पूजा घुडा थापेर साइत जुराई भान्जाको टुप्पी समेत केश काटिन्छ।

छेवर गर्दा काटिएको केशलाई चेलीहरूले टपरीमाथि राखिएको सेतो कपडामा थाप्छन्। थापिको केशलाई सोही कपडाले बाँधी चोखो स्थानमा फ्याँकिन्छ (घिसिङ-१९)। कार्य सकिएपछि भोजभतेर, नाचगान, भेला गराइन्छ र विदा हुने बेलामा मामाले भान्जालाई आशीर्वाद दिने र गच्छे अनुसार उपहार दिएर मामालाई विदा गरिन्छ। तामाङ समाजमा मामाले भान्जालाई टोपी ल्याउनु पर्ने चलन छ। अन्यहरूले पनि शिशुको दीर्घकालको कामना गर्दै दक्षिणा टिका लगाई खदा लगाइदिन्छन्। छेवरमा डम्फू बजाउँदै नाँच्ने चलन पनि छ। नित्यालुहरूलाई भोजभतेर गरेपछि रमाइलोसँग रातभरी नाँचगान गरी घर फर्कन्छ।

२.५.७. गुन्युचोलो

तामाङ जातिको अर्को महत्त्वपूर्ण संस्कार गुन्युचोलो हो। गुन्युचोलो छोरीको गरिन्छ। तामाङ जातिमा हुर्केको छोरीलाई शुभ साइत पारी आमा बाबाले छोरीलाई गुन्यु चोलो दिने चलन छ। तामाङ भाषामा यसलाई स्यामा पिन्बा भनिन्छ। यस दिन मामा र आफन्तहरूलाई बोलाउने चलन छ। आमा बाबाले गुन्युचोलो साथै छोरीलाई टिको लगाई आशीर्वाद पनि दिने चलन छ।

२.५.८. विवाह

विवाह गर्ने वा जोडी बाँध्ने परम्परा सृष्टिको अनिवार्य नियम हो। तामाङ जातिको अर्को महत्त्वपूर्ण संस्कार विवाह हो। यस जातिको आफ्नै किसिमको वैवाहिक संस्कार छ। तामाङ जातिमा तामाङ रीमठीम अनुसारको कुटुम्ब मिल्ने थरहरूका बीचमा मात्रै विवाह हुन्छ। यस जातिमा मूलतः ताम्बा, गान्बाको मुख्य भूमिका रहेको हुन्छ। ताम्बा भनेको गाउँको गन्यमान्य मानिस हो जसलाई मुखिया भनिन्छ। यस जातिमा एउटा थर उपथर भित्र विवाह हुँदैन। विवाह गर्नअघि केटा र केटीको ल्हो र थर हेरिन्छ। यदि दुवैजना एउटै थर र ल्होको छ भने विवाह गरिँदैन। तामाङ जातिको वैवाहिक संस्कार अन्य जातिकोभन्दा भिन्न रहेको छ। जुन दिन रीतभाँत गर्छन् त्यही दिन विवाह समाप्त हुन्छ।

तामाङ जातिमा मागी विवाह, चोरी विवाह, अन्तरजातीय विवाह आदि सबै प्रकारको विवाह गर्ने चलन छ। विवाह जस्तोसुकै गरे पनि तामाङ दस्तुरमा केटीको चारदाम नभएसम्म विवाह पक्का मानिँदैन। अर्थात् छोरी चेलीलाई बाबु माइतीले अथवा माइती नभएको खण्डमा आफ्नो थरीको कुनै माइतीलाई राखेर, बनाएर भए पनि चारदाम अनिवार्य रूपमा गरेकै हुनुपर्छ। चेलीको मृत्यु भएमा त्यो लाश पनि माइत राखेर चारदाम गरेर मात्र लाश उठाउनुपर्ने दस्तुर तामाङ समाजमा रहेका छ।

२.५.८.१. मागी विवाह

तामाङ जातिमा मागी विवाह गर्ने चलन पनि छ। यस जातिमा अन्य जाति सरह वरपक्षबाट

केटी माग्न जाने चलन छ। यस प्रकार केटी माग्न दुईजना लमी अर्थात् कन्यार्थी पठाउनु पर्दछ। जसलाई कलिया भन्दछन्। लमीको काम ताम्बा नामको व्यक्तिले नै गर्नु पर्दछ। कारण तामाड समाजमा रीतिथिती र वंशावलीको ज्ञान वा जानकारी धेरजसो ताम्बालाई नै हुन्छ। लमीले कुरा छिनाएपछि केटापट्टिबाट केटीको घरमा सगुन लिएर जाने चलन छ। सगुनमा कुखुरा, खसी, सेलराटी र रक्सी लिएर जाने चलन छ। विवाहको दिन निश्चित भएपछि जन्ती जाने चलन छ। जन्ती जाँदा तामाड हरू डम्फू बजाउँदै जाने गर्छन्। यसका साथै अन्य जातिको प्रभावमा परेर दमाई बाजाको पनि प्रयोग गरेको पाइन्छ। डम्फू वा अन्य बाजा बजाउने मानिसलाई केटाको अघि लगाइन्छ। अन्य जन्तीहरूलाई चाँहि केटाको पछि लगाइन्छ। जन्तीमा स्वास्नी मानिसहरू पनि हुन्छन्। केटीको घरमा जन्ती पुगेपछि केटी पक्षका मानिसले दैलोमा रक्सी, फूल र चारवटा रोटी आदि राखेर स्वागत गर्छन्। यसरी स्वागत गरेपछि चिया खाजा खाएर मण्डपमा राखिन्छ। केटा मण्डपमा बसिसकेपछि केटीको दाज्यूले केटीलाई बोकेर ल्याउँछ र केटाको छेउमा राखिदिन्छ। केटाकेटी मण्डपमा बसिसकेपछि सगुन खान लगाइन्छ। सगुन खाईसकेपछि विवाहको कार्यक्रम शुरू हुन्छ। दुवै पक्षका ताम्बाले आ -आफना पक्षको गुणगान गरेर दुल्हा र दुल्हीसँगै सबैलाई सुनाउँछन्। ताम्बाले कुरा सुनाइसकेपछि दुवै पक्षका डम्फूहरू डम्फू बजाउँदै गीतकै भाकामा एक आपसमा सवाल गर्न थाल्छन्। यसैमा दुवै पक्षका डम्फूहरू डम्फूको तालमा नाँचन र गाउनु पर्दछ। जसलाई ताम्बा गीत भनिन्छ। यी सबै गीतहरू वंशावलीसम्बन्धी नै

हुन्छन्। ताम्बा गीत सकिएपछि खानाको कार्यक्रम शुरू हुन्छ। खाना खा इसकेपछि कन्यादानको कार्यक्रम शुरू हुन्छ। कन्यादान केटी पक्षको मानिसले गर्नु पर्दछ।

२.५.८.२. चोरी विवाह

तामाङ जातिमा चोरी विवाहको पनि प्रचलन छ। तामाङ जातिमा मागी विवाहकोभन्दा चोरी विवाहको अधिक प्रचलन छ। केटा र केटी मनपरेको अवस्थामा भागेर पनि विवाह गर्छन्। विशेष गरी केटा र केटीले आपसमा मन पराए तापनि केटा वा केटीको वा दुवैको घरपरिवारबाट असहमत भएमा वा केटीको घरमा माग्न जाँदा नदिएमा पनि केटीलाई भगाएर लाने चलन छ। यस प्रकारको विवाहलाई चोरी वा भागी विवाह भनिन्छ। चोरी विवाह गर्न अघि केटाको घरमा खबर गरिनु पर्दछ। त्यही खबरअनुसार घरमा बन्दोबस्त मिलाइएको हुन्छ। तामाङ जातिमा दुल्ही साँझपख भित्र्या इन्छ। चोरी विवाह पनि मागी विवाहकै विधि-विधानअनुसार गरिने चलन छ। त्यही दिन केटाको घर , आफन्त, छिमेकिहरू बोलाएर बाखा, कुखुरा जे छ त्यही काटेर सानो तिनो भतेर खुवाइन्छ। तामाङ समाजमा दुल्ही भित्र्याएको तीन दिनमा केटापट्टिको मान्छे दुल्हीको घरमा सूचना दिन जानुपर्दछ जसलाई कलिया भनिन्छ। कलिया एकजनाचाँहि केटीको जातको हुनुपर्छ। सूचना दिन जाँदा रक्सी लिएर जानुपर्दछ जसलाई पोड भनिन्छ। केटीको आमा-बाबाले पोड थापेर खायो भने विवाह स्वीकार गरेको सम्झिनु पर्दछ। पोड स्वीकार गरिसकेपछि केटीको आमा बाबाले यति दिनमा आउनु भनी समय तोकिदिन्छन्। तोकिएकै समयमा तामाङ दस्तुरअनुसार

डम्फु बजाउँदै जन्तीसँगै रक्सी, रोटी, कुखुरा, मासु आदि लिएर जानु पर्दछ। भागेर विवाह गरेको कारणले चोरी दण्ड तिर्ने दस्तुर तामाङ समाजमा रहेको छ। तामाङ जातिमा चोरी दण्ड ६१ रुपे तिर्नु पर्दछ। विवाहको कार्य समाप्त भएपछि त्यसै दिन दुवै पट्टिका आफन्तहरूबीच ढोकभेट गर्ने चलन पनि छ।

तामाङ जाति र गुरूङ जातिबीच मागी विवाह चल्दछ। यदि तामाङ केटाले अन्य जातको केटी बगाई ल्याएमा भित्र्याउने कार्य मागी विवाहमा जस्तै गरिन्छ। तर यस्तो विवाहमा केटीको जात परिवर्तन गर्नु पर्दछ। यदि केटी मगर जातको छ भने र केटा दोड थरको छ भने केटीलाई तामाङको कुनै पनि थरको बनाइन्छ त्यसपछि मात्र विवाह गरिन्छ। तामाङ जातिमा यदि कुनै तामाङ केटी वा छोरी अन्य जातको केटासँग भागेर विवाह गरेमा केटा पक्षले जातदण्ड तिर्नु पर्दछ। तामाङ जातिमा बाह्र तामाङको नियम अनुसार जातदण्ड १२ रूपियाँ तिर्नु पर्दछ।

२.५.८.३. जारी विवाह

तामाङ जातिमा मागी विवाह र भागी विवाह जस्तै जारी विवाह गर्ने चलन पनि रहेको छ। अर्काको स्वास्नी भगाएर गरिने विवाहलाई जारी विवाह भनिन्छ। यस प्रकारको विवाहलाई तामाङ समाजले स्वीकार गरेको छ। जारी विवाहमा जारी खर्च तिरी सकेपछि विवाहलाई स्वीकृति दिन्छ। यस प्रकारको विवाहमा जारी वा खर्च जार (दोस्रो लोग्ने)-ले पहिलो लोग्नेलाई समाजका गान्बा, ताम्बाहरू तोकिए अनुसार तिर्नु पर्दछ। जारी तिरी सकेपछि

दोस्रो लोगनेसँगको सम्बन्ध वैध मानिन्छ।

२.५.९. दाहसंस्कार तथा घेवा

सम्पूर्ण प्राणीहरूको जन्मपछि मृत्यु हुन्छ। तामाङ जातिमा व्यक्तिको मृत्युपछि गरिने संस्कार घेवा हो। यसलाई तामाङहरू खूब महत्त्व दिएर गर्छन्। तामाङ जातिमा दाह संस्कार वा घेवा लामाद्वारा सम्पन्न गरिन्छ। यसमा लामाको मुख्य भूमिका रहेको हुन्छ। तामाङ जाति बौद्धधर्मालम्बी भएकाले जन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कारहरू लामा विधिबाट सम्पन्न गरिन्छ। लामा भनेको पुरोहित हो। व्यक्तिको प्राण गइसकेपछि मृत शरीरलाई तामाङहरू छेदे भन्छन्। तामाङ भषामा छेदे भनेको लाश हो। तामाङ व्यक्तिको मृत्यु भएपछि लामाद्वारा साइत हेरिन्छ र सोही साइतअनुसार धार्मिक कार्य शुरू गरिन्छ। जातिमा घेवा एक, सात, नौ, तेह्र, एकाइस र उन्चास दिनमा गरिन्छ। यस जातिमा मृतक शरीरलाई ठाडो बनाई लहस्यामको छेउमा राखिन्छ। धार्मिक कार्य शुरू भएपछि मृतकको नाममा १०८ वटा बत्ती बालिन्छ साथै मृतकले जिउँदोमा खाने खाद्य पदार्थहरू पनि बनाएर राखिन्छ। तामाङ जातिमा साइत निकालि सकेपछि मृतक शरीरलाई पलाइटी मारेर, ठाडो बनाएर हात नमस्ते पारेर बक्सा वा डोममा राखिन्छ। डोम वा बकासलाई सेतो, पहेलो अथवा हरियो कपडाले श्रृङ्गारिएको हुन्छ। लाशलाई जंगल लाने बेलामा कोको मेन्दोले पूजा गरिन्छ। त्यसपछि लामाले पाठ-पूजा गर्दै ती मृतक शरीरलाई आफ्नो सन्तान र अन्य मानिसहरूले काँधमा बोकेर जलाउने ठाउँमा लान्छन्। लामाहरू डिल्बु, ढ्याङ्गो, ग्यालिङ, फ्याम्टा आदि बजाउँदै

मृतकको अघि-अघि हिँड्छन् भने अरू मानिसहरू पछिपछि जान्छन्। लामाहरू डिल्बुको तालमा ऊँ माणि पद्मे हूँ भन्ने मन्त्र पढ्दै हिँड्छन्। मलामी जाने लोग्ने तथा स्वास्नी मानिसहरू हातमा धुप वत्ती बालेर माणी मलम गर्दै हिँड्छन्। तामाङहरू मृतकको अन्तिम संस्कार गर्न खोलामा नलगी डाँडामा लाने गर्छन्। तामाङ जातिमा मृतक शरीरलाई जलाउने चलन छ। तर यदि बालक वा ठूलाठूला लामा (रिमफुचे)-हरूको मृत्यु भयो भने जलाउने होइन गाढ्ने चलन छ। लाश जलाउनको लागि स्थान तयार पारिएको हुन्छ जसलाई शोला सिङखाम भनिन्छ। त्यसमा दाउराको चारकुने भएको छ तला बनाइएको हुन्छ। लामाले शुद्ध गरेको भुइँमा गरुँको पिठोले बज्रायय चिहान , कमलको पूल र बज्र दोर्जे रेखा कोर्दछन्। रेखा बाहिर अर्धचन्द्रमाथि अर्ध दोर्जेको रेखा र बाहिर अष्ट मङ्गलको रेखापाथि गोल पारेर चिता बनाइन्छ। चित बनाउँदा शव पद्मासन अवस्थामा जलाउन मिल्ने गरी बनाइन्छ। सातै छेउमा लामाहरूले धार्मिक पाठ पूजाका लागि डाजड बनाएको हुन्छ। धार्मिक ग्रन्थ पढ्दा लामाहरू खाद्य पदार्थ र जाड रक्सी खाँदै पढ्छन् त्यस बेला खान नहुने चलन तामाङ जातिमा छैन। तर आज भोली अन्य जातिको प्रभावको कारण यी सब कुराहरू छोड्दै गएको देखिन्छ।

यो जाति बौद्धधर्म वालम्बी अन्तर्गत परेको कारणले गर्दा यस जातिले मृतकको नाममा जुठो बार्ने चलन छैन र कपाल पनि काट्दैनन्। मृतक बोन्बा (पुरोहित) भएमा बोन्बोहरू पनि मृतकको अघि-पछि ढ्याङ्गो बजाउँदै नाच्ने गर्छन्। बोन्बोको शरीरलाई पनि

जलाईदैन, दफन गरिन्छ। कतिपय मृतकको जन्म र मरनको ची हेर्दा अरूलाई पिने पर्यो भने मृतकको साथ साथै अर्को छेदर (पशु पक्षीको वा जनुवार) घरबाट जंगल छाड्ने वा तोर्माको भूत बनाएर दोबाटोमा मन्साउने चलन छ (परशुराम, १९९९: १५)।

तामाङ जातिमा धार्मिक विधिविधान अनुसार नै मृतकलाई आगो दिने काम लामाले गर्दछ। आजभोलि हिन्दुहरूको प्रभावमा परी कतिपय ठाउँमा छोराले पनि दागवत्ती दिन थालेको छ। तामाङ जातिमा मृतकको नाममा केश काट्ने, जुँगा काट्ने चलन छैन। तर अन्य जातिको प्रभावमा परेर कतिले मृतकको नाममा जुठो बारेको पनि पाइन्छ। मृतकको अन्तिम श्रद्धाञ्जली दिने कार्यलाई तामाङ जातिमा थुन्दासोर्सी भनिन्छ। यसमा आफन्तहरूले माना चामल, फलफूल र पैसा चढाएर मृतकलाई विदाई गर्दछन्। थुन्दा सोर्सीको कार्य लामाले नगरी ताम्बाबाट सम्पन्न हुन्छ। थुन्दा सोर्सीको कार्य सकेपछि मृतकले बाँचेको जीवनहरू गीतकै माध्यमबाट भन्दछ। यसमा ताम्बा र ज्वाइँको ठूलो भूमिका रहेको हुन्छ। मृतकको नाममा गाएको गीतलाई कल्पला व्हाई भन्दछन्। घेवाको अन्तिम कार्य मिनज्याङ पोल्नु हो। मृतकको नाम लेखिएको झण्डालाई मिनज्याङ भनिन्छ। जुन तामाङ जातिको दाहसंस्कारको अन्तिम भाग हो। मृतकको आत्मले स्वर्गमा बास पाओस् भनेर लामाद्वारा विधिविधानपूर्वक त्यस झण्डालाई जलाईन्छ। यस प्रकारको कार्यलाई मिनज्याङ खाड्बा भनिन्छ। तामाङ भाषामा मिन भनेको नाम र ज्याङ भनेको शुद्धीकरण र खाड्बा भनेको पोल्नु हो। मृतकको नाम भएको झण्डा पोल सकेपछि आफन्तहरूले भौतिक संसारबाट

सदाको निम्ति मृतकको विदा भएको मान्छन्।

तामाङ जातिमा मृतकको नाममा सात दिनसम्म बत्ती बाल्ने चलन छ। यी सब कार्य सकेपछि लामाहरूले मरौं परेको घर अशुद्धबाट शुद्ध भएको घोषणा गर्दछ। त्यसपछि सबैलाई किरियाको भोज दिन्छन्। त्यसपछि फेरि पनि उन्चास दिनको बत्ती बाल्ने परम्परा रही आएको छ। जसलाई दाह संस्कारको अन्तिम कार्य मानिन्छ। यस जातिमा प्रचलित परम्पराअनुसार मृतकको नाममा १०८ वटा लुङ्गदर गाड्ने चलन छ।

२.६. मामाचेला फुपूचेली विवाह

तामाङ जातिमा आफ्नै प्रकारको विवाह प्रचलन छ। यिनीहरूको समाजमा परम्परागत रूपमा मामाचेली र फुपूचेलीबीच वैवाहिक सम्बन्ध छ। यसको अर्थ मामा र फुपूको छोरा छोरीबीच पनि विवाह भन्ने हुन्छ। प्रचलन अनुसार मामाकी छोरीमा फुपूको छोराको हक लाग्दैन थियो, तर फुपूकी छोरीमाथि मामाको छोराको हक भने आवश्यक लाग्थ्यो। जोडी वा उमेर मिल्ने मामाको छोरा हुँदाहुँदै फुपूकी छोरी अरूसित दिन वा जान मिल्दैन थियो। यदि यसो गरेमा मामाको छोरालाई सगुन लिएर जानु पर्द थियो। तर अचेल यो चलन पूर्ण रूपमा लोप भइसकेको छ। साथै अन्य जातिहरूले यस चलनलाई हेय दृष्टिले हेरेको पनि देखिन्छ।

२.६. तामाङ जातिमा स्वागे प्रथा

स्वागे भाइको प्रथा तामाङको पारम्परिक प्रथा हो । तामाङ जातिमा स्वागेको प्रथा पनि

रहेको पाइन्छ। स्वागे भाइ भनेको हुइ (थर)- हरूको समूह जुन एउटै बाजे र बोज्युबाट जन्म भएको मानिन्छ। साधारण रूपमा हुई भन्नाले वंश वा हाडनाता भन्ने बुझिन्छ। स्वागेबिच विवाह हुनु भनेको आफ्नै दाज्यू - बहिनीमाझ विवाह हुनु हो। तामाड जातिमा स्वागे थरको आधारमा हेरिन्छ। जस्तो योज्जन वर्गमा योज्जन , बमजन, लोपचन, डुम्जन र मिकचन पर्दछन्। यिनीहरू ५ वटै थर म्हेमे हुँगा राजा र माम नाडसाल्मोको सन्ताको रूपमा लिइएको छ। यसैकारणले यी ५ थरका बीचमा विहेबारी चल्दैन। कुटुम्ब मिल्ने थरको वर्गसँग मात्रै विवाह गर्न सकिन्छ। जस्तै ५ वटा थर भएको योज्जन वर्गमा पर्ने ४ थरका तामाडको छोरा र छोरीसँग विवाह गर्न सकिन्छ। मोक्तान वर्गमा स्याडदान , पाखिन, र थोकर पर्दछन्। केही स्वागे भाइहरूको थर यसप्रकारका छन्।

1	दोड	वल, तितुड, गोले, ग्राहदाड।
2	योज्जन	बनजन, डुम्जन, लोपचन, मीकचन।
3	मोक्तान	थोकर, स्याडदान, स्याडबो।
4	घिसिड	लो, ग्लान ।
5	ग्याबाक	जिन्बा, वाइबा, जीम्बा, मार्बा, हुम्बा।
6	लोपचन	ब्लेदेन, चोदेन, योरसदेन, स्याडदेन, डारदेन, ग्रोपचन।
7	थिड	जेसुर, सींगर, तोइसाड, ब्रोसींगर।
8	व्लोन	स्याडपा।
9		

(मोक्ताम, १९९९, २२)

२.७. तामाङ जातिमा चेलीको थर परिवर्तन हुँदैन

विवाह एउटा पवित्र बन्धन हो। विश्वमा प्रत्येक जातिको वैवाहिक संस्कार फरक फरक देखिन्छ। तामाङ जातिको पनि आफ्नै मौलिक वैवाहिक संस्कार रहेको छ। तामाङ जातिमा विवाहपश्चात पनि चेलीको थर परिवर्तन हुँदैन। ऊ जुन कुलमा जन्मेको छ त्यही थरमा जीवनभरि बस्नु पर्दछ। जस्तै तितुङ थरकी चेली मोक्तान थरको केटासँग विवाह भएको छ भने ऊ मोक्तान हुँदैन। तामाङ समाजको नियमअनुसार तितुङ नै रहन्छ अर्थात् उसको थर परिवर्तन हुँदैन। तर उनीहरूको सन्तानको थर भने बाबुको थर अनुसार नै हुन्छ। यदि मोक्तानले योञ्जन थरकी केटी विवाह गरेर मोक्तान बनाइएमा लोग्ने सवास्नीको एउटै थर भएको सम्झी अथवा चेली माइती बिच विवाह भएको सम्झी गाउँ समाजबाट बहिष्कार गरिन्छ। यस प्रकारको विवाह अन्य जातिमा स्वीकार्य भए तापनि तामाङ जातिमा भने यस प्रकारको विवाह भने स्वीकार्य छैन। तामाङ जातिमा विवाहको अवसरमा तामाङ रीतिरिवाजको चाँजोमिलाई सकेपछि विवाहको लगनमा लामा वा ताम्बाले भन्छन् की बाबुको रगत, आमाको मासु ज्वाइँलाई सुम्पियौं तर चेलीको अस्थि माइतीको अधिनमा नै छ। तामाङ समाजमा अस्थिलाई थरको प्रतिक मानिन्छ। यस प्रकारको आस्थाले माइती चेलीको सम्बन्धलाई निकै बलियो बनाएको छ। तामाङ समाजभित्र कुटुम्बलाई चेलीको रगत र मासु मात्रै दिइन्छ तर थर दिइदैन।

“छोरी चेली ज्वाइँलाई सुम्पिने समयमा केटा पक्ष केटी पक्षको आफन्तहरूमध्ये केटा

पक्षले आठ दाम पक्षलाई सुम्पन्छन्। केटी लगीसकेर भोली केही गरी तलमाथि भएमा **सास** **भए सास**, त्यही पनि नभए लास, त्यही पनि नसके मृतकको हाँड भए पनि केटीको माइतीलाई बुझाउँछु भनेर कबुल गर्नु हो। फेरि केटापक्षले केटीको माइतीलाई १ मोहर ४ दाम बुझाउँदछन्। १ मोहर र ३ दाम माइतीले लिन्छन् र १ दाम चाहि छोरीलाई नै दिन्छन्। जसको मतलब शरीर, शील, गुण र मासु कुटुम्बलाई बुझाएको तर हाड चाहिँ कुटुम्बलाई नदिएको भन्ने कबुल गर्नु (मोक्तान: ४१)।” यसरी विवाह भइसके पनि छोरीको आफ्नो थर परिवर्तन नहुनु तामाड जातिको एउटा विशेषता हो।

१.१. धर्म

तामाड जाति बौद्ध धर्म मान्छन्। तामाड जातिले आफ्नो विभिन्न चाडपर्वमा बौद्धधर्म र परम्पराअनुसार गुम्पा, माने र छयोर्तेनमा पूजा आजा गर्छन्। तामाडहरू बौद्ध धर्मको महायानी सम्प्रदायभित्र पर्दछन्। “तामाडहरू बुद्ध धर्मका दुई सम्प्रदाय महायानीर बज्रयानी उत्तम मानवीय शिक्षालाई शिरोपर गरेर विश्वमा प्रेमभाव, सद्भाव र शान्तिपूर्ण सह-अस्तित्वको कामना गर्छन्” (घिसिड, २०१४:३१)। सबै तामाडको प्रमुख धार्मिक तथा सामाजिक अनुष्ठानहरू जस्तै न्वरान, विवाह तथा दाहसंस्कार आदि बौद्ध धर्म परम्परा अनुसार गर्ने गर्छन्। “बौद्ध धर्म अंगीकार गर्न अघि तामाडहरू बोन धर्मको उत्साहित अनुयायी थिए” (मोक्तान, १९९९ :२)। अत्याधिक सङ्ख्यामा तामाडहरू बौद्धमार्गी छन् भने अल्प सङ्ख्याकले ईशाई धर्मलाई अंगीकोर गरेको पाइन्छ।

तामाङ जातिको थर

तामाङ जाति आफ्नै प्रकारका थर भएको जाति हो। तामाङ जातिभिन्न थुप्रै थरहरू छन्। यी थरहरूभिन्न स्वागे भाइ समेत हुन्छन्। स्वागेभाइ समुहमा पर्ने थरहरूविच विहेवारी चल्दैन। स्वागेभाइ बाहेकको थरलाई कुटुम्ब भनिन्छ। कुटुम्बसँग विहेवारी चल्छ। सन्तवीर लामाले आफ्नो पुस्तक *ताम्बा काइतेन र व्हाई रिमठिम*- पुस्तकमा तामाङको ४९ वटा थरको चर्चा गरेका छन्। ४९ थरमा ३२ वटा थरको उत्पत्ति सहित चर्चा गरेका छन् भने १७ वटा चाहिँ नूल स्थान विना चर्चा गरेका छन्। यस थरहरूको चर्चा लामाको *व्योपेगे ला व्हाई* -को भागमा प्रस्तुत छ। सन्तवीर लामाको आधारमा तामाङ थर यस प्रकार छन्:

क्रम सङ्ख्य	थरको उत्पत्ति	थर	कुल देउता
१	दोङग्याल	दोङ	मुर्गुलेन
२	नाक्पो च्यागी गोम्बो	योन्जन	लामा कङ्ग्यो माहाकाल
३	डा.ली ब्रखार	बोमजन	दोङ मोर्चन
४	स्यार गिङ गोम्बो	लोप्चन	अपिनल लामा कोनज्यो नल ज्योरमु
५		ग्यामदन	ग्यालबो लाही बु नाङसरी मामु
६		गोले	-do-
७		डेमदन	-do-
८		बल	-do-
९		दारताङ	-do-
१०		तितुङ	-do-
११		गाङताङ	-do-
१२		गोङबो	-do-
१३	मुकु	मोक्तन	याप्जे ला ग्याल्मो, डि,ली छेमन ग्याल्मो

१४	सेरगोड	घिसिड	लुगु चाड मारतेन
१५	यालुड सो	थिड	डिमा मेवा चुडरी
१६	चाडकोड	ड्यासुर	चाड
१७	ग्यानाक	ग्याबा	ग्याल्गी धुर्ला माङ्गी
१८	ज्याड गडरि	ड्याजो	सिला कर्पो
१९	थोथो रिडन	थोकर	थोईचेन कर्पो डकमरचन
२०	सारू थोरथोरी	रूमबा	कार्पो
२१	पुराड च्या	पाखीन	चडरिला गुरू चन् चन् स्यारगी ज्यो
२२	सेर्गी मरण्डल	वाईबा	कर्पोज्यो छोमन ग्याल याबला
२३	चिता	मार्पा	बोइला ग्याल्बो
२४	गोमा	गोडबा	लामा कनज्यो
२५	लो ग्याल	लो	ज्यामापल सिन्चे लामा कोनज्यो
२६	स्याडच्ये	तोइसाड	उइगी घाल्ला डिइच्ये लाही
२७	स्याड	स्याडबो	गुडयाड ज्योहा यावजे ज्योहा
२८	सिडका	डेके	डिमा होइसेरे
२९	टुकु	टुपा	ड्यान चन मामु चन दुई छोई
३०	लोबो गोम्ब	ब्लोन	ड्यान
३१	गोमा सियोड	गोन्देन	ज्यामफल फुर्बा ठिमेन ग्यागर नेला, दो तीन ज्ये वे वन्दे ग्यालबो
३२	ब्रोकार गोम्बो	सिडगर	चनज्येन
३३	सुपा ग्याल	बज्यु	शर्मा बोन
३४	चाडपे	मिकचन	सिडकला
३५	लुडगी खोरली	लुडब	ख्युड चेन सिन्ही लादेन
३६	पाल्गी सामये	जिम्बा	पाल्गी समये
३७	सेलमण्डल	ग्यान	पेकर ग्याल्बो
३८	डुमा	डुम्जन	जाम्बल सेड्यान, लामा कोनज्यो

३९		छ्युमी	
४०		ज्युमी	
४१		लामो खोर	
४२		सामदेन	
४३		होपतेन	
४४		नेगी	
४५		सिडदन	
४६		खानी खोर	
४७		जोडगन	
४८		कोल्देन	
४९		डारदेन	

२.८. निष्कर्ष

तामाङ जाति आदिवासी जाति हो। यो जातिको मूल थलो काडमाडौं हो र यसको वरिपरि मात्र नभई अन्य देशहरूमा समेत यस जातिको बसोबास रहेको पाइन्छ। कुनै पनि जातिको भाषा र संस्कृतिको संरक्षण गर्नु विशेष समुदायको कर्तव्य गहेको हुन्छ। तर तामाङ जातिको भाषा र संस्कृति बारे कुनै संरक्षण भएको देखिन्न। त्यसर्थ तामाङ जातिले पनि आफ्नो छुट्टै पहिचानको निम्ति भाषिक तथा सांस्कृतिक पक्षमा कार्य गर्न आवश्यक देखिन्छ। तामाङ जातिको पनि आफ्नै भाषा छ जुन ट्रान्स हिमालयन परिवारभित्र पर्दछ। तामाङको आफ्नै संस्कृति छ। तामाङको मौलिक पहिचान दिने संस्कृति अनुरूप यस जातिले जन्मदेखि मृत्युसम्मको संस्कार अँगालेको पाइन्छ। तामाङहरू ल्होछार (नयाँ वर्ष) धुमधामसंग मनाउने

गर्छन्। यिनीहरूले वैशाखी पूर्णिमा, माघे सङ्क्रान्ति, साउने सङ्क्रान्ति, बौद्ध जात्रा, खेप्पासुम
(पितृ देवता), गोठ पूजा आदि मनाउने गर्दछन्। हिन्दु धर्मको प्रभावमा परेर दशैं, तिहार, चैते
दशैं आदि मनाउने गर्छन्।

अध्याय : ३ तामाङको भाषिक रूप

तामाङ भाषाको ध्वनि उत्पादनमा फोक्से श्वासप्रवाह प्रणाली रहेको छ। तामाङको सबै ध्वनिहरू फोक्सेदेखि बाहिरतिर वा निस्कंदो श्वासबाट उच्चारित हुनाले यसलाई वाहिर्गमनात्मक भनिन्छ।

३.१ तामाङ भाषाको ध्वनिहरूको अध्ययन

ध्वनि साधारणः भाषाका लघुतम विभिन्न आवाजलाई भनिन्छ। भाषाविज्ञानमा ध्वनिको साझो अर्थ भाषिक ध्वनि (phone) हो। ध्वनि भाषाको सबैभन्दा सानो एकाई हो, जसलाई टुक्राउन सकिन्दैन। ध्वनि मानव तथा मानवेतर सम्पूर्ण प्राणीले श्रवण गर्न सक्ने वा मानव तथा मानवेतरद्वारा उत्पादित कुनै पनि भाषिक र अभाषिक आवाज हो। यस शोधमा तामाङ भाषाको खण्डीय र खण्डेतर ध्वनिहरूको अध्ययन गरिएको छ। ध्वनि भाषाको लघितम एकाई हो। यस्ता साना एकाईहरू पनि कोही खण्ड गर्न सकिने हुन्छ भने कोही खण्ड गर्न नसकिने हुन्छ। उच्चारण स्वतन्त्रताको आधारमा ध्वनिहरू खण्डीय र खण्डेतर गरी दुई प्रकारका छन्। यस प्रणालीलाई (Segmentality) भनिन्छ।

३.१.१ तामाङ खण्डीय ध्वनि (Segmental)

स्वतन्त्र रूपले उच्चारित हुन सक्ने वा विभाजन गर्न सकिने ध्वनिलाई खण्डीय ध्वनि भनिन्छ। जस्तै- [p], [k], [r], [s] [a], [i], [o] आदि खण्डीय ध्वनि हुन्। यी ध्वनिहरू एकलै उच्चारण हुन्छ वा एकलै आउन सक्छ। यस्ता ध्वनिहरू मध्ये कोही ध्वनिहरू उच्चारण हुँदा श्वास निरन्तरता र अवाधित रूपमा प्रवाहित हुन्छ। यसो हुँदा ती ध्वनिहरूको उच्चारणमा घर्षण सुनिन्दैन। श्वास प्रवाहमा बाधा नभई अनि घर्षण पनि नभई उच्चारित हुने ध्वनिलाई स्वर ध्वनि भनिन्छ। [i], [o], [a], [e] स्वर ध्वनिहरू हुन्। श्वास प्रवाहमा बाधा अनि घर्षण बढी उच्चारित हुने ध्वनिलाई व्यञ्जन ध्वनि भनिन्छ। [p],

[b], [t], [n] जस्ता ध्वनिहरू व्यञ्जन ध्वनिहरू हुन्। यसरी श्वास प्रवाहमा बाधा हुने र नहुने आधारमा भाषिक खण्डीय ध्वनिहरू स्वर र व्यञ्जन गरी दुई प्रकारमा विभाजित गरिन्छ।

३.१.१.१ व्यञ्जन ध्वनि

तामाङको व्यञ्जन ध्वनिहरू निम्न प्रस्तुत छ-

- (१). [p], [p^h], [b] [b^h], [t], [t^h] [d], [d^h], [l], [l^h], [dʌ], [d^hʌ], [k], [k^h], [g], [g^h], [m], [m^h],
[n], [n^h], [ŋ], [ŋ^h], [ɲ], [s], [s^h], [r], [r^h], [ts], [ts^h], [dz], [dz^h], [j], [j^h], [l], [l^h],
[w], [w^h], [t] आदि।

उक्त तामाङ व्यञ्जन ध्वनि र वर्णहरूलाई श्वासप्रवाह प्रणाली, श्वासप्रवाहको दिशा, उच्चारण प्रयत्न घोषत्व र प्राणत्वका आधारमा तालिका बद्ध वर्णन गर्न सकिन्छ।

क्रम सङ्ख्य	ध्वनि	ध्वनिको अभिलक्षणा	उदाहरण
०१	[p]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- द्योष्ठय उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- अघोष प्राणात्व- अल्पप्राण	[pɔlo] “सिस्नु”
०२	[p ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- द्योष्ठय उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- अघोष प्राणात्व- महाप्राण	[p ^h um] “अण्डा”
०३	[b]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- द्योष्ठय उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- अघोष प्राणात्व- महाप्राण	[bre] “भाटा”

०४	[b ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- द्योष्ठय उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- अघोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[b ^h ra] “पिठो ”
०५	[m]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- द्योष्ठय उच्चारण प्रयत्न- नासिक्य घोषत्व- घोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[mi] “आँखा”
०६	[m ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- द्योष्ठय उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- अघोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[m ^h i] “मान्छे”
०७	[t]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- दन्त्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- अघोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[tan] “भाडा”
०८	[t ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- दन्त्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- अघोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[t ^h oŋse] “अचार”
०९	[d]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- दन्त्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- घोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[digu] “खाजा”

१०	[d ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- दन्त्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- घोष प्राणात्व- महाप्राण	[d ^h oŋ] “रूख”
११	[n]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- दन्त्य उच्चारण प्रयत्न- नासिक्य घोषत्व- घोष प्राणात्व- अल्पप्राण	[naga] “कुकुरा”
१२	[n ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- दन्त्य उच्चारण प्रयत्न- नासिक्य घोषत्व- घोष प्राणात्व- महाप्राण	[n ^h e] “दूध”
१३	[t]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- मुर्धन्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- अघोष प्राणात्व- अल्पप्राण	[tuŋra] “अदुवा”
१४	[t ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- मुर्धन्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- अघोष प्राणात्व- महाप्राण	[t ^h ewa] “माला”
१५	[d]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- मुर्धन्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्व- घोष	[dom] “बाकस”

		प्राणात्त्व- अल्पप्राण	
१६	[d ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- मुर्धन्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्त्व- घोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[d ^h a] “नाम्लो “
१७	[k]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- हनुमूल्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्त्व- अघोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[kan] “भात“
१८	[k ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- हनुमूल्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्त्व- अघोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[k ^h u] “सब्जी“
१९	[g]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- हनुमूल्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्त्व- घोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[gen] “रोटी “
२०	[g ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- हनुमूल्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी घोषत्त्व- अघोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[g ^h ik] “एक “
२१	[ŋ]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- हनुमूल्य उच्चारण प्रयत्न- नासिक्य घोषत्त्व- घोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[ŋa] “म“

२२	[ŋ ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- हनुमूल्य उच्चारण प्रयत्न- नासिक्य घोषत्व- घोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[ŋ ^h a] “पाँच”
२३	[ts]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- वत्स्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी सङ्घर्षी घोषत्व- अघोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[tsui] “दस”
२४	[ts ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- वत्स्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी सङ्घ घोषत्व- अघोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[ts ^h jabi] “प्याज”
२५	[dz]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- वत्स्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी सङ्घ घोषत्व- घोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[dzjaba] “ राम्रो ”
२६	[dz ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- वत्स्य उच्चारण प्रयत्न- स्पर्शी सङ्घर्षी घोषत्व- घोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[dz ^h ame] “ छोरी ”
२७	[s]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- वत्स्य उच्चारण प्रयत्न- सङ्घर्षी घोषत्व- अघोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[sja] “मासु ”
२८	[s ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से	[s ^h an]

		श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- वत्स्य उच्चारण प्रयत्न- सङ्घर्षी घोषत्व- अघोष प्राणात्त्व- महाप्राण	“पितल”
२९	[ja]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- तालव्य उच्चारण प्रयत्न- अन्तस्थ घोषत्व- घोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[ja] “हात”
३०	[j ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- तालव्य उच्चारण प्रयत्न- अन्तस्थ घोषत्व- घोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[j ^h an] “हामी”
३१	[l]	श्वासप्रवाह प्रणाली - फोक्से श्वासप्रवाह दिशा - बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान - मुर्धन्य उच्चारण प्रयत्न - पाश्चिक अन्तस्थ घोषत्व - घोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[le] “जिब्रो”
३२	[l ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- मुर्धन्य उच्चारण प्रयत्न - पाश्चिक अन्तस्थ घोषत्व- अघोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[l ^h apte] “पात”
३३	[w]	श्वासप्रवाह प्रणाली - फोक्से श्वासप्रवाह दिशा - बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान — द्योष्ठय-हनुमूल्य उच्चारण प्रयत्न - अन्तस्थ घोषत्व - घोष प्राणात्त्व - अल्पप्राण	[wala] “रातो”
३४	[w ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली - फोक्से श्वासप्रवाह दिशा - बाहिर्गमनात्मक	[w ^h ai] “गीत”

		उच्चारण स्थान — द्योष्ठय-हनुमूल्य उच्चारण प्रयत्न - अन्तस्थ घोषत्व - घोष प्राणात्त्व - महाप्राण	
३५	[ra]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- वत्स्य उच्चारण प्रयत्न - प्रकम्पित घोषत्व- घोष प्राणात्त्व- अल्पप्राण	[ra] “बारबा”
36	[r ^h]	श्वासप्रवाह प्रणाली- फोक्से श्वासप्रवाह दिशा- बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान- वत्स्य उच्चारण प्रयत्न - प्रकम्पित घोषत्व- घोष प्राणात्त्व- महाप्राण	[r ^h an] “तपाई”
	[r]	श्वासप्रवाह प्रणाली - फोक्से श्वासप्रवाह दिशा - बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान - मुर्धन्य उच्चारण प्रयत्न - ताडित घोषत्व - घोष प्राणात्त्व -अल्पप्राण	[kəri] “लौरो”
	[h]	श्वासप्रवाह प्रणाली - फोक्से श्वासप्रवाह दिशा - बाहिर्गमनात्मक उच्चारण स्थान - स्वरयन्त्रमुखी उच्चारण प्रयत्न - संघर्षी घोषत्व - घोष प्राणात्त्व -महाप्राण	[hjo] “चोर”

तालिका १: तामाङ व्यञ्जन ध्वनि वा वर्णहरूको वर्णन

उक्त व्यञ्जन ध्वनिलाई निम्न अ.ध्व.व तालिकामा पनि प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

स्थान		द्वियोष्ठ्य	दन्त्य	वत्स्य	मूर्धन्य	तालव्य	हनुमूल्य	स्वरयन्त्रमुखी
प्रयत्न	महाप्राण अल्पप्राण	अघोष घोष	अघोष घोष	अघोष घोष	अघोष घोष	अघोष घोष	अघोष घोष	अघोष घोष
स्पर्शी	अल्पप्राण महाप्राण	P b p ^h b ^b	t d t ^h d ^h		t d t ^h d ^h		k g k ^h g ^h	
नासिक्य	अल्पप्राण महाप्राण	m m ^h	n n ^h				ŋ ŋ ^h	
संघर्शी	अल्पप्राण महाप्राण			s s ^h				h
ताडित	अल्पप्राण महाप्राण				t			
प्रकाम्पित	अल्पप्राण महाप्राण			r r ^h				
स्पर्शी संघर्शी	अल्पप्राण महाप्राण			ts dz ts ^h dz ^h				
पाश्चिक अन्तस्थ	अल्पप्राण महाप्राण				l l ^h			
अन्तस्थ	अल्पप्राण महाप्राण						j j ^h	

तालिका २^१ तामाङ व्यञ्जन ध्वनिहरूको अ.ध्व.व तालिकामा

नोट : १. [w]- यो व्यञ्जन ध्वनि घोष्ठ्य- हनुमूल्य घोष अल्पप्राण अन्तःस्थ भएकोले

अ.ध्व.व तालिकामा देखाउन मिल्दैन।

२. [w^h] यो व्यञ्जन ध्वनि घोष्ठ्य- हनुमूल्य घोष महाप्राण अन्तःस्थ भएकोले

अ.ध्व.व तालिकामा देखाउन मिल्दैन।

अ.ध्व.व- अन्तराष्ट्रीय ध्वनितात्त्विक वर्णमाला (International Phonetics Alphabet)

माथि विवरण गरिएको व्यञ्जन ध्वनि बाहेक तामाङ भाषामा संयुक्त व्यञ्जन ध्वनि पनि पाइएको छ। तामाङ भाषामा [k], [p], [s], [m], [ts], [b] सँग [r], [j], [w], [l] गाँसिएर संयुक्त व्यञ्जन ध्वनि बन्दछन्। यसरी तामाङ भाषामा धेरै व्यञ्जन वर्णहरू [b], [p], सँग [r] गाँसिएर संयुक्त व्यञ्जन बन्दछन्। उदाहरण तल तालिकामा देखाइएको छ।

pl	plektelba	तेजपत्ता
pr	pruma	टिम्बुर
pw	pwi	बेक्नु
p ^h l	p ^h leŋba	उडनु
p ^h j	p ^h ja	कुच्चो
kr	kra	केश
kj	kjo	मक
kl	klaŋba	खेलनु
kw	kwan	लुगा
k ^h r	k ^h raŋba	भुटनु
gr	grosiŋ	भलायो
gl	gliŋ	हिउ
g ^h j	g ^h jam	बाटो
bj	bjap	पखेटा
bl	blesiŋ	कालौ
br	briba	लेखु
b ^h r	b ^h raba	हिडनु
ml	mlaŋgai	कालो
mr	mrui	ढकनी
tsj	tsjon	भाइ
dz ^h j	dz ^h ja	चिया
sw	swa	दाँत
sj	sjumo	च्याउ
pr	pre	सँग
q ^h w	q ^h wa	सुङगुर
dzj	dzjaba	राम्रो

तालिका ३ : तामाङको संयुक्त व्यञ्जनको तालिका

व्यञ्जन	शब्दान्	शब्दमध्य	शब्दान्त
[p]	+	+	+
[p ^h]	+	+	-
[b]	+	+	-
[b ^h]	+	-	-
[m]	+	+	+
[m ^h]	+	-	-
[t]	+	+	+
[t ^h]	+	+	-
[d]	+	+	-
[d ^h]	+	-	-
[n]	+	+	+
[n ^h]	+	-	-
[ɳ]	+	-	-
[ɳ ^h]	+	-	-
[ɖ]	+	-	-
[ɖ ^h]	+	-	-
[k]	+	+	+
[k ^h]	+	+	+
[g]	+	+	-
[g ^h]	+	-	-
[ŋ]	+	+	+
[ŋ ^h]	+	-	-
[ts]	+	-	-
[ts ^h]	+	-	-
[dz]	+	+	-
[dz ^h]	+	-	-
[s]	+	+	-
[s ^h]	+	-	-
[j]	+	+	-
[j ^h]	+	-	-
[l]	+	+	-
[l ^h]	+	-	-
[w]	+	+	-
[w ^h]	+	-	-
[r]	+	+	+
[r ^h]	+	-	-
[ɾ]	-	+	-

तालिका ४ : व्यञ्जन ध्वनिको वितरण

व्यञ्जन ध्वनिको वितरणको तालिकालाई उदाहरणबाट बुझ्न सकिन्छ-

व्यञ्जन	शब्दान्त	शब्दमध्य	शब्दान्त
[p]	[polo] "सिस्नु"	[tapkən] "टालो"	[kut ^h ap] "चुला"
[p ^h]	[p ^h um] "अण्डा"	[sump ^h i] "ओठ"	
[b]	[banda] "रमभेडा "	[palaba] "तेजपत्ता"	
[b ^h]	[b ^h ra] "पिठो "		
[m]	[mi] "आँखा"	[nembakan] "खोले"	[nam] "बाला"
[m ^h]	[m ^h i] " मान्छे"		
[t]	[tan] "भाडा"	[ŋetpa] "हाँस्नु"	[b ^h rat] "आठ "
[t ^h]	[t ^h oŋse] "अचार"	[n ^h et ^h oŋ] "दुधेरी"	
[d]	[digu] "खाजा"	[golda] "गहत "	
[d ^h]	[d ^h oŋ] "रूख"		
[n]	[naga] "कुकुरा"	[r ^h anda] "झातो"	[ts ^h in] "नड"
[n ^h]	[n ^h e] "दूध"		
[t]	[tunra] "अदुवा "	[p ^h ete] "फिके"	
[t ^h]	[t ^h up] "धागो"	[mo ^t he] "भटमास"	
[d]	[dom] "बाकस"	[banda]	
[d ^h]	[d ^h a] "नाम्लो "		
[k]	[kan] "भात"	[remko] "लोग्ने"	[g ^h ik] "एउटा"
[k ^h]	[k ^h u] "सब्जी"	[nak ^h rum] "हड्डी"	
[g]	[geŋ] "रोटी "	[məgu] "नेभारा"	
[g ^h]	[g ^h ik] "एक "	[toŋg ^h ik] "एक हजार"	
[ŋ]	[ŋa] "म"	[jaŋdo] "सिल"	[Suŋ] "मुख"
[ŋ ^h]	[ŋ ^h i] "दुई"		
[ts]	[tsui] "दस"		
[ts ^h]	[ts ^h jabi] "प्याज "	[mits ^h am] "परेला"	
[dz]	[dzjaba] " राम्रो"	[modze] "केरा"	
[dz ^h]	[dz ^h ame] " छोरी"		
[s]	[sja] "मासु "	[p ^h apsiŋ] "पाथी"	
[s ^h]	[s ^h aŋ] "फलाम "		
[j]	[ja] " हात"	[bjap] "पखेटा"	
[j ^h]	[j ^h aŋ] "हामी "		
[l]	[le] " जिब्रो"	[relsij] "लोहोरो"	[mreŋkol] "स्वास्नी"
[l ^h]	[l ^h apte] " पात"		

[w]	[wala]" रातो"	[d ^h wa]"सुडगुर"	
[w ^h]	[w ^h ai]" गीत"		
[r]	[ra]"बाखा"	[k ^h arba]"थाल"	[m ^h ar]"घिउ"
[r ^h]	[r ^h an]"तपाईं"		
[ɾ]		Kəɾi "लौरो"	

तालिका ५ : व्यञ्जन वितरणको उदाहरण

३.१.१.२ स्वर ध्वनि

तामाङमा स्वर दुई प्रकाको भेटिएको छ, एक स्वर र द्विस्वर। जिब्रो स्थिर रहने एक स्वर र जिब्रो स्थिर नरहे द्विस्वर। तामाङमा पाइएका स्वरहरू निम्न प्रकारका छन्।

(क). एक स्वर

(२) [i], [e], [u], [o], [a], [ə]

उक्त तामाङ स्वरहरूलाई जिब्रोको स्थिति उच्चाई र पश्चता अनि ओठको स्थितिको आधारमा वर्णन गर्न सकिन्छ।

क्रम सङ्ख्या	वर्ण वा ध्वनि	ध्वनि वा वर्णको वर्णन तथा अभिलक्षणा	उदाहरण
१	[i]	१. जिब्रोको स्थिति १.१. जिब्रोको स्थिति (उच्चाई) - बन्द १.२. जिब्रोको स्थिति (पश्चता) - अग्र १.३. ओठको स्थिति (गोलाई) — अगोलित	[idzu] "यो"
२	[e]	१. जिब्रोको स्थिति १.१. जिब्रोको स्थिति (उच्चाई) — अर्ध-बन्द १.२. जिब्रोको स्थिति (पश्चता) - अग्र १.३. ओठको स्थिति (गोलाई) — अगोलित	[e] "त"

३	[a]	<p>१. जिब्रोको स्तिथि</p> <p>१.१. जिब्रोको स्तिथि (उच्चाई) - खुल्ला</p> <p>१.२. जिब्रोको स्तिथि (पञ्चता) - मध्य</p> <p>१.३. ओठको स्तिथि (गोलाई) - अगोलित</p>	<p>[aji]</p> <p>"फुपु"</p>
४	[o]	<p>१. जिब्रोको स्तिथि</p> <p>१.१. जिब्रोको स्तिथि (उच्चाई) — अर्ध-बन्द</p> <p>१.२. जिब्रोको स्तिथि (पञ्चता) - पञ्च</p> <p>१.३. ओठको स्तिथि (गोलाई) — गोलित</p>	<p>[one]</p> <p>"अस्ती"</p>
५	[u]	<p>१. जिब्रोको स्तिथि</p> <p>१.१. जिब्रोको स्तिथि (उच्चाई) - बन्द</p> <p>१.२. जिब्रोको स्तिथि (पञ्चता) - पञ्च</p> <p>१.३. ओठको स्तिथि (गोलाई) — गोलित</p>	<p>[ur]</p> <p>"जरा"</p>
६	[ə]	<p>१. जिब्रोको स्तिथि</p> <p>१.१. जिब्रोको स्तिथि (उच्चाई) — अर्ध-खुल्ला</p> <p>१.२. जिब्रोको स्तिथि (पञ्चता) - पञ्च</p> <p>१.३. ओठको स्तिथि (गोलाई) - अगोलित</p>	<p>[əmbu]</p> <p>"कोइरालो"</p>

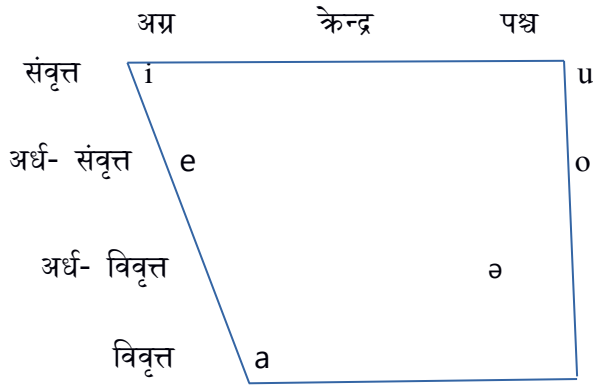
तालिका ६: तामाङ एक स्वरको वर्णन

तामाङका उक्त स्वरहरूलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ —

	अग्र	मध्य	निम्न
बन्द	i		u
आधा बन्द	e		o
आधा खुल्ला			ə
खुल्ला		a	

तालिका ७: तामाङ एक स्वर

उक्त एक स्वरलाई निम्न स्वर चतुर्भुजमा पनि प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

रेखाचित्र ३.१ स्वर चतुर्भुजमा तामाङ स्वर ।

एक स्वर	शब्दान्त	शब्दामध्य	शब्दान्त
[i]	+	+	+
[e]	+	+	+
[ə]	+	+	-
[a]	+	+	+
[o]	+	+	+
[u]	+	+	+

तालिका ८: तामाङ एक स्वरको वितरण

एक स्वरको वितरणलाई उदाहरणबाट बुझ्न सकिन्छ ।

एक स्वर	शब्दान्त	शब्दमध्य	शब्दान्त
[i]	[zu] "यो"	[dini] "दिन"	[m ^h i] "मान्छे"
[e]	[e] "त"	[m ^h endo] "फूल"	[le] "जिब्रो"

[ə]	[əmbu] "कोईराल"	[tərbuŋ] "गाग्री"	-
[a]	[ai] "तिमी"	[gəp] चिम्टा"	[ka] "खुन"
[o]	[one] "अस्ती"	[tʰoŋse] "अचार"	[sjo] "बिहान"
[u]	[ur] "पहेलो"	[pʰum] "अण्डा"	[mu] "आकाश"

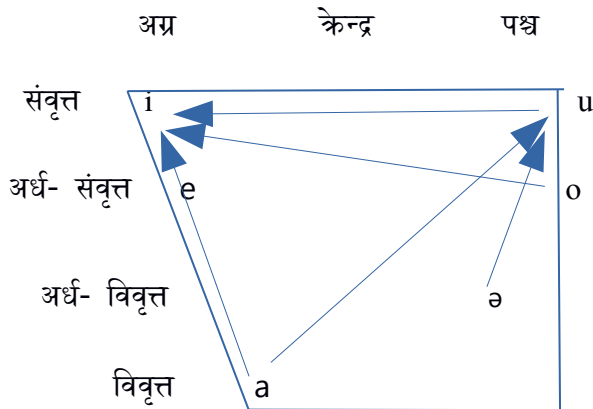
तालिका ९: तामाङ एक स्वरको वितरणको उदाहरण

२. द्विस्वर

तामाङ भाषामा छवटा ह्रस्व स्वर र एकवटा दीर्घस्वर प्राप्त भएका छन्। तामाङ भाषामा नासिक्य स्वर वर्ण छैन। यस बाहेक द्विस्वर पनि छवटा प्राप्त भएका द्विस्वर र एक स्वर एकार्कमा मिली बन्दछ जस्तै - [a] सँग [i] र [u] मिली [ai] र [au] बन्दछ। [u] सँग [i] मिली [ui] बन्दछ। [o] सँग [i] मिली [oi] बन्दछ। [ə] सँग [i] मिली [əi] बन्दछ। । तामाङमा द्विस्वरबाट बनेको शब्द यस प्रकारका छन्।

[ai]	[gai] "भार"
[əu]	[kəulimendo] "फूलकोपी"
[au]	[dau] "वर"
[ui]	[mrui] "ढकनी"
[oi]	[moiba] "जोत्नु"

उक्त द्विस्वरलाई निम्न स्वर चतुर्भुजमा पनि प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

रेखाचित्र ३. स्वर चतुर्भुजमा तामाङ द्विस्वर

३.१.२. तामाङ खण्डेतर ध्वनि

एकलै उच्चारित हुन नसक्ने र खण्डीय ध्वनिको साथमा मात्र आउन सक्ने ध्वनि खण्डेतर ध्वनि हुन्। यसअन्तर्गत विराम, मात्रा, महाप्राण, अनुतान, बलाघात, श्वसान, सुर, तान आदि पर्दछन्।

३.१.२.१. विराम

विराम ध्वनिको उच्चारण नगरिएको विश्रामको अवस्था हो। यो आफैमा कुनै ध्वनि पनि होइन र कुनै खास ध्वनिको साथमा आउने पनि होइन। तर यो कुनै दुई ध्वनिकोबिच विराम वा विश्राम रहँदा र नरहँदा अर्थमा भिन्नता रहन सक्छ। तामाङमा पाइएका विराम यस प्रकार छन्-

1. [tamula] “हुन्छ ”	[ta# mula] “घोडा छ”
2. [mutala] “छ होला ”	[mu#tala] “आकास हुन्छ ”
3. [paŋmula] “भनेको छ”	[paŋ#mula] “बारी छ”
4. [p ^h amula] “तिर्नु छ”	[p ^h a#mula] “लोगने छ ”

३.१.२.२. महाप्राण

उच्चारणमा धेरै समय लाग्ने ध्वनि महाप्राण ध्वनि हुन्। तामाङ भाषामा पाइएको महाप्राण ध्वनि यस प्रकार छन्।

1. [k ^h]	[k ^h u] “सब्जी ”
2. [p ^h]	[p ^h am] “पाथी”
3. [g ^h]	[g ^h jam] “सडक”
4. [ts ^h]	[ts ^h jabi] “प्याज”
5. [j ^h]	[j ^h aŋ] “हामी”
6. [b ^h]	[b ^h rat] “आठ”
7. [d ^h]	[d ^h a] “नाम्लो”

३.१.२.३. बलाघात (Stress)

जुन ध्वनि शब्द वा वाक्यमा जोड दिइन्छ त्यसलाई बलाघात भनिन्छ। तामाङ भाषामा बलाघातले अर्थमा भिन्नता ल्याउँछ।

1. pema ˈsid-dzi

Pema die-PST

'Pema died'

2. pema sid-ˈdzi

Pema die-PST

'Pema died'

३.१.२.४. अनुतान

कुनै कथन वा अभिव्यक्तिका क्रममा मानिसले एउटै तालमा बोली रहेको हुँदा, कही स्वर उचालिन्छ, कही ओरालिन्छ। यही आरोही आवरोही वा उतार चढावलाई अनुतान भनिन्छ। तामाङ भाषामा अनुतानले अर्थमा फरक पार्छ। यस भाषामा प्रश्नार्थक र सामान्यार्थक वाक्यबिच अनुतानले भिन्नता देखाउँछ। यस भाषामा सामान्यार्थक वाक्यमा अवरोही अनुतान र प्रश्नार्थक वाक्यमा आरोही अनुतान पाइन्छ। जस्तै-

1. ai-se kan tsa-dzi

you-ERG rice eat-PST

'You ate rice'

2. ai-se kan tsa-dzi?

you-ERG rice eat-PST

'You ate rice?'

३.१.२.५. मात्रा

मात्रा ध्वनिको उच्चारणमा लाग्ने समय हो। कुनै ध्वनिको उच्चारणमा कति समय लाग्छ भन्ने आधारमा उक्त मात्रालाई दुई तहमा छुट्याइन्छ। तामाङमा मात्रा दुई प्रकारका छन् - ह्रस्व र दीर्घ स्वर। ह्रस्व स्वरको उच्चारणमा थोरै समय लाग्छ भने दीर्घ स्वरको उच्चारणमा धेरै समय लाग्छ। तामाङमा ह्रस्व स्वर पाँच प्रकारका छन् - i, o, a, e, u तामाङमा दीर्घ स्वर पाँच प्रकारका छन् - i:, o:, a:, e:, u:

तामाङमा दीर्घ र ह्रस्व स्वरमा अर्थभेदक पाईन्छ। जस्तै-^he

१. ts ^h e (घाँस)	ts ^h e: (आयु)
२. ts ^h o (छो)	ts ^h o: (छो)
३. t ^h udzi (पिरो)	t ^h u:dzi (टिप्यो)
४. ka (क्षेत्र)	ka: (खुन)

३.२. तामाङको अक्षर र अक्षरीकरण

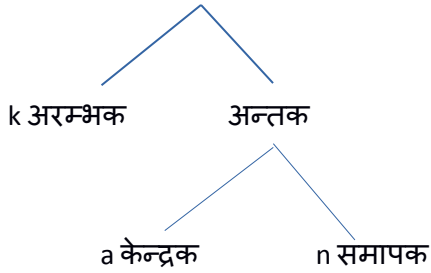
३.२.१. अक्षर (Syllable)

अक्षर एकै श्वासप्रवाहमा उच्चारण भइसक्ने ध्वनिहरूको समूह हो। अक्षर दुई प्रकारका हुन्छन्। बद्ध अक्षर जसको अन्तमा व्यञ्जन रहेको हुन्छ र मुक्त अक्षरको अन्तमा स्वर रहेको वा व्यञ्जन नरहेको बुझिन्छ। तामाङको उदाहरण होरौं :

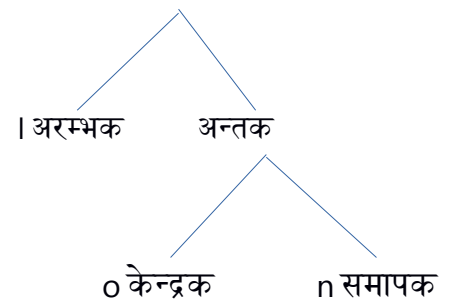
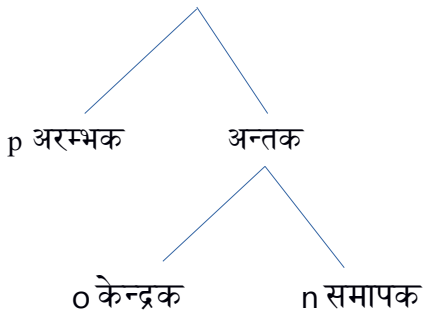
१. (क) [kan] "भात"
(ख) [le] "जिब्रो"

उक्त दुवै शब्द एकाक्षरीक हुन्। तामाड भाषामा एकअक्षरदेखि पाँच अक्षरसम्म पाइएको छ। तामाडका अक्षरहरू निम्न प्रकारक छन्। यी अक्षरहरूलाई अक्षर संरचनाको वृक्षरेखामा यस प्रकारले देखाउन सकिन्छ

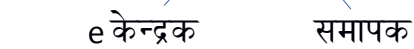
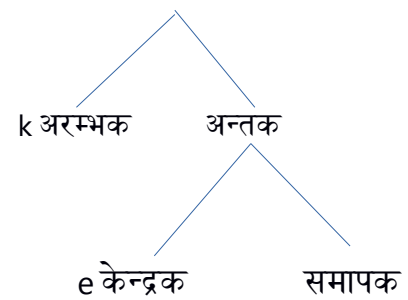
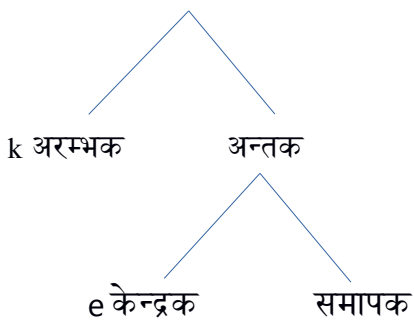
(१) एक अक्षर [kan]

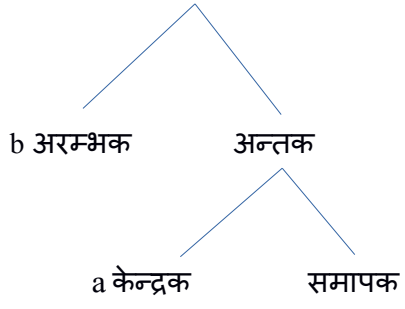

(१) दुई अक्षर [po.lo]

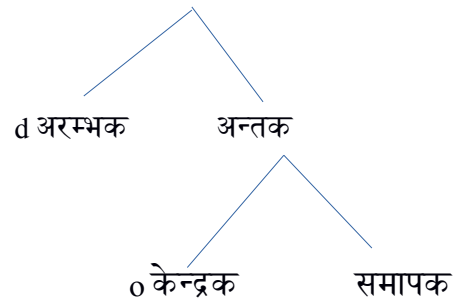
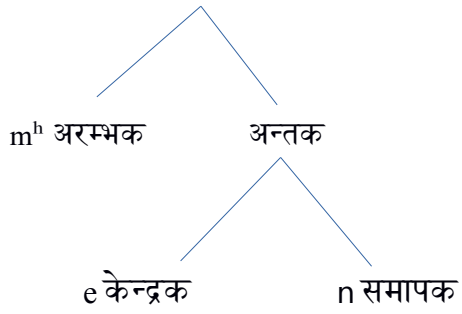
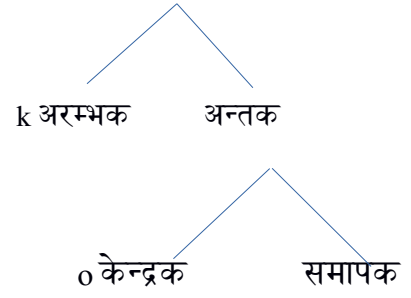
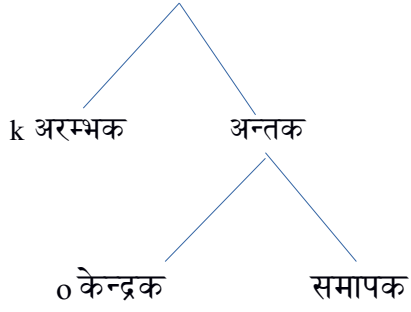

(३) तीन अक्षर [ke.ke.ba]

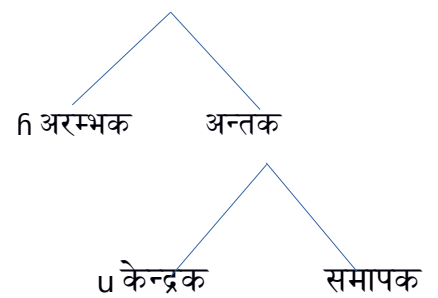
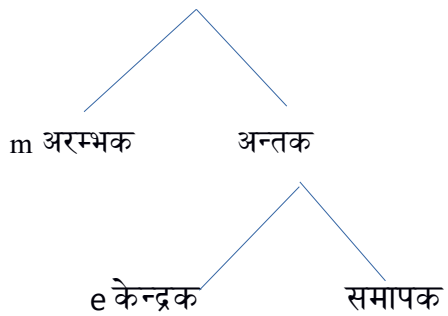

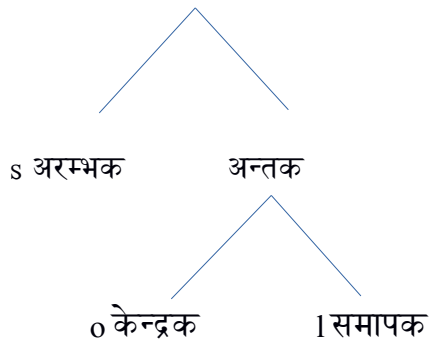
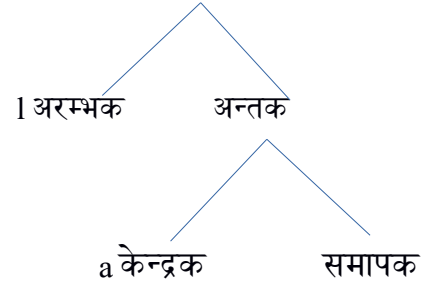
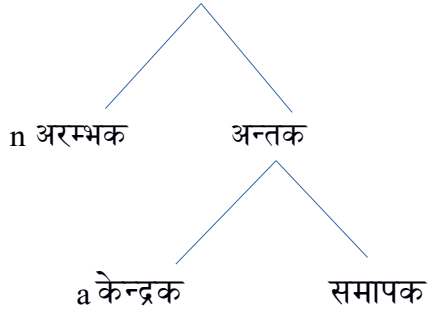

(४) चार अक्षर [ko.ko.m^hen.do]

(५) पाँच अक्षर [me.fu.na.la.sol]

तामाङका अक्षरहरू निम्न प्रकारका रहेका छन् :

१.	(क) cvc	[kan] "भात"
	(ख) cv	[le] "जिब्रो"
२.	cv.cv	[po.lo]
३.	cv.cv.cv	[bo.te.me]
४.	cv.cv.cv.ccv	[na.ga.la.sja]
५.	cv.cv.cv.cv.cvc	[me.fu.na.la.sol]

यस अक्षर संरचनालाई शुत्रको रूपमा पनि देखाउन सकिन्छ। तामाङ भाषामा पाइएको अक्षर संरचनालाई उक्त सूत्रमा निम्नप्रकार देखाउन सकिन्छ :

यस सूत्रमा V (=Vowel) स्वर हो। यो अक्षरको केन्द्रीय घटक हो। C (=Consonant) व्यञ्जन हो। यो अक्षरको सुरुमा आरम्भक र अन्त्यमा समापक भई आउँछ। य सूत्रले तामाङ भाषामा अक्षरको आरम्भकमा शून्यदेखि दुईवटासम्म व्यञ्जन रहन सक्ने र समापकमा शून्यदेखि एकवटासम्म व्यञ्जन रहन सक्ने देखउँछ। उदाहरणसहित प्रस्तुत छ :

तामाङ भाषामा निम्न प्रकारका अक्षरहरू रहन सक्ने देखिन्छ।

स्वर	v	e
स्वर स्वर	vv	ai
व्यञ्जन स्वर	cv	ki
व्यञ्जन व्यञ्जन स्वर	ccv	kjo
व्यञ्जन स्वर व्यञ्जन	cvc	kan
स्वर व्यञ्जन	vc	ur

तालिका १० : तामाङ भाषामा अक्षर

यसमा बद्ध र मुक्त दुवै अक्षर प्रकारको अक्षर भेटिएको छ। उक्त (क), (ख) र (ग), (घ) मुक्त अक्षर अनि (ङ) र (च) चाहिँ बद्ध अक्षर हुन्। तामाङको अक्षर संरचनामा दुईवटा स्वर भएका अक्षरहरू पन् पाइएका छन्। जस्तै [au]-[dau] “वर”, [ui]-[mrui] “ढकनी” आदि । यस्ता दुईवटा स्वर भएका अक्षरलाई द्विस्वर अक्षर भनिन्छ।

३.२.२. अक्षरीकरण (Syllabification)

अक्षरीकरण अक्षर विभाजनको प्रक्रिया हो। यसमा कुनै शब्दमा रहेको एकभन्दा बढी अक्षरलाई छुट्टाएर देखाइन्छ । दुई अक्षरलाई छुट्ट्याउन तिनका बीचमा चिन्ह (.) प्रयोग गरिन्छ । अक्षरीकरण एकभन्दा बढी भएका शब्दमा मात्र गरिन्छ । एउटै मात्र अक्षर भएको शब्दमा अक्षर विभाजन आवश्यक छैन । जस्तै तामाङ भाषामा [kan], [li], [siŋ] आदि एक आक्षरीक शब्दहरू हुन्। तामाङमा अक्षरीकरण गर्दा एकदेखि लिएर पाँच अक्षरसम्म पाइएको छ।

३.३. तामाङको भाषाको वर्ण

भाषाका सम्पूर्ण ध्वनिहरू (व्यतिरेकी वा अव्यतरेकी) वा भाषाका सैभन्दा साना भौतिक एकाइ ध्वनि हुन् भने खास भाषिक व्यवस्थामा लघुतम व्यतिरेकी ध्वनि वर्ण हो। भाषाका लघुतम व्यतिरेकी एकाइ वर्ण र भाषाका जुनसुकै लघुतम एकाइ ध्वनिका बीटमा रहेर संवर्णलाई चिनाउन सकिन्छ। संवर्ण भाषाका सबै ध्वनिहरूमध्ये अर्को ध्वनि समूहका सदस्यहरू हुन् जुन परस्पर व्यतिरेकी हुँदैनन्। कुनै भाषाको वर्णको पहिचान गर्ने र उक्त भाषाको प्रयोगमा कति आउँछन् भनेर हेर्ने काम वर्ण विश्लेषणको हो। वर्ण विश्लेषणको लागि विशेष गरी परिवेश, वितरण, व्यतिरेकी वितरण र परिपूरक वितरणलाई जान्न आवश्यक छ। कुनै ध्वनिको अगाडी र पछाडी कुन कुन वा कस्ता कस्ता ध्वनिको उपस्थिति छ वा भाषिक तहगत सिमा वा सिमाना छ त्यसलाई परिवेश भनिन्छ। वर्णको विश्लेषणमा परिवेशको ठुलो महत्त्व हुन्छ। यसको उदाहरण यस प्रकार छन् :

१. [tərbuŋ]

२. [kekeba]

यसको उदाहरण (१) मा [t] ध्वनिको परिवेश पद सिमाना र [ə] ध्वनिको बिचमा हुन्छ अर्थात् [# - ə] हुन्छ। उदाहरण (२) मा [k] ध्वनिको परिवेश यसरी देखाउन सकिन्छ [## - e - e], यहाँ (##) चिन्ह शब्द सीमा र योजक चिन्हले (-) उक्त ध्वनिको स्थान बुझाउँछ। यस चिन्हको [t] को स्थान शुरू वा पदादिमा छ र [k] ध्वनिको परिवेश वा स्थान पदादिमा र परमध्यमा छ। यसरी नै वितरणले पदका विभिन्न स्थानमा ध्वनिहरूको उपस्थितिलाई बुझाउँछ। पदका विभिन्न स्थान भनेको पदको शुरू वा पदादि, पदको मध्य र पदको अन्त्य वा पदान्त हो। माथिको उदाहरण (१)-लाई हेर्दा [k] पदादि र पध्यमध्यमा [a] अन्त्य वा पदान्तमा र अन्य रहेको पदमध्यमा नै छन्।

एउटै स्थानमा र उही परिवेशमा आउने र आर्थमा भिन्नता नै दुई ध्वनिहरूलाई व्यतिरेकी वितरण रहेका ध्वनि भनिन्छ।

[mi] - "आँखा"

[m^hi] - "मान्छे"

[Ku] - "नौ"

[[k^hu] - "सब्जी"

उक्त उदाहरणमा (१) [m] र [m^h] अनि [k] र [k^h] ध्वनिहरू व्यतिरेकी वितरणका ध्वनिहरू हुन्। त्यसैले तामाङको माथि उदाहरणमा (१) र (२) भएका शब्दहरू मा ध्वनिको परिवेश दुवैको [## - i], [## - u] हुन्। व्यतिरेकी वितरणमा आउने र अर्थमा फरक ल्याउने ध्वनिहरू छुटाछुट्टै वर्णहरू हुन्। त्यसैले उदाहरण (१) को [m] र [m^h] अनि उदाहरण (२) का [k] र [k^h] ध्वनिहरू पनि एउटै स्थान र परिवेशमा आउने र अर्थमा भिन्नता ल्याउने हुँदा यी ध्वनिहरू छुटाछुट्टै वर्णहरू हुन्। व्यतिरेकी वितरण हेर्नको लागि लघुतम युगमको प्रयोग गरिन्छ। माथिका उदाहरण (१) र (२) मा पनि एक ध्वनिको भिन्नता वा प्राणत्वले यी ध्वनिहरू [m], [m^h] [k], [k^h] आदि व्यतिरेकी वा भिन्न वर्णहरू /m/, /m^h/, /k/ र /k^h/ हुन्। तामाङ भाषामा १५ वटा स्पर्शी व्यञ्जन वर्णमा द्वियोष्ठय, दन्त्य, मूर्धन्य र हनुमूल्य पाइएको छः लघुतम युगममा आई अर्थभेद गराउने अन्य उदाहरण :
व्यञ्जन-

१. द्वियोष्ठय स्पर्शी

द्वियोष्ठय स्पर्शी /p/, /p^h/, /b/ मा घोषत्व र प्राणत्वको आधारमा लघुतम युगम पाइन्छः

१. [pui] घुडा

[p^hui] रक्सी

[bre] भाटा

[pre] सँग

१. दन्त्य स्पर्शी /t/, /t^h/, /d/

[taba] हुन्छ

[t^haba] काट्नु

[tini] आज

[dini] दिन

2. मूर्धन्य स्पर्शी /t/, /d/, /d^h/

[ta] जरा

[ɖa] जित्तु

[d^ha] नाम्लो

3. हनुमूल्य स्पर्शी /k/, /k^h/, /g^h/

[Ku] देउता

[K^hu] सब्जी

[K^hal] को

[g^hal] दुलो

4. स्पर्शी संघर्शी /ts/, /ts^h/, /dz/, /dz^h/

[tsaŋ] बुहारी

[ts^haŋ] जाड

[tsadza] नुन

[dzadza] सानो

[dzjaba] राम्रो

[dz^hjaba] पैसा

5. संघर्शी

दुइ प्रकारका छन् वत्स्य र स्वरयन्त्रमुखी

१. संघर्शी वत्स्य /s/, /s^h/

[saŋ] सफा

[sʰaŋ] पितल

२. संघर्षी वत्स्य र संघर्षी स्वरयन्त्रमुखी बिचमा लघुतम युगम

[sjo] विहान

[hjo] चोर

6. प्रकम्पित /r/, /rʰ/

[ri] मा

[rʰi] जंगल

7. नासिक्य

7.1 नासिक्य द्वियोष्ठ्य /m/, /mʰ/

[mi] आँखा

[mʰi] मान्छे

7.2. नासिक्य दन्त्य /n/, /nʰ/

[ni] जानु

[nʰi] दुई

7.3 नासिक्य हनुमूल्य /ŋ/, /ŋʰ/

[ŋa] म

[ŋʰa] पाँच

8. तालव्य /j/, /jʰ/

[jaŋ] पाउनु

[jʰaŋ] हामी

लघुतम युगमको आधारमा तामाड स्वर वर्णको विश्लेषण

1. /i/ , /e/

[li]- "अनुहार"

[le]- "जिब्रो"

2. /u/ , /a/

[ku]- "देवता"

[ka]- "खुन"

3. /u/ , /i/

[lu]- "साँपको प्रकार"

[li]- "अनुहार"

4. /e/ , /u/

[lu]- "साँपको प्रकार"

[le]- "जिब्रो"

5. /a/ , /i/

[ts^haja]- "नाता/ नातिनी"

[ts^hija]- "पलाती"

6. /a/ , /o/

[Kan] "भात"

[Kon] "ज्वाइ"

७. /e/,/o/

[le] जि

[lo]

यी माथिका उदाहरणमा भएको /i/ र /e/ /u/ र /a/ /u/ र /i/ /o/ र /u/ /a/ र /o/ a/ र /i/
ध्वनिहरूलाई छुटछुट्टै वर्णका रूपमा देखाएका छन्।

३.४. विभेदक अभिलक्षणा

एउटा भाषिक ध्वनिलाई अर्को भाषिक ध्वनिबाट छुट्याउने विशेषता वा लक्षणहरूलाई विभेदक अभिलक्षणा भनिन्छ। संरचनावादी भाषाविज्ञानमा खण्डीय र खण्डेतर ध्वनि वा वर्णलाई विश्लेषणको निम्ति एकाईको रूपमा मानिन्छ। यस अनुसार तामाङमा [k] [g]- को भिन्नता घोषत्वको मात्र पाइन्छ। यसरी नै [p] [p^h]- को अन्तर प्राणत्वको मात्र पाइन्छ। [k] [g] [g^h] -ध्वनिमा स्थान र प्रयत्नको सामनता पाइन्छ। यहि भिन्नता र समानतालाई भाषाविज्ञानमा अभिलक्षणा भनिन्छ। अभिलक्षणाको उपस्थितिलाई प्लस (+) र अनुपस्थितिलाई माइन्य (-) चिन्हले देखाइन्छ। यस अध्ययनको निम्ति चमस्की र ह्याले विभेदक अभिलक्षणालाई आदार बनाई तामाङ भाषामा विभेदक अभिलक्षणालाई प्रस्तुत गरिन्छ।

(क) मुख्य वर्गीय (Major class) अभिलक्षण

१. मुख्य (Sonorant) - निरन्तर घोषत्व
२. स्वरात्मक (Vocalic) - निरन्तर घोषत्वका साथै वायुमार्ग उच्च स्वरका अवस्थाभन्दा साँघुरो नहुने।
३. व्यञ्जनात्मक (Consonantal) - वायुमार्गमा मूर्धन्य रेखामा अवरोध पैदा हुने।

(ख) विवर अभिलक्षणको (Cavity features)

४. उत्थित (coronal) - जिवाहफलक तटस्थ अवस्थाभन्दा माथि उठेर उच्चारित हुने।
५. अग्र (anterior) - वर्त्सतालब्य क्षेत्रभन्दा अघि अवरोध भई उच्चारित हुने।

६. उच्च (high) - जिब्रो तटस्थ अवस्थाभन्दा माथि हुने।
७. निम्न (low) - जिब्रो तटस्थ अवस्थाभन्दा तल हुने।
८. पश्च (back) - जिब्रो तटस्थ अवस्थाभन्दा सडकुचित हुने ।
९. गोलित (round) - ओठको परिधि साँधुरिने।
१०. वितरित (distributed) - वायुमार्गको संकुचन वायुप्रवाहका दिशामा लम्बिने।
११. आवृत (covered) - (स्वरको उच्चारण) घोक्रो भित्रो साँघुने र दृढ हुने तथा
स्वरयन्त्रमुखमाथि उठने।
१२. साँधुरो स्वरयन्त्रमुख - (glottal constriction)-स्वरतन्त्रीहरूबीच साँधुरो वायुमार्ग हुने।
१३. नासिक्य (nasal) - कोमल तालु तल सर्ने।
१४. पार्श्विक (lateral) - जिब्रोको मध्य भागका दुई छेउ तल तिर फर्कने।

(ग) प्रयतन अभिलक्षण (Manner of articulation features)

१५. प्रवाही (continuant) - श्वासप्रवाह वायुमार्गमा अवरुद्ध नहुने।
१६. तात्कालित मोचक (instantaneous release) - अवरुद्ध वायुमार्ग झवाट्ट खुल्लने।
१७. हनुमूलीय श्वासप्रवाह (velar suction) - बन्द हनुमूल पछाडि सर्दा मुखभित्रतिर श्वासप्रवाह हुने।
१८. अन्तःस्फोट (implosion) - बन्द स्वरयन्त्रमुख तलतिर सर्दा मुखभित्रतिर श्वासप्रवाह हुने।
१९. हनुमूलीय चाप (velar pressur) - बन्द हनुमूल अघिलतिर सरी मुख बाहिरतिर श्वासप्रवाह हुने।
२०. बहिःस्फोट (ejection) - बन्द स्वरयन्त्रमुख माथितिर सरी मुखबाहिरतिर श्वासप्रवाह हुने।
२१. दृढ (tense) - मांसशपेशी दृढ वा कडा हुने।

(घ) स्रोत अभिलक्षण (Source features)

२२. उच्च उपस्वरयन्त्रमुखी चाप (heightened subglottal pressure) उपस्वरयन्त्रमुखी मांसशपेशी दृढताले उच्च चाप पैदा गर्ने।
२३. घोष (voiced) - स्वरतन्त्रीमा कम्पन हुने।
२४. कर्कश (strident) - सतह श्वासप्रवाहको दर र उच्चारण विन्दुमा श्वास प्रवाहको कोणका कारण उत्पन्न हल्ला संघर्षी र स्पर्शसंघर्षी ध्वनिमा।

(ड) छान्दिक अभिलक्षण (Prosodic features)

२५. बलाघात (stress)

२६. सूर (pitch)

२७. मात्रा (length)

३.४. निष्कर्ष

तामाङ भाषामा ३५ वटा व्यञ्जन र ६ वटा एक स्वर र ६ वटा द्विस्वर गरी स्वर जम्मा १२ वटा स्वर प्राप्त भएका छन्। तामाङमा एकस्वर अग्र, मध्य र पश्च सबै पाइएको छ । यसमा पाइएको एकस्वरहरूमा दुइवटा गोलित र चारवटा अगोलित रहेका छन्। यसरी नै द्विस्वरहरूमा पनि एकवटा गोलित र पाँचवटा अगोलित पाइएको छ। तामाङमा ३५ वटा व्यञ्जन पिएको छ। यस व्यञ्जन ध्वनिको उच्चारण स्थान र उच्चारण प्रयात्न जम्मा सातवटा पाइएको छ। तामाङमा खण्डेतर ध्वनिमा मात्राता, श्वसन, महाप्राण, विराम र वाक्यमा अनुतान पाइएका छन्।

अक्षरलाई विभाजन गर्ने क्रममा तामाङमा मुक्त र बद्ध दुवै अक्षर पाइएका छन्। तामाङमा एकदोखि पाँचअक्षरसम्मको अक्षर भएका शब्दहरू पाइएका छन्। तामाङको अक्षर संरचानालाई सूत्रमा देखाउँदा $C^{\circ} \vee C^{\bullet}$ स्थापित हुन्छ। तामाङ भाषामा घोषत्व र प्राणत्वको फरकले गर्दा ध्वनिहरू भिन्नभिन्नै वर्ण हुन गएको पाइन्छ। जस्तै- घोषत्वमा [t] र [d] अनि प्राणत्वमा [k] र [k^h]; [m] र [m^h] ध्वनिहरू प्राप्त भएका छन्।

चौथो अध्याय

तामाङ भाषाको रूपात्त्विक अध्यायन

यस अध्यायमा तामाङको रूपात्त्विक विश्लेषण गरिएको छ। तामाङको व्याकरणिक कोटीहरू जस्तै पुरुष, लिङ्ग, वचन, आदरार्थी, काल, पक्ष, भाव, पदसङ्गति, कारक सूचक, शब्दक्रम प्रक्रिया, सर्वनामीकरण आदिको विश्लेषण गरिएको छ।

४.१. पुरुष (person)

भाषिक प्रयोगका बेलामा उपस्थिति भएका सहभागीहरूको विभिन्न स्थिति व्यक्त गर्ने व्याकरणिक कोटी पुरुष हो। कुनै पनि भाषिक सन्दर्भमा कसैले बोल्छ, कसैसित बोलिन्छ र अन्य जसले त्यस बातचितलाई सुन्न सक्छ। भाषाविज्ञानमा बल्ने व्यक्ति प्रथम पुरुष, वक्ताले जसलाई कुरा सुनाउँदैछ द्वितीय पुरुष अनि बोलिने वा जतको बारेमा बोलिन्छ त्यसलाई तृतीय पुरुष भनिन्छ। पुरुष मूलतः सर्वनामको अभिलक्षणा हो।

तामाङ भाषामा पुरुष प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र अन्य गरी जम्मा तीन प्रकारका छन्। यस भाषामा [ŋa], [jʰaŋ], [ŋani] आदि गरी तीन प्रथम पुरुष [ai], [aidugu] गरी दुई द्वितीय पुरुष छ भने [tʰe], [tʰe-dugu] आदि गरी तृतीय वा अन्य पुरुष छन्।

प्रथम पुरुष

तामाङ भाषामा वचन र समावेशीको आधारमा वक्तालाई जनाउने प्रथम पुरुषको तीन बेद पाइन्छ। निम्नलिखित उदाहरणहरूलाई हेर्न सकिन्छ।

१. ŋa lopkʰaŋ ni-zi
 1SG School go-PST
 “I went to school.”

२. jʰaŋ lopkʰaŋ ni-zi
 1-PL.INCL School go-PST
 “We (two) went to the school.”

३. ŋa-ni lopk^haŋ ni-zi
 1-PL.EXCL School go-PST
 "We (two) went to the school."

उक्त उदाहरण (१) – मा प्रथम एकवचन [ŋa] -ले जनाउँछ। उदाहरण (२)- मा [j^haŋ]- ले बहुवचन समावेशी जनाउँदछ भने उदाहरण (३)- मा [ŋa-ni]- ले बहुवचन असमावेशी जनाउँदछ। उदाहरण (२) र (३) -मा [j^haŋ] -ले बहुवचन समावेशी र [ŋa-ni] -ले बहुवचन असमावेशी क्रमिक रूपले देखाउँछ।

द्वितीय पुरुष

तामाङ भाषामा द्वितीय पुरुषमा आदरार्थीको आधारमा भेद पाइन्छ। एकवचन आनादरार्थीको रूप [e] छ भने एकवचन आदरार्थीको रूप [ai], [r^haŋ] क्रमैले छ। [ai-dugu] र [r^haŋ-dugu] -ले द्वितीय पुरुष बहुवचनलाई जनाउँछ। यी तीन द्वितीय पुरुष निम्न प्रकारका छन् ।

(४) e lopk^haŋ niu
 2-SG.NH Schoo go-FUT
 "You go to school."

(५) ai lopk^haŋ niu
 2-SG.H Schoo go-FUT
 "You go to school."

(६) raŋ lopk^haŋ se-go
 2-SG.H Schoo go-FUT
 "You go to school."

उक्त उदाहरण (४) -मा द्वितीय पुरुष एकवचन आनादरार्थी [e] -ले जनाउँछ भने उदाहरण (५) र (६) -मा [ai], [r^haŋ] -ले एकवचन आदरार्थीलाई बुझाउँछ।

अन्य पुरुष

अन्य पुरुषमा पनि आदरार्थीको आधारमा भेद पाइन्छ। तामाङ भाषामा तृतीय पुरुषको दुई तह छन्।

(७) t^he r^hi ni-zi
3-SG.NH Jungle go-PST
"She/He went to the jungle."

(८) t^he-ni r^hi se-zi
3SG.H Jungle go-PST
"She/He went to the jungle."

(९) t^he-dugu r^hi ni-zi
3-PL.NH jungle go-PST
"They went to the jungle."

उक्त उदाहरण (७) -मा अन्य पुरुष एकवचन [t^he] -ले जनाउँछ भने उदाहरण (८) -मा [t^he-ni] -ले तृतीय पुरुष आदरार्थीको रूप जनाउँछ। उदाहरण (९) -मा [t^he-dugu]- ले तृतीय पुरुष बहुवचनको रूप देखाउँछ।

४.२. वचन (Number)

भाषामा सङ्ख्या बुझाउने पदकोटीलाई वचन भनिन्छ। एक सङ्ख्या बुझाउने वचनलाई एकवचन भनिन्छ भने कभन्दा धेरै बुझाउनेलाई बहुवचन भनिन्छ। तामाड भाषामा वचन दुई प्रकारका छन् एकवचन र बहुवचन। प्रथम पुरुष बहुवचनमा समावेश र असमावेश रहेको छ भने द्वितीय र अन्य पुरुष एकवचनमा आदरार्थी र अनादरार्थी रूप पाइन्छ। जस्तै-

१. ŋa lopk^haŋ ni-dzi
1SG School go-PST
"I went to the school."

२. j^haŋ lopk^haŋ ni-dzi
1PL.INC School go-PST
"We(two) went to the school."

३. ŋa-ni lopk^haŋ ni-dzi
1PL-EXCL School go-PST
"We(two) went to the school."

४. e lopk^han ni-dzi
2SG.NH School go-PST
"You went to the school."
५. ai lopk^han ni-dzi
2SG.H School go-PST
"You went to the school."
६. ran lopk^han se-dzi
2SG.H School go-PST.H
"You went to the school."
७. ai-dugu lopk^han ni-dzi
2-PL School go-PST
"You went to the school."
८. t^he lopk^han ni-dzi
3SG School go-PST
"She/he went to the school."
९. t^he-ni lopk^han se-dzi
3SG.H School go-PST.H
"She/he went to the school."
१०. t^he-dugu lopk^han ni-dzi
2-PL School go-PST
"They went to the school."

उदाहरण (१) -मा एकवचन नाम र सर्वनाम शब्द जनाउने कुनै सर्ग लाग्दैन। उदाहरण (२) -मा पथम पुरुष समावेशमा [j^han] शब्दको प्रयोग भएको छ भने उदाहरण (३) -मा असमावेशमा [-ni] परसर्गको प्रयोग भएको छ। त्यसरी नै उदाहरण (५) -मा द्वितीय पुरुष एकवचनमा [-Ø] र उदाहरण (७) -मा द्वितीय पुरुष बहुवचन [-dugu] सर्ग लाग्दछ। उदाहरण

(८) -मा अन्य पुरुष एकवचनमा अनादरार्थीमा कुनै सर्ग लाग्दैन भने उदाहरण (९) -मा अन्य पुरुष एकवचन आदरार्थीमा [-ni] सर्ग लाग्दछ अनि अन्य पुरुष बहुवचनमा [-dugu] सर्ग लाग्दछ। तामाङ भाषामा उक्त तीन पुरुष बाहेक अन्य शब्द वा नामपद (मानव वी मानवेत्तर) सबैमा एकवचन सूचक [-Ø] शून्य रूप हुन्छ भने बहुवचनमा [-dugu] र [-ni] सर्गको सूचक रूप पाइन्छ। तामाङ भाषाको द्वितीय र अन्य पुरुषको बहुवचन सूचक [-dugu] हो। तलका उदाहरणबाट हेरौं-

१. pema d^him ni-dzi
pema.SG home go-PST
“Pema went to the school.”

pema-dugu d^him ni-dzi
pema-PL home go-PST
“Pema went to the school.”

२. pasaŋ d^him ni-dzi
pasaŋ.SG home go-PST
“Pasng went to the school.”

pasaŋ-dugu d^him ni-dzi
pasaŋ-PL home go-PST
“Pasng went to the school.”

३. nəgi mu-la
dog be-PRE.HAB
“कुकुर छ।”

nəgi-dugu mu-la
dog-PL be-PRE.HAB
“कुकुरहरू छन्।”

4. m^hi d^himri mu-la
People home be-PRE.HAB

घरमा मान्छे छ।

m^hi-dugu d^himri mu-la
People-PL home be-PRE.HAB
घरमा मान्छेहरू छन्।

४.३. समावेश (Clusivity)

तामाङ भाषामा समावेशी (स्रोता र वक्ता) र असमावेशी (वक्ता र अन्य)-मा पाइन्छ। तामाङमा समावेशी र असमावेशी प्रथम पुरुषको बहुवचनमा पाइन्छ। तल दिएका उदाहरणहरूमा प्रथम पुरुष बहुवचन समावेशीमा [j^haŋ] र असमावेशीमा [ŋa-ni] रूप देखिन्छ।

१. j^haŋ lopk^haŋ ni-zi
 1PL-INCL School go-PST
 "We (You and me) went to the school."

२. ŋa-ni lopk^haŋ ni-zi
 PL-EXCL School go-PST
 "We (He/she and me) went to the school."

तामाङ भाषामा यस तथ्यलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

पुरुष	वचन	
	बहुवचन	
प्रथम पुरुष	समावेशी	असमावेशी
	[j ^h aŋ]	[ŋa-ni]

तालिका १० : तामाङ भाषामा समावेशी असमावेशी रूप

४.४. आदर (Honorificity)

कसैलाई सम्मान जनाउने व्यकरणिक कोटी नै आदर हो। आदर अनिवार्य रूपले हुनु नै पर्छ भन्ने पनि छैनै। कतिपय भाषामा आदर हुँदैन। तामाङ भाषामा आदर द्वितीय र तृतीय पुरुषको

एकवचनको सर्वनाम र क्रियापदमा पाइन्छ। तामाङ भाषामा द्वितीय पुरुष एकवचनमा आदर निम्न, मध्य र उच्च गरी तीन तहमा पाइन्छ। द्वितीय पुरुष एकवचन अनादरार्थीको लागी [e] र मध्य आदरको लागी [ai] र उच्च आदरको लागी [raŋ] रूपको प्रयोग गरिन्छ। तृतीय पुरुष एकवचन आदरार्थीको लागी [-ni] र अनादरार्थीको लागी [-ø] रूप प्रयोग हुन्छ। यस आदरलाई निम्न तालिकाबाट हेर्न सकिन्छ।

पुरुष		एकवचन
द्वितीय पुरुष [ai]	निम्न आदरार्थी	[e]
	मध्य आदरार्थी	[ai]
	उच्च आदरार्थी	[raŋ]
तृतीय पुरुष [t ^h e]	अनादरार्थी	[-ø]
	आदरार्थी	[-ni]

तालिका ११ : तामाङको आदर सर्वनाम

उक्त तालिकामा हेर्दा तामाङ भाषाको द्वितीय र तृतीय पुरुष एकवचनमा आदर भेद पाइन्छ भने यसको क्रियापदमा पनि आदर भेदको रूप पाइन्छ।

१. e lopk^haŋ ni-u
 2SG School go-PRE.HAB.NH
 "You go school."
- ai lopk^haŋ ni-u
 2SG School go-PRE.HAB.H
 "You go school."
- raŋ lopk^haŋ se-go
 2SG School go-PRE.HAB.H
 "You go school."

e kan ca-u
2SG rice eat-PRE.HAB.NH
“You eat rice.”

ai kan ca-u
2SG rice eat-2SG.PRE.HAB.H
“You eat rice.”

raŋ seba so-lo
2SG rice eat-PRE.HAB.H
“You eat rice.”

२. t^he lopk^haŋ ni-mula
3SG.NH School go-PRE.HAB.NH
“He/she goes school.”

t^he-ni lopk^haŋ se-mula
3SG.H School go-PRE.HAB.H
“He/she goes school.”

t^he kan tsa-mula
3SG.NH rice eat-PRE.HAB.NH
“He/she eats rice.”

t^he-ni seba sol-mula
3SG.H rice eat-PRE.HAB.H
“He/she eats rice.”

उक्त उदाहरण (१) - बाट स्पष्ट हुन्छ तामाड भाषामा द्वितीय पुरुषमा आदर निम्न, मध्य र उच्च गरी तीन प्रकारका छन्। निम्न आदर [e] जुन आफूभन्दा सानोसँग वार्तालाप गर्दा प्रयोग गरिन्छ। मध्य आदर [ai] जुन साथीहरूसँग वार्तालाप गर्दा प्रयोग गरिन्छ। उच्च आदर [raŋ]

जुन आफूभन्दा ठूला-बडाहरूसँग वार्तालाप हुँदा प्रयोग गरिन्छ। तामाङ भाषामा निम्न र मध्य आदरको रूप भिन्न भए पनि क्रियाको रूप एउटै देखिन्छ। तर उच्चा आदरमा आदरको रूपले गर्दा क्रियामा पनि पदसङ्गति भएको छ। उदाहरण (२)-बाट स्पष्ट हुन्छ तामाङ भाषामा तृतीय पुरुष अनादरार्थी सूचक [-Ø]-ले बुझाउँछ भने आदरार्थी सूचक [-ni]-ले जनाउँदछ।

४.५ आयाम (Dimension)

आयाम भाषामा पाइने एउटा व्यकरणिक कोटी हो। यसले वक्तादेखि नजिक र टाडाका व्यक्ति र वस्तु आदिलाई बुझाउँछ। तामाङ भाषामा नजीक र टाडा गरी जम्मा दुई प्रकारका आयाम छन्। यस भाषामा [idza]/ [tsu] र [ita] आयामले निकट वा वक्ताको छेउमा अनि [fioza], [fioti] आयामले दूर वी वक्तादेखि टाडामा रहेको व्यक्ति वा वस्तु आदिलाई बुझाउँछ। आयामलाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ।

आयाम (Dimension)	
निकटवर्ती Proximate	दूरवर्ती Distal
[tsu]/ [idzu]	[fiodza]
[iti]	[fioti]

तालिका १२ : तामाङको आयाम

उक्त आयामलाई निम्न उदाहरणमा हेर्न सकिन्छ।

१. tsu/idzu m^hi dzjaba mu-la
 PROX man good be-PRE
 “This man is good.”

iti lopk^hanj mu-la
 PROX school be-PRE
 “Here is school.”

२. fiodzi m^hi dzjaba mu-la
 DIST man good be-PRE
 “That man is good.”

fioti lopk^haŋ mu-la
 DIST school be-PRE
 “There is school.”

उदाहरण (१)-मा [idza]/ [tsu] र [ita] -ले मान्छे र स्कुल वक्तादेखि नजिक रहेको सङ्केत गर्दछ भने उदाहरण (२)-मा [fiotza], [fioti] -ले वक्ताबाट टाडा रहेको बोध गराउँछ।

४.६ लिङ्ग

तामाङ भाषामा रूपात्मक आधारमा लिङ्ग भेद छैन। तर शाब्दिक आधारमा भने केही नाममा लिङ्ग भेद पाइन्छ, जसलाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ।

पुलिङ्ग	नेपाली	स्त्रीलिङ्ग	नेपाली
m ^h eme	बाजे	mam	बज्यू
aseŋ	मामा	aŋi	माइज्यू
apa	बाबा	ama	आमा
dzjodzjo	दाजु	nana	दिदी
remkol	लोगने	mreŋkol	स्वास्नी
agu	काका	asu	काकी
abren	बडा	amren	बडी
tsjon	भाइ	burij	बहिनी
naga	भाले	naga mama	पाथी
dz ^h a	छोरा	dz ^h me	छोरी

तालिका १३ : तामाङको लिङ्ग

तामाङ भाषामा केही शाब्दिक लिङ्ग भेद भए तापनि उद्देश्य र क्रियापद विचमा लिङ्गको सङ्गति हुँदैन, अर्थात् पदसङ्गति हुँदैन।

१. pasan paŋo
passang tell-PRE.HAB
“Passang tells.”

ɖoma paŋo
doma tell-PRE.HAB
“Doma tells.”

apa paŋo
father tell-PRE.HAB
“Father tells.”

ama paŋo
mother tell-PRE.HAB
“Mother tells.”

2. asen paptsi
uncle fall-PST.HAB
“Uncle fell.”

aŋi paptsi
anty fall-PST.HAB
“Anty sister fell.”

m^he glap r^hildzi
ox boy fall-PST.HAB
“Ox fell.”

d^hoŋ r^hildzi
tree fall-PST.HAB
“Tree fell.”

उक्त उदाहरण (१) -का वाक्याहरूमा शब्दका आधारमा लिङ्गभेद पाइन्छ तर क्रियापदहरू लिङ्गभेद नभई प्रयोग भएका छन्। उदाहरण (२) -का वाक्याहरू क्रिया भिन्न भिन्नै पाइन्छ । यसबाट के बुझिन्छ भने तामाङमा

४.७. काल (Tense)

काल भनेको समयको बोध गराउने व्यकरणिक कोटी हो। समय बुझाउने पदको कुन काम कुन समय विशेषमा सम्पन्न भयो वा हुने भन्ने कुराको जानकारी गराउँछ। यस आधारमा वक्ताले बोलेको समयभन्दा पहिलाको समयलाई भूत भनिन्छ भने वक्ताले बोलेको समयलाई वर्तमान र वक्ताले बोलेको समयभन्दा पछिको घटनाको समयलाई भविष्य भनिन्छ । हरेक क्रियापदले कुनै काम कहिले भयो वा कहिले सम्पन्न हुन्छ भन्ने कुराको जानकारी गराउँछ। तामाङ भाषामा रूपात्मक आधारमा भूत र अभूत (वर्तमान र भविष्य) गरी दुई प्रकारको काल व्यवस्था रहेको पाइन्छ।

४.७.१. भूत काल

बितिसकेको समयमा भएको कामको जानकारी गराउने क्रियापदलाई भूतकाल भनिन्छ।

भूतकालका निम्न उदाहरणहरू प्रस्तुत छन्।

[niba] "जानु" अकर्मक क्रिया

ŋa	ts ^h ogo	ni-dzi
1SG	Market	go-PST.HAB

"I went market."

j ^h aŋ	ts ^h ogo	ni-dzi
2PL.INCL	Market	go-PST.BAH

"We (two) are went market."

ŋa-ni	ts ^h ogo	ni-dzi
1PL.EXCL	Market	go-PST.HAB

"We (two) are went market."

[tsaba] “खानु” सकर्मक क्रिया

ai-se kan tsa-dzi
2SG-ERG rice eat-PST.HAB
“You ate rice.”

ai-dugu-se kan tsa-dzi
2PL-ERG rice eat-PST.HAB
“You ate rice.”

[pinba] “दिनु” द्विकर्मक क्रिया

pema-se burin-da dz^hjaba pin-dzi
3SG-ERG Sister-DAT Money give-PST.HAB
“Pema gave money to sister”

pema-dugu-se burin-da dz^hjaba pin-dzi
3PL-ERG Sister-DAT Money give-PST.HAB
“Pema gave money to sister”

उक्त उदाहरणमा [ni]-ले जा, [tsa] -ले खा र [pin] -ले दि भन्ने बुझिन्छ। यो सबैमा भूतकालको रूप [-dzi] रहेको बुझिन्छ। उक्त क्रियापदलाई निम्न तालिकामा देखाइको छ।

पुरूष		भूतकाल			
		जानु [niba]	खानु [tsaba]	दिनु [pinba]	
1SG	ॠa	[nidzi]	[tsadzi]	[pindzi]	
1PL	समा	j ^h aŋ	[nidzi]	[tsadzi]	[pindzi]
	असमा	ŋa-ni	[nidzi]	[tsadzi]	[pindzi]
2SG	निम्न आ	e	[nidzi]	[tsadzi]	[pindzi]
	मध्य आ	ai	[nidzi]	[tsadzi]	[pindzi]

	उच्च आ	r ^h aŋ	[sedzi]	soldzi	pindzi
2PL	aidugu		[nidzi]	[tsadzi]	[pindzi]
3SG	अना	the	[nidzi]	[tsadzi]	[pindzi]
	अदा	t ^h eni	[sedzi]	soldzi	pindzi
3PL	t ^h edugu		[nidzi]	[tsadzi]	[pindzi]

तालिका १४ : तामाङ भाषामा भूतकाल

४.७.२ अभूतकाल

तामाङमा भूतकालअन्तर्गत वर्तमान र भविष्यकाल पर्दछ। वर्तमानकाल [-ban] -सूचकले बुझाउँछ भने भविष्यकाल [-la] -सूचकले बुझाउँछ।

(क) वर्तमानकाल

वक्ताले बोलेको समय र क्रियाले जनाएको घटनाको समय संगै -संगै हो भने त्यसलाई वर्तमानकाल भनिन्छ। तामाङमा वर्तमानकाल को सूचक [-ban] हो।

[niba] "जानु" अकर्मक क्रिया

ŋa t^hogo ni-ba
 1SG Market go-1SG.PRE.HAB
 "I go market."

j^haŋ t^hogo ni-ba
 2PL.INCL Market go-PRE.HAB
 "We go market."

ŋa-ni t^hogo ni-ba
 1PL.EXCL Market go-PRE.HAB
 "We go market."

[tsaba] “खानु” सकर्मक क्रिया

ai kan tsa-mu-la
2SG rice eat-PRE.HAB
“You eat rice.”

r^haŋ kan sol-mu-la
2SG.H rice eat-PRE.HAB.
“You eat rice.”

ai-dugu kan tsa-mu-la
2PL rice eat-PRE.HAB
“You eat rice.”

[pinba] “दिनु” द्विकर्मक क्रिया

pema-se buriŋ-da dz^hjaba pin-mu-la
3SG-ERG Sister-DAT Money give-PRE.HAB
“Pema gives money to sister”

pema-dugu-se buriŋ-da dz^hjaba pin-mu-la
3PL-ERG Sister-DAT Money give-PRE.HAB
“They are giving money to sister”

उक्त क्रियापदलाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ।

पुरुष		वर्तमानकाल			
		जानु [niba]	खानु [tsaba]	दिनु [pinba]	
1SG	ŋa	[niba]	[tsaba]	[pinba]	
1PL	समा	j ^h aŋ	[niba]	[tsaba]	[pinba]
	असमा	ŋa-ni	[niba]	[tsaba]	[pinba]

2SG	निम्न आ	e	[nimula]	[tsamula]	[pinmula]
	मध्य आ	ai	[nimula]	[tsamula]	[pinmula]
	उच्च आ	r ^h aŋ	[semula]	[solmula]	[pinmula]
2PL	aidugu		[nimula]	[tsamula]	[pinmula]
3SG	अना	the	[nimula]	[tsamula]	[pinmula]
	अदा	t ^h eni	[semula]	[solmula]	[pinmula]
3PL	t ^h edugu		[nimula]	[tsamula]	[pinmula]

तालिका १५: तामाङ भाषामा वर्तमानकाल

(ख) भविष्यकाल

वक्तृले बोलेको समयभन्दा पछि हुनसक्ने कामको जानकारी गराउने क्रियापदलाई भविष्यकाल भनिन्छ। तामाङमा भविष्यकाल [-la] -ले बुझाउँदछ।

[niba] "जानु" अकर्मक क्रिया

ŋa ts^hogo ni-la
 1SG Market go-FUT.HAB
 "I will go market."

j^haŋ ts^hogo ni-la
 2PL.INCL Market go-FUT.HAB
 "We (two) will go market."

ŋa-ni ts^hogo ni-la

1PL.EXCL Market go-FUT.HAB

“We (two) will go market.”

[tsaba] “खानु” सकर्मक क्रिया

ai kan tsa-la
2SG rice eat-FUT.HAB
“You will eat rice.”

ai-dugu kan tsa-la
2PL rice eat-FUT.HAB
“You will eat rice.”

[pinba] “दिनु” द्विकर्मक क्रिया

pema-se buriŋ-da dz^hjaba pin-la
3SG-ERG Sister-DAT Money give-FUT
“Pema will give money to sister”

pema-dugu-se buriŋ-da dz^hjaba pin-la
3PL-ERG Sister-DAT Money give-FUT
“They will give money to sister”

उक्त क्रियापदलाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ।

पुरुष		भविष्यकाल			
		जानु [niba]	खानु [tsaba]	दिनु [pinba]	
1SG	ŋa	[nila]	[tsala]	[pinla]	
1PL	समा	j ^h aŋ	[nila]	[tsala]	[pinla]
	असमा	ŋa-ni	[nila]	[tsala]	[pinla]
2SG	निम्न आ	e	[nila]	[tsala]	[pinla]

	मध्य आ	ai	[nila]	[tsala]	[pinla]
	उच्च आ	raŋ	[sela]	[solla]	[pinla]
2PL	aidugu		[nila]	[tsala]	[pinla]
3SG	अना	the	[nila]	[tsala]	[pinla]
	अदा	t ^h eni	[sela]	[solla]	[pinla]
3PL	t ^h edugu		[nila]	[tsala]	[pinla]

तालिका १६: तामाङ भाषामा भविष्यकाल

तामाङ भाषामा कालको सूचक निम्न तालिकामा प्रस्तुत छ।

काल		
भूतकाल	अभूतकाल	
[-dzi]	वर्तमान	भविष्य
	[-ba]	[-la]

तालिका १७: तामाङ भाषामा कालको सूचक

४.८. पक्ष (Aspect)

भाषाले जनाउने समयको विशेष काल खण्डमा पक्ष भनिन्छ। तामाङ भाषामा सम्पन्न र असम्पन्न गरी दुई प्रकारको पक्ष छन्। सम्पन्न पक्षले घटना पूरा भएको बुझाउँछ भने असम्पन्न पक्षले घटना पूरा नभएको बुझाउँछ।

(क) सम्पन्न पक्ष (Perfective)

क्रियाको पूर्णता बुझाउने पक्ष सम्पन्न पक्ष हो। सम्पन्न पक्षलाई लुङ पनि भनिन्छ। तामाङ भाषामा [-dzi] सर्ग सम्पन्न पक्षको सूचक हो। जसलाई उदाहरणबाट हेर्न सकिन्छ।

१. pema ni-dzi
3SG go-PST
“Pema went.”

pema-se kan tsa-dzi
3SG-ERG rice eat-PST
“Pema ate rice.”

(ख) असम्पन्न पक्ष

क्रियाको अपूर्णता बुझाउने पक्ष असम्पन्न पक्ष हो। यस अध्ययनमा विशेष गरी सातत्यबोध, पूर्ण र अभ्यासबोधक पक्षका उदाहरणहरू प्रस्तुत छन्।

सातत्यबोधक पक्ष

क्रियाको अपूर्णता वा सातत्य अर्थात् निरन्तरता बुझाउने पक्ष सातत्यबोधक पक्ष हो। तामाङ भाषामा [-ban]-ले सातत्यबोधक पक्ष बुझाउँछ। जसलाई उदाहरणबाट हेर्न सकिन्छ।

१. ŋa ts^hogo ni-ban mu-la
1SG Market go-1PFV- be-PRE
“I am going to the market.”

ŋa kan tsa-ban mu-la
1SG rice go-1PFV be-PRE
“I am eating rice.”

२. ŋa ts^hogo ni-ban mu-ba
1SG Market go-1PFV be-PST
“I was going to the market.”

ŋa kan tsa-ban mu-ba
1SG rice go-PFV be-PST
“I was eating rice.”

ŋa ts^hogo ni-ban ta-la

1SG Market go-PFV be-FUT
"I Will be going market."

ŋa kan tsa-ban ta-la
1SG rice go-PFV be-FUT
"I Will be eating rice."

पूर्ण पक्ष

क्रियाको पूर्ण पक्ष बुझाउने पूर्ण पक्ष हो। तामाङ भाषामा [-bala] परसर्गले पूर्ण पक्ष बुझाउँछ।

1. dɔma d^him ni-bala mu-ba
3SG Home go-PFV be-PST
"Doma had gone to the home."

pema d^him ni-bala mu-la
pema home go-PFV be-PRE
"Pma has gone to the home."

dɔma -se buriŋ-da kwan pin-bala mu-la
dɔma-ERG sister-DAT colth give-PFV be-PRE
"Doma has given cloth to sister."

अभ्यास्ता वा अभ्यासबोधक पक्ष

अभ्यासका रूपमा प्रयोग गरिने क्रियापदको एउटा विशेष कालको अवस्थालाई अभ्यास वा अभ्यासबोधक पक्ष भनिन्छ।

ŋa kan tsa-ba
1SG rice eat-PRE-HAB
"I eat rice."

pasan-ŋ-se kan tsa-mula
3SG-ERG rice eat-PRE-HAB
"Pasang eats rice."

४.९. भाव (Mood)

क्रियामा वक्ताको आशय, भाव, मनोस्तिथि, विचार आदि बुझाउने व्याकरणिक कोटी भाव हो।
तामाङ भाषामा भाव निम्न प्रकारका छन्।

४.९.१. सामान्यार्थक भाव

सामान्य भाव र अर्थ बुझाउने क्रियालाई सामान्यार्थक भाव भनिन्छ। तामाङमा सामान्यार्थक भाव निम्न प्रकारका छन्।

१. pasan d^him ni-zi
3SG Home go-IND
“Ram went home.”

२. d^oma g^hjat la-la
3SG work do-IND
“Doma works.”

तामाङमा सामान्यार्थक भाव जनाउने सूचक [-zi] , [la] आदि हुन्।

४.९.२. आज्ञार्थक भाव

जुन क्रियाबाट कुनै आदेश वा आज्ञाको बोध हुन्छ त्यस्ता क्रियालाई आज्ञार्थक भाव भनिन्छ।
आज्ञार्थक भाव द्वितीय पुरुषमा मात्र हुन्छ। तामाङमा आज्ञार्थक भावका उदाहरणहरू यस प्रकारका छन्।

१. e d^him ni-u
2SG Home go-IMP
“You go home.”

२. ŋa-da kan pi-no
1SG-DAT Rice give-IMP
“Give me rice.”

३. iti tsja-go
here look-IMP
“look here.”

तामाङमा आज्ञार्थक भाव बुझाउने सूचक [-u], [-no], [-go] आदि हुन्।

४.९.३. इच्छार्थक (Optative) भाव

जुन क्रियापदले वक्ताको इच्छा वा चाहनालाई व्यक्त गर्छ त्यसलाई इच्छार्थक भाव भनिन्छ। इच्छार्थक भाव सबै पुरुषमा व्यक्त हुन्छ। यस भावमा कुनै पनि पक्ष वा कालबोधक रूपहरू हुँदैन। तामाङ भाषामा इच्छार्थक भावका उदाहरणहरू यसप्रकार छन्।

१.	t ^h e-se	kan	tsa-gai
	3SG	Rice	eat-OPT
२.	ɖoma-se	g ^h jat	la-gai
	3SG-ERG	Work	do-OPT
	“Doma might work.”		
३.	ai	ts ^h iŋ-gai	
	2SG	live -OPT	
	“May you live long.”		

उक्त उदाहरणमा तामाङमा इच्छार्थक भाव बुझाउने सूचक [-gai] हो।

४.९.४. दायित्वार्थक (Obligative) भाव

दायित्वार्थक भावले कर्तव्य, दायित्व, जिम्मेवारी बुझाउँछ। तामाङ भाषामा पाइएका दायित्वार्थक भावका उदाहरणहरू यस प्रकार छन्।

१,	j ^h aŋ	lopk ^h aŋ	ni-tola
	1PL	School	go-OBL
	“We should go school.”		
2.	m ^h i	dzjaba	ta-tola
	3SG	Good	be-OBL
	“People should be good.”		

तामाङमा [-tola] सूचकले दायित्वार्थक भाव बुझाउँछ।

४.९.५. अनुमेयार्थक (Inferential) भाव

अनुमेयार्थक भावले कुनै क्रिया सम्पन्न भएको अनुमान गरिरहेको छ भन्ने बुझाउँछ। तामाङमा पाइएका उदाहरणहरू यस प्रकार छन्।

१. nam k^ha-dzim
 rain come-INF

 पानी परेछ।

२. tsjon k^ha-dzim
 brother come-INF

 भाइ आएछ।

तामाङमा [-dzim] सूचकले अनुमेयार्थक भाव बुझाउँछ।

४.९.६. सङ्केतार्थक (Subjunctive) भाव

सङ्केतार्थक भाव एउटा घटनाको कारणले अर्को घटनाको सङ्केत बुझाउने भाव हो। यसले एउटा उपवाक्यलाई अर्को उपवाक्यसँग जोडदछ। तामाङमा सङ्केतार्थक भाव बुझाउन [-səm] परसर्गको प्रयोग गरिन्छ। तामाङमा सङ्केतार्थक भावको उदाहरण यस प्रकार छन्।

१. ai k^hadzi-səm ŋa ni-ba
 2SG come-SUB I go-NPt
 “If you come i will go.”

२. dzjanalasi dɔdzi-səm pas ta-la
 good read-SUB pass be-Npt

 राम्रोसँग पढे पास हुन्छ।

४.९.७. सम्भावनार्थक (Probability) भाव

सम्भावनार्थक भावले सम्भावना वा अनिश्चित बुझाउँछ। तामाडमा [-la]- ले सम्भावनार्थक भाव व्यक्त गर्छ। जसलाई उदाहरणबाट हेर्न सकिन्छ।

१. tini nam ka-la
 today rain come- PRO

2. ɖoma-se tsu g^hjat la-la
 3SG-ERG this work do-PRO

१.१०. व्युत्पादन र रूपायन (Derivation and inflection)

व्युत्पादन र रूपायन दुवै शब्द निर्माण गर्ने प्रक्रिया हुन्। धातु वा प्रतिपादिक आधार पदबाट अर्को रूपायन योग्य प्रतिपादिक निर्माण गर्ने प्रक्रियालाई व्युत्पादन भनिन्छ। यसले मूलतः धातुको व्याकरणिक कोटीलाई परिवर्तन गर्छ। तामाड भाषामा व्युत्पादन नामपद र क्रियापदमा पाइन्छ। जसलाई उदाहरणबाट हेर्न सकिन्छ।

धातु रूप	व्युत्पादिक रूप
[ɖutpa] "बुनु"	[ɖut-ba] "तानु"
[t ^h ik] "चुहुनु"	[t ^h ik-ba] "चुहुने"
[paŋ] "बल"	[paŋ-ba] "बलियो"
[saŋ] "सफा"	[saŋ-ba] "सफा हुनु"
[lonɕsur] "डरपोक"	[lonɕ-ba] "डराउनु"
[kjasinɕ] "चिलाउने"	[kja-ba] "चिलाउनु"

माथिको उदाहरणमा नामपद र क्रियापद धातुमा [-ba] जोडिएर अर्को शब्द व्युत्पत्ति भएको देखिन्छ। त्यसैले यी सबै व्युत्पाद प्रक्रिया हुन्।

रूपायन भन्नाले धातु वा प्रतिपादिकमा प्रत्यय, उपसर्गहरू जोडिएर कुनै वाक्यमा प्रयोग योग्य शब्दको निर्माण हुने प्रक्रिया हो। रूपायन प्रक्रिया नामका आदरार्थी, पुरुष आदि र काल, पक्ष र भाव आदिमा सम्बन्धित हुन्छ। तामाङ भाषामा पाइएका रूपायनहरू निम्न प्रकारका छन्।

१. ηa $ni-dzi$
 1SG go-PST
 “I went home.”

ηa $ni-ba$
 1SG go-PRSNT
 “I go home.”

ηa $ni-la$
 1SG go-FUT
 “I will go home.”

उक्त उदाहरणमा [ni-] क्रिया धातुमा भूतकाल [-dzi], वर्तमानकाल [-ba] र भविष्यकाल [-la] आएका छन्। यी सूचकसँग क्रिया धातु रूपायित भएका छन्।

२. $t\text{sa-ban}$
 eat-IPFV
 “खाँदै”

$t\text{sa-dzi}$
 eat-PST
 “खाए”

माथिको उदाहरण [tsa-] क्रिया धातुमा [-ban] र [-dzi] जोडिँदा अपूर्ण र पूर्ण पक्ष बुझाउँछ। यी दुई रूपायनका उदाहरण हुन्।

३. ni-u
give-IMP
“जाऊ”

ni-gai
do-OPT
“जाओस”

उक्त उदाहरणमा [ni-] क्रिया धातुमा [-u] [-gai] प्रत्यय लाग्दा आज्ञार्थक र इच्छार्थक भाव बुझाउँछ। यी रूपायनका उदाहरणहरू हुन्।

४. e-se kan tsa-dzi
2SG.NH-ERG rice eat-PST.NH
“You ate rice.”

ai-se kan tsa-dzi
2SG-ERG rice eat-PST
“You ate rice.”

raŋ-se kan sol-dzi
2SG.H-ERG rice eat-PST.H
“You ate rice.”

उक्त उदाहरणमा निम्न र मध्य आदरार्थीमा [ni-] क्रिया धातु हुन्छ भने उच्च आदरार्थीमा [ni-] क्रिया धातु [sol-] क्रिया धातुमा परिवर्तन हुन्छ। तामाङमा आदरार्थी बुझाउने कुनै सर्ग छैन यसमा मूल धातु नै परिवर्तन हुन्छ।

४.११. पदक्रम (Word order)

पदहरू मिलेर एउटा उपवाक्य वा वाक्य बन्दछ। यही वाक्यभित्र रहेका पदहरूको क्रमबद्धतालाई पदक्रम भनिन्छ। तामाङ भाषामा पदक्रमक SOV परिवारको भाषा हो अर्थात् तामाङ वाक्यमा शुरूमा कर्ता (S) आउँछ त्यसपछि कर्म (O) र अत्यमा क्रिया (V) आउँछ।

१. dawa-se pema-da to-dzi
 3SG-ERG pema-DAT beat-PST
 "Dome beat pema."

उक्त वाक्यमा (dawa) उद्देश्य, (pema) कर्म र (todzi) क्रिया हो। त्यसर्थ तामाङ भाषामा आधारभूत पदक्रम उद्देश्य कर्म र क्रिया रहेको पाइन्छ। तर शीर्षकीकरण र जोड दिएर भनिएका वाक्यहरूमा शब्दको क्रम फेरिन सक्छ जस्तै-

२. d^him nidzi pasan
 OBJ VERB SUB

 nidzi d^him pasan
 VERB OBJ SUB

४.१२. पदसङ्गति (Agreement)

वाक्यमा हुने पदहरूको उचित मेललाई पदसङ्गति भनिन्छ। पुरुष, वचन, लिङ्ग आदिलाई फाई फिचर भनिन्छ। वाक्यको उद्देश्यको फाई फिचर र क्रियामाझको फाई फिचरको मेललाई पदसङ्गति भनिन्छ। यस अध्ययमा तामाङ भाषामा काल, पक्ष र भाव जनाउने सर्ग मात्र नभएर प्रथम पुरुष र आदर आदि जनाउने सूचकहरू क्रियापदमा गाँसिएको पाइन्छ।

क्रियापदमा वचनको सूचक रूप जोडिनुलाई वचन सङ्गति भनिन्छ। तामाङ भाषामा वचनमा सङ्गति छैन।

१. प्रथम पुरुष

 na d^him ni-ba
 1SG home go-NPST.1SG
 "I go home."

ŋa	d ^h im	ni-ban	mu-la
1SG	home	go-IPFV	be-PRS

"I am going home."

ŋa	d ^h im	ni-dzi	
1SG	home	go-PST	

"I went home."

ŋa	d ^h im	ni-ban	mu-ba
1SG	home	go-IPFV	be-PST

"I was going home."

२. द्वितीय पुरुष

e	d ^h im	ni-mu-la	
2SG	home	go-be-NPST	

"You go home."

ai	d ^h im	ni-ban	mu-la
2SG	home	go-IPFV	be-NPST

"You are going home."

ai	d ^h im	ni-dzi	
2SG	home	go-PST	

"You went home."

ai	d ^h im	ni-ban	mu-ba
2SG	home	go-IPFV	be-PST

"You were going home."

r ^h aŋ	d ^h im	se-ban	mu-ba
2SG.H	home	go-IPFV.H	be-PST

"You were going home."

२. अन्य पुरुष

t^he d^him ni-mu-la
 3SG home go-be-NPST
 "He/she goes home."

t^he d^him ni-ban mu-la
 3SG home go-IPFV be-NPST
 "He/she going home."

t^he d^him ni-dzi
 3SG home go-PST
 "He/she went home."

t^he-ni d^him se-dzi
 3SG.H home go-PST.H
 "He/she went home."

t^he d^him ni-ban mu-ba
 3SG home go-IPFV be-PST
 "He/she were going home."

तामाङ क्रियापदमा हरेका पुरुष र आदरको सङ्गतिलाई निम्न तालिकामा देखाउन सकिन्छ ।

पुरुष		काल			
		भूतकल	वर्तमानकाल	भविष्यकाल	
1SG	ŋa	[-dzi]	[-ba]	[-la]	
1PL	समा	j ^h aŋ	[-dzi]	[-ba]	[-la]
	असमा	ŋa-ni	[-dzi]	[-ba]	[-la]
2SG	निम्न आ	e	[-dzi]	[ni-mu-la]	[-la]
	मध्य आ	ai	[-dzi]	[ni-mu-la]	[-la]

	उच्च आ	raŋ	[-dzi]	[se-mu-la]	[-la]
2PL	aidugu		[-dzi]	[ni-mu-la]	[-la]
3SG	अना	the	[-dzi]	[ni-mu-la]	[-la]
	अदा	t ^h eni	[-dzi]	[se-mu-la]	[-la]
3PL	t ^h edugu		[-dzi]	[ni-mu-la]	[-la]

तालिका १८: तामाङ भाषाको क्रियामा पुरुष र आदरको सङ्गति रूप

क्रियाधातु ,काल, पक्ष, भाव, सङ्गति (पुरुष र आदरार्थी) आदिको सम्पृक्त रूप भएका क्रियापदहरूलाई निम्न तालिकाहरूमा देखाइएको छ।

१. [ni-ba] “जा-नु” अकर्मक क्रिया

पुरुष		काल						
		भूतकाल		अभूतकाल				
				वर्तमानकाल		भविष्य		
		सम्पन्न	असम्पन्न	अभ्यास	असम्पन्न	अभ्यास	असम्पन्न	
1SG	ŋa	[nidzi]	[nibanmuba]	[niba]	[nibanmula]	[nila]	[nibantala]	
1PL	समा	j ^h aŋ	[nidzi]	[nibanmuba]	[niba]	[nibanmula]	[nila]	[nibantala]
	असमा	ŋa-ni	[nidzi]	[nibanmuba]	[niba]	[nibanmula]	[nila]	[nibantala]
2SG	निम्न आ	e	[nidzi]	[nibanmuba]	[nimula]	[nibanmula]	[nila]	[nibantala]
	मध्य आ	ai	[nidzi]	[nibanmuba]	[nimula]	[nibanmula]	[nila]	[nibantala]
	उच्च आ	raŋ	[sedzi]	[sebanmuba]	[semula]	[sebanmula]	[sela]	[sebantala]
2PL	aidugu		[nizi]	[nibanmuba]	[nimula]	[nibanmula]	[nila]	[nibantala]

3SG	अना	the	[nidzi]	[nibanmuba]	[nimula]	[nibanmula]	[nila]	[nibantala]
	अदा	t ^h eni	[sedzi]	[sebanmuba]	[semula]	[sebanmula]	[sela]	[sebantala]
3PL	t ^h edugu		[nidzi]	[nibanmuba]	[nimula]	[nibanmula]	[nila]	[nibantala]

तालिका १९: तामाङ भाषामा अकर्मक क्रियापद

२. [tsa-ba] “खानु” सकर्मक क्रिया

पुरुष		काल						
		भूतकाल		अभूतकाल				
				वर्तमानकाल		भविष्य		
		सम्पन्न	असम्पन्न	अभ्यास	असम्पन्न	अभ्यास	असम्पन्न	
1SG	na	[tsadzi]	[tsabanmuba]	[tsaba]	[tsabanmula]	[tsala]	[tsabantala]	
1PL	समा	j ^h an	[tsadzi]	[tsabanmuba]	[tsaba]	[tsabanmula]	[tsala]	[tsabantala]
	असमा	na-ni	[tsadzi]	[tsabanmuba]	[tsaba]	[tsabanmula]	[tsala]	[tsabantala]
2SG	निम्न आ	e	[tsadzi]	[tsabanmuba]	[tsamula]	[tsabanmula]	[tsala]	[tsabantala]
	मध्य आ	ai	[tsadzi]	[tsabanmuba]	[tsamula]	[tsabanmula]	[tsala]	[tsabantala]
	उच्च आ	ran	[soldzi]	[solbanmuba]	[solmula]	[solbanmula]	[solla]	[solbantala]
2PL	aidugu		[tsadzi]	[tsabanmuba]	[tsamula]	[tsabanmula]	[tsala]	[tsabantala]
3SG	अना	the	[tsadzi]	[tsabanmuba]	[tsamula]	[tsabanmula]	[tsala]	[tsabantala]
	अदा	t ^h eni	[soldzi]	[solbanmuba]	[solmula]	[solbanmula]	[solla]	[solbantala]
3PL	t ^h edugu		[tsadzi]	[tsabanmuba]	[tsamula]	[tsabanmula]	[tsala]	[tsabantala]

तालिका २०: तामाङ भाषामा अकर्मक क्रियापद

३. [pin-ba] "दिनु" द्विकर्मक क्रिया

पुरूष		काल						
		भूतकाल		अभूतकाल				
				वर्तमानकाल		भविष्य		
		सम्पन्न	असम्पन्न	अभ्यास	असम्पन्न	अभ्यास	असम्पन्न	
1SG	ŋa	[pindzi]	[pinbanmuba]	[pinba]	[pinbanmula]	[pinla]	[pinbantala]	
1PL	समा	j ^h aŋ	[pindzi]	[pinbanmuba]	[pinba]	[pinbanmula]	[pinla]	[pinbintala]
	असमा	ŋa-ni	[pindzi]	[pinbanmuba]	[pinba]	[pinbanmula]	[pinla]	[pinbantala]
2SG	निम्न आ	e	[pindzi]	[pinbanmuba]	[pinmula]	[pinbanmula]	[pinla]	[pinbantala]
	मध्य आ	ai	[pindzi]	[pinbanmuba]	[pinmula]	[pinbanmula]	[pinla]	[pinbintala]
	उच्च आ	raŋ	[pindzi]	[pinbanmuba]	[pinmula]	[pinbanmula]	[pinla]	[pinbantala]
2PL	aidugu	[pindzi]	[tsabanmuba]	[pinmula]	[pinbanmula]	[pinla]	[pinbantala]	
3SG	अना	the	[pindzi]	[tsabanmuba]	[pinmula]	[pinbanmula]	[pinla]	[pinbintala]
	अदा	t ^h eni	[pindzi]	[solbanmuba]	[pinmula]	[pinbanmula]	[pinla]	[pinbantala]
3PL	t ^h edugu	[pindzi]	[pinbanmuba]	[pinmula]	[pinbanmula]	[pinla]	[pinbantala]	

तालिका २१: तामाङ भाषामा द्विकर्मक क्रियापद

४.१३. कारक र कारक सूचक (Case and case marker)

कारक पदसङ्गति कै आधारमा चिनिने व्यकरणिक घटक हो। वाक्यमा क्रिया वा कामको कुन पदको कस्तो सम्बन्ध छ भन्ने कुराको निर्धारण गर्ने भाषिक संरचनालाई कारक भनिन्छ। कुनै

सूचकले नाम वा सर्वनामको ध्वन्यात्मक रूपलाई परिवर्तन गर्ने प्रक्रियालाई कारक मानिएको छ। जस्तै नेपालीमा तँ रूप तै हुन जान्छ जब -ले सर्ग तँसित जोडिन्छ। यसलाई कारक भेद भनिन्छ। तामाडमा यस्तो भेद पाइँदैन। त्यसर्थ तामाडमा सरल र तिर्यक कारकको भेद छैन। यस भाषामा विविध प्रकारका कारक सूचकहरू प्रयुक्त छन्। यस भाषामा उर्जावत, कर्म, करण, सम्बन्ध, अधिकरण, अपदान, सम्प्रदान जस्ता कारकहरू विविध भूमिकामा आउँछन्। [-i], [-se], [-da], [-ri], [-g^hjam] जस्ता सूचकहरू कारकसँग जोडिएर अर्थ सम्बन्ध जनाउन सङ्गति लिन्छ। तलको तालिकामा यस भाषासँग सम्बद्ध नाम र कारक तथा विभक्ति पयोग भएका वाक्यहरूलाई उदाहरण स्वरूप देखाइएको छ :

विभक्ति रूप	कारक	तामाड	नेपाली
[-i], [-se]	उर्जावत Eargative	ŋa-i kan tsadzi 1SG-ERG rice eat-PST "You ate rice."	मैले भात खाए।
		ɔ̄oma-se kan tsadzi 3SG-ERG rice eat-PST "Doma ate rice."	डोमाले भात खायो।
[-da]	कर्म Accusative	ŋa-i buriŋ-∅ to-dzi 1SG-ERG sister-ACC beat-PST "I beat a sister."	मैले भाइ कुटे।
[-se]	करण instrument	ŋa ja-se kan tsa-ba 1SG hand-INST rice eat-NPST "I eat rice with a hand."	म हातले भात खान्छु।
[-da]	सम्प्रदान Dative	pema-da swa su-k ^h adzi 3SG-DAT teeth pain-PST "Pema has got a teeth pain."	पेमालाई दाँत दुख्यो।
[-g ^h jam]	अपादान Abilative	tsjon lopk ^h aŋ-g ^h jam k ^h a-dzi broher school-ABL come-PST "Brother came from the school."	भाइ स्कुलबाट आयो।
[-la]	सम्बन्ध Genitive	pasan-la tagi tar mu-la 3SG-GEN hat white be-NPST "Pasang have white hat."	पासाङको टोपी सेतो छ।

[-ri]	अधिकरण Locative	tərbuŋ-ri kjui mu-la pot-LOC water be-NPST “Water is in the pot.”	गाग्रीमा पानी छ।
[t ^h en/pre]	एकार्थी Comitative	ŋa pema-t ^h en/pre ni-dzi 1SG pema-COM go-PST “I went to pema.”	म पेमासँग गए।

तालिका २२ : तामाङ कारक सूचक

४.१४. अकरण (Negation)

सकरात्मक कुरालाई नकरात्मक बुझाउनुलाई अकरण भनिन्छ। तामाङमा करण वाक्यलाई अकरण बनाउन मूल क्रियाको अघाडी अकरण चिन्हक [a-] उपसर्गको रूपमा जोडिन्छ। तामाङमा अकरण चिन्ह [a]-ले स्थान परिवर्तन गर्दैन। तामाङमा अकरणको उदाहरण यस प्रकार छन्।

१. dɔma a-k^ha-ni
 dɔma NEG-come-NPST
 “डोमा आएन”
२. ai a-ni-u
 you NEG-go-NPST
 “तिमी नजाऊ”

यी माथिका उदाहरण (१) र (२) मा अकरण सूचक [a]- ले दर्साउन्छ। तामाङमा नेपालीमा जस्तो अकरण सूचक आदि, मध्य र अन्त्य सबैमा आउँदैन। तामाङमा अकरण सूचक आदिमा मात्र आउँछ। तामाङमा अकरण सूचक भावको आधारमा पनि परिवर्तन हुँदैन। नेपालीमा अकरण सूचक भावको आधारमा परिवर्तन हुन्छ भने तामाङमा त्यस्तो हुँदैन। तस्तै तामाङमा इच्छार्थक भाव र प्रश्नार्थक भावलाई उदाहरणक रूपमा लियो ।

३. ŋa kan a-tsa-ba
 I rice NEG-eat-OPT
 म भात खाँदिन

ai kan a-tsa-ba
 you ricr NEG-eat-INT
 "तिमी भात खाँदैनौं" ?

तामाङमा भूतकालिक क्रियापदमा अकरण हुँदा क्रियाको धातुको अगाडी [a-] र धातुको अन्तमा [-ni] परसर्ग लाग्छ। जस्तै-

pasan ts^hogo a-ni-ni
 passang school NEG-go-NEG

 tsjon-se kan a-tsa-ni
 eldr brohter rice NEG-eat-NEG

४.१५. कोटीकार (Classifier)

नामको कोटी जनाउने विशेष शब्द कोटीकार हो। कोटीकार सङ्ख्यावाचक शब्द र नामका विचमा अनिवार्य रूपले आउने विशेष शब्द हो। तामाङमा साधारणतः [mendo] (जना), [gor] (वटा) र [p^ham](पाथी) कोटीकारको प्रयोग भएको पाइन्छ। यी कोटीकार नै नामपदसित प्रयोगमा आउँछ। सामान्यतः तामाङमा मानवसूचक नामका अगाडी [mendo] र [gor] मानवेतर नामका अगाडी लाग्ने चलन छ। जस्तै -

मानवसूचक नाम	मानवेतरसूचक नाम
१. mendo-som m ^h i k ^h adzi CLS-three men come-PST "Three men came."	२. gor-som nəgi k ^h adzi CLS-three dog come-PST "Three dog came."
mendo-g ^h ik m ^h i CLS-one men "One men."	gor-g ^h ik nəgi CLS-one dog "one dog."
	p ^h am som sun

उक्त उदाहरण (1)-मा [mendo]- ले मानवलाई सङ्केत गरेको छ भने उदाहरण (२)- मा [gor] र [p^ham] -ले मानवेतरलाई बुझाउँदछ।

४.१६. निष्कर्ष

यस अध्ययनमा तामाङ भाषाको रूप र रूपात्मक वाक्यको अध्ययन गरिएको छ। तामाङका व्यकरणिक कोटीहरूको चर्चा गरिएको छ। तामाङमा तीन पुरुष हुन्छ; प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुष। यसमा एकवचन र बहुवचनको प्रयोग भएको पाइन्छ। प्रथम पुरुषको बहुवचनमा समावेश र असमावेशी गरी दुई समावेशका रूपहरू छन्। द्वितीय र तृतीय पुरुषको एकवचनमा आदरार्थी रूपहरू पनि पाइन्छन्। तामाङमा द्वितीय पुरुष तीन तहमा पाइन्छ ; निम्न मध्य र उच्च। तामाङ भाषामा केही शाब्दिक लिङ्गभेद पाए तापनि रूपात्मक आधारमा क्रियापदसँग पदसङ्गति पाइँदैन। तामाङमा रूपात्मक आधारमा काल मूलतः दुईवटा भूत र अभूत पाइन्छ अनि दुई पक्ष सम्पन्न र असम्पन्न (सातत्यबोध, पर्ण र अभ्यास्त) रहेको छ। भावमा सामान्यार्थक , आज्ञार्थक, इच्छार्थक, दातित्वार्थक, सम्भवनार्थक, सङ्केतार्थक आदि जनाउने सर्ग रूप पाइन्छ। तामाङ भाषाको आधारभूत पदक्रम उद्देश्य - कर्म - क्रिया (SOV) रहेको पाइन्छ। यसमा तामाङमा पाइएको उर्जावात , कर्म, करण, सम्प्रदान, अपदान, अधिकरण, सम्बन्ध आदि करकको पनि चर्चा गरिएको छ। यसमा तामाङको अकरणको पनि चर्चा गरिएको छ। यस भाषामा अकरण उपसर्गको रूपमा मात्र प्रयोग हुन्छ। कोटीकारको पनि चर्चा गरिएको छ।

अध्याय: ५ उपसंहार तथा निष्कर्ष

यस शोध प्रबन्धमा तामाङ भाषाको रूपतात्त्विक अध्ययन गर्ने क्रममा तामाङ समुदायको सङ्क्षिप्त परिचय दिएको छ। नेपाली समाजमा तामाङ जाति एउटा प्रमुख जाति हो। तामाङ जाति मङ्गोल महावंश भोट वर्मेली परिवारभित्र पर्दछ (बमजन, २००७:१९)। तामाङ जातिलाई मुर्मी पनि भनेर चिनिन्छ। तामाङ शब्द तिब्बती तामाङको विकृति शब्द हो जसको अर्थ हुन्छ घोडा सवार फौज अथवा अश्वरोही सेना (मोक्तान: १)। भारतमा तामाङहरू पुस्तौं - पुस्तौंदेखि बसोबास गर्दै आएका छन्। तामाङ जाति नेपाल, दार्जिलिङ, सिक्किम, भूटान र भारतको उत्तर र पूर्व राज्यहरूमा पाइन्छन्।

तामाङ जातिले बोल्ने भाषालाई तामाङ भाषा भनिन्छ। यो भाषा ट्रान्स हिमालयन परिवारको भाषा हो। तामाङ जाति मात्र नभएर एउटा भाषा पनि हो। तामाङ जातिमा धेरै थरहरू छन्, तर प्रत्येक थरको एउटै भाषिक विशेषता छ। एथनोलगमा तामाङ भाषालाई आईएसओ (ISO 639-3) र [taj] कोड दिएको छ।

यस शोध प्रबन्धको दोस्रो अध्ययनमा तामाङ जाति, भाषा र जातिको संस्कार- संस्कृतिको चर्चा गरिएको छ। तामाङहरूको विभिन्न संस्कारहरू गर्वधारण, जन्म, न्वरान, भात खुवाई, छेवार, गुन्यौं चोलो, सैथै वैवाहिक संस्कारहरूमा मागी विवाह, चोरी विवाह आदिको वर्ण गरिएको छ। यस जातिको सांस्कृतिक पक्षहरूमा चाडपर्व, वेशभूषा, खानपान, बाजा- गाजा, नृत्य आदिको चर्चा गरिएको छ। यसमा तामाङ जातिमा प्रचलित स्वागे प्रथाको पनि चर्चा गरिएको छ। साथै तामाङ जातिको थर र उपथरको सूची पनि दिइएको छ। यस अध्ययनबाट वर्तमानमा सिक्किमका तामाङहरूको भाषा, संस्कार संस्कृति हासोन्मुख स्थितिमा पुगेको देखिन्छ।

तेस्रो अध्याय -मा तामाङ भाषाको खण्डीय र खण्डेतर ध्वनि तथा वर्णहरूको अध्ययन गरिएको छ। यस अध्ययनमा ३५ वटा व्यञ्जन र ११ वटा स्वर ध्वनिहरू प्राप्त भएको छ। स्वर ध्वनिमा ६ वटा एकस्वर र ५ वटा द्विस्वर पाइएको छ। यसमा प्राप्त व्यञ्जन ध्वनि (खण्डीय र खण्डेतर)-हरू [p], [pʰ],

[b] [b^h], [t],[t^h] [d], [d^h], [t], [t^h], [d], [d^h], [k], [k^h], [g], [g^h], [m], [m^h], [n], [n^h], [ŋ], [ŋ^h], [ɦ], [s], [s^h], [r], [r^h], [ts], [ts^h], [dz], [dz^h], [j], [j^h], [l], [l^h], [w], [w^h] [t] आदि हुन्। यसमा प्राप्त भएका स्वर ध्वनिहरूमा- [i], [e], [u], [o], [a], [ə] आदि एकस्वर हुन् अनि [oi], [ai], [ui], [au], [əi] आदि ध्वनिहरू द्विस्वर हुन्। तामाङमा अग्र मध्य र पश्च एकस्वर अनि अग्र र पश्च द्विस्वर पाइएको छ। यस अध्ययनमा पाइएका द्विस्वरहरू [mrui]-“ढकनी” [moiba]- “जोत्नु”, [gəi]- “भार”, [dau]- “वर”[ai]-“तिमी” आदि शब्दहरूमा पाइएको छ। यसमा पाइएको एकस्वरहरूमा दुईवटा गोलित [u], [o] अनि चारवटा अगोलित स्वरहरू [i], [e], [a], [ə] रहेका छन्। यसरी नै द्विस्वरमा पनि एकवटा गोलित [au] र चारवटा अगोलित [oi], [ai], [ui], [əi] पाइएको छ। यी सबै स्वरहरूलाई स्वर चतुर्भुजमा प्रस्तुत गरिएको छ।

तामाङ भाषामा खण्डेतर ध्वनिको अध्ययनमा विराम , महाप्राण, अलुतान, वलाघात आदि पाइएको छ। यसमा पाइएको महाप्राण खण्डेतर ध्वनिहरूमा -[b^h]-[b^hra], [g^h]- [g^hik], [p^h]-[p^hum], [j^h]-[j^haŋ], [r^h]-[r^hi], [w^h]-[w^hai] आदि हुन् भने विराम खण्डेतर ध्वनिहरूमा- ta + mu + la, paŋ + mu + la, p^ha + mu + la आदि हुन्। तामाङमा सामान्यार्थक र प्रश्नार्थक वाक्यहरूमा अनुतानको भेद पाइएका छन्।

यस अध्यायमा अक्षर र अक्षर संरचनाको विश्लेषण गरिएको छ। वृक्ष रेखामा अनि अक्षरीकरण पनि प्रस्तुत गरिएको छ। तामाङमा एकदेखि पाँचअक्षरसम्म पाइएको छ। यसमा एक अक्षरीक शब्दहरू पनि छन्। जस्तै- [kan]- “भात”, [le]- “जिब्रो”, [swa]-“दाँत”, [suŋ]-“मुख”, [ŋa]-“म” आदि हुन्। अक्षरलाई विभाजन गर्ने क्रममा तामाङमा मुक्त र बद्ध दुवै अक्षर पाइएका छन्। तामाङको अक्षर संरचनालाई सूत्रमा देखाउँदा स्थापित हुन्छ। यस अध्ययनमा तामाङ भाषाको वर्णन र विश्लेषण पनि गरिएको छ। तामाङ भाषामा घोषत्व र प्राणत्वको फरकले गर्दा ध्वनिहरू भिन्न भिन्नै वर्ण हुन गएको पाइन्छ। यो विशेषतः घोषत्व [p], [b], [ts], [dz] अनि प्राणत्वमा [m] र [m^h] , [g] र [g^h], [k] र [k^h] ध्वनिहरूमा प्राप्त भएका छन्। जस्तै -घोषत्वमा [pre]- “सँग”, [bre]-“भाटा”, [tsadza]-“नुन”, [dzadza]-“सानो” अनि प्राणत्वमा [mi]-“आँखा”, [m^hi]-“मान्छे”, [ku]-“देउता”, [k^hu]-“सब्जी”, [jan]-“पाउनु”, [j^haŋ]-“हामी” आदि।

अध्याय ४- मा तामाङ भाषाको रूप र रूपात्मक वाक्यको अध्ययन गरिएको छ। तामाङका व्याकरणिक कोटीहरू जस्तै- पुरुष, वचन, लिङ्ग, काल, पक्ष, भाव, पदसङ्गति, कारक, कारक सूचक, पदक्रम, कोटीकार, अकरण आदिको चर्चा गरिएको छ। तामाङमा तीन प्रकारको पुरुष हुन्छन्, प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष, तृतीय पुरुष। यसमा बहुवचनको प्रयोग रहेको पाइन्छ। प्रथम पुरुषको बहुवचनमा समावेशी र असमावेशका रूपहरू हुन्छन् भने द्वितीय र तृतीय पुरुषक एकवचनमा आदरार्थी र अनादरार्थी रूपहरू पनि छन्।

तामाङमा नाम वा नामपदलाई बहुवचन बनाउँदा पदान्तमा [-dugu]/[gade] सर्ग प्रयोग गरिन्छ। तामाङ भाषामा केही शाब्दिक लिङ्ग भेद भए तापनि उद्देश्य र क्रियापद विचमा लिङ्गको पदसङ्गति हुँदैन अर्थात् पदसङ्गतिमा भेद छैन। क्रियापद लिङ्ग भेद प्रयोग नगरी प्रयोग गरिन्छ। मानव, मानवेतर वा निर्ज्यू वस्तु आदिको क्रियापदमा एकै रूप प्रयोग गरिन्छ। यो भाषामा काल भूत र अभूत अनि दुई पक्ष सम्पन्न र असम्पन्न पक्ष (सातत्यबोधक, पूर्ण र अभ्यास) रहेको छ। सामान्यार्थक, आज्ञार्थक, इच्छार्थक, सङ्केतार्थक, अनुमायार्थक, दायित्वार्थक आदि भावहरू भोटिएको छ। तामाङ भाषामा क्रिया धातुमा [-ba] सर्ग लागेर क्रियापद निर्माण गरिन्छ। यस भाषाको वाक्य संरचना आधारभूत रूपमा उद्देश्य — कर्म — क्रिया को (sov) क्रम पाइन्छ। यसमा कुनै शब्द वा पदलाई अकरण बनाउँदा उपसर्ग लगाउनु पर्दछ। यस अध्ययमा कोटीकारको पनि चर्चा गरिएको छ। तामाङमा [mendo] (जना) मानवीय र [gor] (वटा) मानवेतर नाममा आउँछ। यस भाषामा आठ प्रकारका पुरुष वचन रहेको छ। जस्तै - प्रथम तीन पुरुष — [ŋa]- एकवचन, [jʰaŋ]- बहुवचन समावेशी, [ŋa-ni] बहुवचन असमावेशी। तीन द्वितीय पुरुष [e]- निम्न आदरार्थी, [ai]- मध्य आदरार्थी, [raŋ]- उच्च आदरार्थी। एकवचन दुई तृतीय पुरुष [tʰe] एकवचन अनादरार्थी [tʰe-ni] एकवचन आदरार्थी आदि हुन्। यसमा उर्जावत, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपदान, अधिकरण, सम्बन्ध, आदि कारक र तीनका सूचकहरूको विश्लेषण गरिएको छ।

सन्दर्भग्रन्थसूची

नेपाली पुस्तक

अल्लरे, हरिस मोक्तान. १९९९. *ह्युलबा. गान्तोक* : तामाङ बौद्ध सङ्घ गान्तोक

गुरुङ, बी.बी. (सम्पा). २०१२. *हिमालयन रिसर्च जर्नल*. दार्जिलिङ : उपमा प्रकाशन

घिसिङ, रामबहादुर. २०१४. *तामाङ साहित्यको सर्वेक्षण*. काठमाडौं : दिदी बहिनी अफसेट

प्रेस प्रा.ली

चामलिङ, पवन. (सम्पा). १९९९, *निर्माण स्मृति विशेषाङ्क*. नाम्ची : निर्माण प्रकाशन

छेत्री, सृजना. २०१७. *नेपाली सम्बन्धकपरक नाम, कारक सूचक र परस्थानिकको*

वर्णनात्मक एवं सैद्धान्तिक अध्ययन . सिक्किम विश्वविद्यालय. (एम.फिल लघुशोधप्रबन्ध)

जिम्बा, डी.टी. २००२. *तामंगको इतिहास अनि ताम्बाको चाडबाड*, दार्जिलिङ: एम.टी जिम्बा

तामाङ, प्रताप बल . २०१२. *दोर्जेलिङला ताम्बादुगुला काइतेन्*. दार्जिलिङ : भारतीय तामाङ

भाषा, संस्कृति तथा बौद्धधर्म संरक्षण समिति मेरिबोड चियाबारी, दार्जिलिङ

प्रश्रित, मोदनाथ र अन्य. (सम्पा). २००९. *भृकुटी*. काठमाडौं : लिखित पाण्डे

पोखरेल, माधवप्रसाद. २०५. *नेपाली वाक्य व्यकरण*. काठमाडौं : एकता बुक्स प्रकाशन

पौड्याल, केदारप्रसाद. २००६. *धनकुटे तामाङ ग्रामर*. काठमाडौं : त्रिभुवन विश्वविद्यालय.

(एम.ए लघुशोधप्रबन्ध)

बमजन, एम.एस. २००९. *तामाङ जनजाति संघर्षको इतिहास*. सिलगढी : अखिल भारतीय

तामाङ बौध सङ्घ

योञ्जन, अमृत. (सम्पा). २०१२. *नेपाल बाहिरका तामाङ वाङ्मय*. काठमाडौं: यामबुरिक बुक

पवाइन्ट

योञ्जन, अमृत. २०१४. *तामाङ वृहत् शब्दकोश*. काठमाडौं : यामबुरिक बुक पवाइन्ट

योञ्जन, अमृत. २०१६. *आधारभूत तामाङ व्यकरण*. काठमाडौं : आदिवासी जनजाति उत्थान

राष्ट्रिय प्रतिष्ठान

यादव, योगेन्द्र अनि भिम नारायण रेग्मी. २००१. *भाषाविज्ञान*. न्यू हिरा बुकास इन्टरप्राइजेज.

कीर्तिपूर

शर्मा, जनकलाल. २०१४. *हाम्रो समाज: एक अध्ययन*. ललितपुर काठमाडौं : साझा प्रकाशन

अंग्रेजी पुस्तक

Awasthi, Jai Raj. (eds). 2008. *Nepalese Linguistics*. Kathmandu: Linguistics Society of Nepal

Grierson, George A. 1909. *linguistics Survey of India*. New Delhi: Orient Publication Private Limited

Harbour, Daniel. (eds.) .2008. *Phi Theory: Phi-Features across Modules and Interfaces*. New York: Oxford University Press.

Harley, Heidi and Elizabeth Ritter.2002. *Person and Number in Pronouns: A Feature-Geometric Analysis*. America : Linguistic Society of America

Parijuli, Krishna Prashad. (eds) . 2015. *Nepalese Linguistics*. Kathmandu: Linguistics Society of Nepal

- Parajuli, Krishna Prashad. (eds). 2005. *Contemporary of Nepalese Linguistics*. Kathmandu:
Linguistics Society of Nepal
- Sun. Woo Lee. 2011. *Eastern Tamang Grammar Sketch*. Linguistics Society of America.
(M.A Thesis)

परिशिष्ट १
अधिसामग्री

1.

I. PROJECT METADATA	
Name	-
Language	Tamang
Contact	Pem Lhamu
CONTENT METADATA	
Type of content	Sentence, conversation, narration, etc.
Place	Singling Soreng, West Sikkim
Date	25/10/17
Language Variety	Tamang (Singling)
Contact Language	Language used in elicitation (Nepali and Tamang)
Type and Format	Type- Audio recording, Fieldnotes, etc. Format of the medium (WAV, notes-doc, pdf, etc.)
Description	Phonemic and morpheme
Solo/Group	Solo
Name	Asha Tamang
Full Name	Asha Tamang
Photo info	
Ethnic group	Tamang (nepali)
Clan/Sept	Gola
Age	60 Year old
Sex	Female
Religion	Buddhist
Occupation	Farmer
Annual income	25,000/-
Education	Class x
Marital Status	Married
Language known	Tamang, Nepali, Hindi, English
Domains of Language	Market and Home
Contact Address	Singling, Block Soreng, District West, Gyalsing Sikkim
Comments	She wants Tamang Language in future also.

2.

I. PROJECT METADATA	
Name	-
Language	Tamang
Contact	Pem Lhamu
CONTENT METADATA	
Type of content	Sentence, conversation, narration, etc.
Place	Singling Soreng, West Sikkim
Date	25/10/17
Language Variety	Tamang (Singling)
Contact Language	Language used in elicitation (Nepali and Tamang)
Type and Format	Type- Audio recording, Fieldnotes, etc. Format of the medium (WAV, notes-doc, pdf, etc.)
Description	Phonemic and morpheme
Solo/Group	
Solo/Group	Solo
Name	Asha Tamang
Full Name	Asha Tamang
Photo info	
Ethnic group	Tamang (nepali)
Clan/Sept	Gola
Age	60 Year old
Sex	Female
Religion	Buddhist
Occupation	Farmer
Annual income	25,000/-
Education	Class x
Marital Status	Married
Language known	Tamang, Nepali, Hindi, English
Domains of Language	Market and Home
Contact Address	Singling, Block Soreng, District West, Gyalsing Sikkim
Comments	She wants Tamang Language in future also.

3.

I. PROJECT METADATA	
Name	-
Language	Tamang
Contact	Pem Lhamu
CONTENT METADATA	
Type of content	Sentence, conversation, narration, etc.
Place	Singling Soreng, West Sikkim
Date	15/9/17
Language Variety	Tamang (Damthang)
Contact Language	Language used in elicitation (Nepali and Tamang)
Type and Format	Type- Audio recording, Fieldnotes, etc. Format of the medium (WAV, notes-doc, pdf, etc.)
Description	Phonemic and morpheme
Solo/Group	
	Solo
Name	Nima Tamang
Full Name	Nima Tamang
Photo info	
Ethnic group	Tamang (nepali)
Clan/Sept	
Age	40 Year old
Sex	Male
Religion	Buddhist
Occupation	Govt service
Annual income	50,000/-
Education	M.A
Marital Status	Married
Language known	Tamang, Nepali, Hindi, English
Domains of Language	Market and Home
Contact Address	Damthang, Block Namchi, District South, Namchi Sikkim
Comments	He wants Tamang Language in future also.

4.

I. PROJECT METADATA	
Name	-
Language	Tamang
Contact	Pem Lhamu
CONTENT METADATA	
Type of content	Sentence, conversation, narration, etc.
Place	Singling Soreng, West Sikkim
Date	24/10/17
Language Variety	Tamang (Singling)
Contact Language	Language used in elicitation (Nepali and Tamang)
Type and Format	Type- Audio recording, Fieldnotes, etc. Format of the medium (WAV, notes-doc, pdf, etc.)
Description	Phonemic and morpheme
Solo/Group	
	Solo
Name	Sarman Tamang
Full Name	Sarman Tamang
Photo info	
Ethnic group	Tamang (nepali)
Clan/Sept	Gola
Age	24 Year old
Sex	Male
Religion	Buddhist
Occupation	Student
Annual income	25,000/-
Education	Graduation
Marital Status	Unmarried
Language known	Tamang, Nepali, Hindi, English
Domains of Language	Market and Home
Contact Address	Singling, Block Soreng, District West, Soreng Sikkim
Comments	He wants Tamang Language in future also.

5.

I. PROJECT METADATA	
Name	-
Language	Tamang
Contact	Pem Lhamu
CONTENT METADATA	
Type of content	Sentence, conversation, narration, etc.
Place	Singling Soreng, West Sikkim
Date	25/10/17
Language Variety	Tamang (Singling)
Contact Language	Language used in elicitation (Nepali and Tamang)
Type and Format	Type- Audio recording, Fieldnotes, etc. Format of the medium (WAV, notes-doc, pdf, etc.)
Description	Phonemic and morpheme
Solo/Group	
	Solo
Name	Wang Dorjee Tamang
Full Name	Wang Dorjee Tamang
Photo info	
Ethnic group	Tamang (nepali)
Clan/Sept	Gola
Age	58 Year old
Sex	Male
Religion	Buddhist
Occupation	Farmer
Annual income	50,000/-
Education	Class x
Marital Status	Married
Language known	Tamang, Nepali, Hindi, English
Domains of Language	Market and Home
Contact Address	Singling, Block Soreng, District West, Gyalsing Sikkim
Comments	He wants Tamang Language in future also.

परिशिष्ट २

प्रश्नवाली

ŋa lopk^haŋ ni-dzi
1SG school go-AOR
“I went to school.”

j^haŋ lopk^haŋ ni-dzi
1PL.INCL School go-AOR
“We (two) went to the school.”

ŋa-ni lopk^haŋ ni-dzi
1PL-EXCL school go-AOR
“We (two) went to the school.”

e lopk^haŋ ni-u
2SG.NH school go-FUT
“You go to school.”

ai lopk^haŋ ni-u
2SG.MH school go-FUT
“You go to school.”

raŋ lopk^haŋ se-go
2SG.HH school go-FUT
“You go to school.”

t^he r^hi ni-dzi
3SG jungle go-AOR
“She/He went to the jungle.”

t^he-ni r^hi se-dzi
3SG.H jungle go-AOR
“She/He went to the jungle.”

t^he-dugu r^hi ni-dzi
3SG-PL jungle go-AOR
“They went to the jungle.”

pema d^him ni-dzi
pema home go-AOR
“Pema went to the school.”

pema-dugu d^him ni-dzi
pema-PL home go-AOR
“Pema (and her friends) went to the school.”

pasang d^him ni-dzi
passang home go-AOR
“Passang went to the school.”

pasang-dugu d^him ni-dzi
pasang-PL home go-AOR
“Passang went to the school.”

nəgi mu-la
dog be-PRS
“There is a dog.”

m^hi d^him-ri mu-la
person home-LOC be-PRS
“A person is at home.”

m^hi-gade k^ha-dzi
man-PL come-AOR
‘People came.’

pema-la r^ho-gade k^hai ni-dzi
pema-GEN friend-PL where go-AOR
“Where is gone Pema’s friends.”

e lopk^haŋ ni-u
2SG.NH School go-PRS
“You go school.”

ai lopk^haŋ ni-u
2SG.MH school go-PRS
“You go school.”

raŋ lopk^haŋ se-go
2SG.HH school go-PRS
“You go school.”

t^he kan tsa-mu-la
3SG.NH rice eat-be-PRS
“He/she eats rice.”

t^he-ni seba sol-mu-la
3SG.H rice eat-be-PRS
“He/she eats rice.”

dz^ha k^ha-dzi
boy come-AOR
“Boy came.”

dz^hame k^ha-dzi
girl come-AOR
“Girl came.”

ŋa ts^hogo ni-ba
1SG market go-PRS
“I go to the market.”

j^haŋ ts^hogo ni-ba
2PL.INCL market go-PRS
“We go market.”

ŋa-ni ts^hogo ni-ba
1PL-EXCL market go-PRS
“We go market.”

ai kan tsa-mu-la
2SG rice eat-be-PRS
“You eat rice.”

raŋ kan sol-mu-la
2SG.H rice eat-be-PRS
“You eat rice.”

pema-se buriŋ-da dz^hjaba pin-mu-la
pema-ERG sister-DAT money give-be-PRS
“Pema gives money to sister”

pema-dugu-se buriŋ-da dz^hjaba pin-mu-la
pema-PL-ERG sister-DAT money give-be-PRS
“They are giving money to sister”

fiodzu m^hi dzjaba mu-la
DIST man good be-PRS
“That man is good.”

fioti lopk^haŋ mu-la
DIST school be-PRS
“There is school.”

ŋa ts^hogo ni-la
1.SG market go-FUT
“I will go market.”

j^haŋ ts^hogo ni-la
2PL.INCL market go-FUT
“We (two) will go market.”

ŋa-ni ts^hogo ni-la
1.PL-EXCL market go-FUT
“We (two) will go market.”

ai kan tsa-la
2.SG rice eat-FUT
“You will eat rice.”

ai-dugu kan tsa-la
2-PL rice eat-FUT
“You will eat rice.”

pema-se buriŋ-da dz^hjaba pin-la
pema-ERG sister-DAT money give-FUT
“Pema will give money to the sister.”

pema-dugu-se buriŋ-da dz^hjaba pin-la
pema-PL-ERG sister-DAT money give-FUT
“Pema will give money to the sister.”

ŋa ts^hogo ni-ban mu-la
1SG market go-PROG be-IMPV.PRS
“I am going to the market.”

ŋa kan tsa-ban mu-la
1SG rice eat-PROG be-IMPV.PRS
“I am eating rice.”

ŋa ts^hogo ni-ban mu-ba
1SG market go-PROG be-PST
“I was going to the market.”

ŋa kan tsa-ban mu-ba
1SG rice eat-PROG be-PST
“I was eating rice.”

doma d^him ni-bala mu-ba
doma home go-PRF be-PST
“Doma had gone to home.”

ḍoma -se buriṅ-da kwan pin-bala mu-la
doma-ERG sister-DAT colth give-PRF be-PRS
“Doma has given cloth to the sister.”

pema-se ḍoma-∅ to-dzi
pema-ERG doma-NOM beat-AOR
पेमाले डोमा कुट्यो ।

pema-se ḍoma-da to-dzi
pema-ERG doma-ACC beat-AOR
पेमाले डोमालाई कुट्यो ।

pema-se nəgi-∅ sat-dzi
pema-ERG dog-NOM kill-AOR
पेमाले कुकुर मार्यो ।

pema-se nəgi-da sat-dzi
pema-ERG dog-ACC kill-AOR
पेमाले कुकुरलाई मार्यो ।

pema-se ŋa/ai/t^he-da to-dzi
Pema-ERG me, you, him/her-ACC beat-AOR
पेमाले मलाई/ तिमीलाई/ उसलाई कुट्यो ।

pema-se ts^hjoi/*ts^hjoi-da do-dzi
Pema-ERG book.NOM/ *book.ACC read-AOR
पेमाले किताब/* किताबलाई पढ्यो ।

परिशिष्ट ३
तामाङ शब्द सङ्कलन

१. खानपान

क्रम सङ्ख्या	नेपाली	तामाङ	अक्षर विभाजन
१	अचार	[t ^h oŋse]	[t ^h oŋ.se]
२	अन्न	[kan]	[kan]
३	अमिलो	[kjuŋba]	[kjuŋ.ba]
४	अण्ड	[p ^h um]	[p ^h um]
५	अदुवा	[tuŋra]	[tuŋ.ra]
६	आलु	[boteme]	[bote.me]
७	आँटा	[b ^h ra]	[b ^h ra]
८	ओखर	[kodo]	[ko.do]
९	केरा	[modze]	[mod.ze]
१०	कुखुराको मासु	[nagala sja]	[na.ga.la. sja]
११	खसीको मासु	[r ^h alasja]	[r ^h a.la.sja]
१२	खाजा	[digu]	[di.gu]
१३	खाना	[kan]	[kan]
१४	खिर	[n ^h e kan]	[n ^h e kan]
१५	खोले	[nembakan]	[nem.ba.kan]
१६	खोरसानी	[t ^h uba]	[t ^h uba]
१७	गहत	[golda]	[gol.da]
१८	गहुँ	[wa]	[wa]
१९	गोलभेडा	[banda]	[banda]
२०	घर तरुल	[d ^h im teme]	[d ^h im.te.me]
२१	घिउ	[m ^h ar]	[m ^h ar]
२२	चट्नी	[more]	[mo.re]
२३	चामल	[sit]	[sit]
२४	चिया	[dz ^h ja]	[dz ^h .ja]
२५	चिउरा	[p ^h alanggi]	[p ^h a.laŋ.gi]
२६	चिनी	[kekeba]	[ke.ke.ba]
२७	च्याउ	[sjomu]	[sjo.mu]
२८	जाड	[dz ^h i]	[dz ^h i]

२९	झोल	[k ^h uku]	[k ^h uku]
३०	टुसा	[ts ^h jomo]	[ts ^h jo.mo]
३१	टिमुर	[pruma]	[pru.ma]
३२	तरकारी	[k ^h u]	[k ^h u]
३३	तिल	[sa]	[sa]
३४	तोरी	[namnam]	[nam.nam]
३५	तरुल	[teme]	[te.me]
३६	तिते	[kamba]	[kam.ba]
३७	तेजपत्ता	[palaba]	[pa.la.ba]
३८	दही	[ŋ ^h etsja]	[n ^h etsja]
३९	दाल	[mase]	[ma.se]
४०	दुध	[n ^h e]	[n ^h e]
४१	धान	[sun]	[sun]
४२	निगार	[ningu]	[ningu]
४३	निम्बु	[nimbu]	[nim.bu]
४४	नुन	[tsadza]	[tsa.dza]
४५	पानी	[kjui]	[kjui]
४६	पिनडालु	[taja]	[ta.ja]
४९	पिरो	[t ^h uba]	[t ^h u.ba]
५०	प्याज	[ts ^h jabi]	[ts ^h ja.bi]
५१	फापर	[bre]	[bre]
५२	फुलौरो	[alum]	[a.lum]
५६	फर्सी	[p ^h arəsi]	[p ^h arə.si]
५७	फुलकोपी	[kəulimendo]	[kə.uli.men.do]
५८	फल	[doŋro]	[doŋro]
५९	बाला	[nam]	[nam]
६०	बयर	[kore]	[ko.re]
६१	भटमास	[mo ^h e]	[mo.t ^h e]
६२	भात	[kan]	[kan]
६२	भेडाको मासु	[gɟula sja]	[gɟu.la.sja]
६३	भोजन	[ɖon]	[ɖon]
६४	मकै	[kendzom]	[ken.dzom]
६५	मह	[kudu]	[ku.du]
६६	मसला	[man.min]	[man.min]

६७	माछा	[tarəŋa]	[tarə.ŋa]
६८	मुन्टा	[tsjado]	[tsja.do]
६९	मिठाई	[kekeba]	[kekeba]
७०	रक्सी	[airak]	[ai.rak]
७१	रोटी	[geŋ]	[geŋ]
७२	सिमी	[tamra]	[tam.ra]
७३	सिस्नु	[polo]	[po.lo]
७४	सेलरोटी	[kororo geŋ]	[ko.ro.ro. geŋ]
७५	हर्दी	[urba]	[ur.ba]

२. चुलासित सम्बन्धित

क्रम सङ्ख्या	नेपाली	तामाङ	अक्षर विभाजन
१	चुला	[kut ^h ap]	[ku.t ^h ap]
२	भान्सा घर	[sol d ^h aiba d ^h im]	[sol.d ^h ai.ba.d ^h im]
३	आगो	[m ^h e]	[m ^h e]
४	दाउरा	[siŋ]	[siŋ]
५	पेला	[m ^h andze]	[m ^h an.dze]
६	थाल	[k ^h arba]	[k ^h ar.ba]
७	नाङग्लो	[nak ^h le]	[nak ^h .le]
८	दाबिलो	[kjababa]	[kja.ba]
९	मान्द्रो	[bjo]	[bjo]
१०	सिलौटो	[jamba]	[jam.ba]
११	सोते	[m ^h et ^h oŋ]	[m ^h e.t ^h oŋ]
१२	भार	[gəi]	[gəi]
१३	बटुका	[kjamsel]	[kjam.sel]
१४	टालो	[tapkən]	[tapkən]
१५	पन्यौ	[kjosin]	[kjosin]
१६	डाडु	[k ^h usin]	[k ^h u.sin]
१७	खरानी	[mep ^h ra]	[mep ^h .ra]
१८	लोहोरो	[relsini]	[rel.sini]
१९	फिर्के	[p ^h et̚e]	[p ^h e.t̚e]
२०	अचना	[kodo]	[ko.do]

२१	कोइला	[gosəl]	[go.səl]
२२	ओदान	[dz ^h əŋgu]	[dz ^h əŋ.gu]
२३	सिल	[jaŋdo]	[jaŋ.do]
२४	गाग्री	[tərbuŋ]	[təɾ.buŋ]
२५	लहोटा	[bəguna]	[bə.gu.na]
२६	पाथी	[p ^h apsiŋ]	[p ^h ap.siŋ]
२७	ढकनी	[mrui]	[mrui]
२८	झातो	[r ^h anda]	[r ^h anda]
२९	बत्ति	[m ^h edaŋ]	[m ^h e.daŋ]
३०	भाडा	[taŋ]	[taŋ]
३१	मक	[kjo]	[kjo]
३२	दुधेरी	[n ^h et ^h oŋ]	[n ^h e.t ^h oŋ]
३३	ओखली	[goktsəŋ]	[gokə.tsəŋ]
३४	चिम्टा	[gap]	[gap]
३५	खुकुरी	[godza]	[go.dza]
३६	पिरा	[dan]	[dan]
३७	लोहोरो	[brujiŋ]	[bru.jiŋ]
३८	मुस्ली	[siŋ]	[siŋ]

३. शरीरसित सम्बन्धित शब्द

क्रम सङ्ख्या	नेपाली	तामाङ	अक्षर विभाजन
१	आँखा	[mi]	[mi]
२	नाक	[na]	[na]
३	मुख	[suŋ]	[suŋ]
४	दाँत	[swa]	[swa]
५	जिब्रो	[le]	[le]
६	ओठ	[sump ^h i]	sum.p ^h i
७	कान	[n ^h abe]	[n ^h a.be]
८	हात	[ja]	[ja]
९	नङ	[ts ^h in]	[ts ^h in]
१०	औला	[dzumbi]	[dzum.bi]
११	कुम	[bam]	[bam]
१२	घाटी	[k ^h are]	[k ^h a.re]

१३	टाउको	[t ^h obo]	[t ^h o.bo]
१४	केश	[kra]	[kra]
१५	परेला	[mits ^h am]	[mi.ts ^h am]
१६	निधार	[ŋo]	[ŋo]
१७	अनुहार	[li]	[li]
१८	खुट्टा	[bale]	[ba.le]
१९	दूध	[n ^h e]	[n ^h e]
२०	दूधको टुप्पा	[n ^h eladzo]	[n ^h e.la.dzo]
२१	काखी	[gludzal]	[glu.dzal]
२२	नाइटो	[pede]	[pede]
२३	कण्डो	[paksa/go/p ^h uldu]	[paksa/go/p ^h uldu]
२४	पेनिय	[plimit/mle]	[Pli.mit/mle]
२५	भेजाइना	[djsja]	[dʒi.sja]
२६	पासुला	[lep ^h uŋ]	[le.p ^h uŋ]
२७	भुडी	[p ^h o]	[p ^h o]
२८	घुडा	[pui]	[pui]

४. सङ्ख्या

क्रम सङ्ख्या	नेपाली	तामाङ	अक्षर विभाजन
१	०	[toŋma]	[toŋ.ma]
२	१	[g ^h ik]	[g ^h ik]
३	२	[n ^h i]	[n ^h i]
४	३	[som]	[som]
५	४	[bli]	[bli]
६	५	[ŋa]	[ŋa]
७	६	[dʌ]	[dʌ]
८	७	[nis]	[nis]
९	८	[b ^h rat]	[b ^h rat]
१०	९	[ku]	[ku]
११	१०	[tsui]	[tsui]
१२	२०	[n ^h itsu]	[n ^h i.tsu]
१३	३०	[somtsu]	[som.tsu]
१४	४०	[blitsu]	[bli.tsu]
१५	५०	[ŋ ^h atsu]	[ŋ ^h a.tsu]

१६	60	[d ^h utsu]	[d ^h u.tsu]
१७	70	[nistu]	[ni.stu]
१८	80	[b ^h hraʈtsu]	[b ^h hraʈ.tsu]
१९	90	[kutsu]	[ku.tsu]
२०	100	[g ^h jardzəg ^h ik]	[g ^h jardza.g ^h ik]
२१	1,000	[p ^h amnaŋ]	[p ^h amnaŋ]

५. साइनो शब्द

क्रम सङ्ख्या	नेपाली	तामाङ	अक्षर विभाजन
१	आमा	[ama]	[a.ma]
२	बाबा	[appa]	[a.ppa]
३	बाजे	[ak ^h e]	[a.k ^h e]
४	बज्यू	[mam]	[mam]
५	मामा	asjaŋ	[a.sjaŋ]
६	माइज्यू	[aŋi]	[a.ŋi]
७	दाज्यू	[dzjodzjo]	[dzjo.dzjo]
८	दिदी	[nana]	[na.na]
९	भाइ	[tsjon]	[tsjon]
१०	भौज्यू	[dzjo tsan]	[dzjo tsan]
११	फुपू	[aŋi]	[a.ŋi]
१२	काका	[agu]	[a.gu]
१३	काकी	[asu]	[a.su]
१४	बडा	[abren]	[a.bren]
१५	बडी	[amen]	[a.men]
१६	बुहारी	[tsjon tsan]	[tsjon tsan]
१७	लोग्ने	[remkol]	[rem.kol]
१८	स्वास्नी	[mreŋkol]	mreŋ.kol
१९	छोरा	[dz ^h a]	[dz ^h a]
२०	छोरी	[dz ^h ame]	[dz ^h a.me]
२१	नाती	[ts ^h aja]	[ts ^h a.ja]
२२	पलाती	[ts ^h ija]	[ts ^h i.ja]

६. पशु-प्राणी

क्रम सङ्ख्या	नेपाली	तामाङ	अक्षर विभाजन
१	गाई	[m ^h e]	[m ^h e]
२	गोरू	[glap]	[glap]
३	सुङ्गुर	[d ^h wa]	[d ^h wa]
४	बाखा	[ra]	[ra]
५	बिरालो	[tawar]	[ta.war]
६	कुकुर	[nəgi]	[nə.gi]
७	भालु	[tawam]	[ta.wam]
८	बनेल	[r ^h i d ^h wa]	[r ^h i d ^h wa]
९	घोरल	[taŋsar]	[taŋ.sar]
१०	वन बिरालो	[r ^h i tawar]	[r ^h i ta.war]
११	बाँदर	[m ^h aŋku]	[m ^h aŋ.ku]
१२	सियाल	[l ^h ungi]	[l ^h un.gi]
१३	लोथर्के	[godzdza]	[go.dzdza]
१४	चितुवा	[gundi]	[gun.di]
१५	भैसी	[moi]	[moi]
१६	राँगा	[glapmoi]	[glap.moi]
१७	मृग	[təgi]	[təgi]
१८	छेपारो	[tiklak]	[tik.lak]
१९	भ्यागुता	[balba]	[bal.ba]
२०	माछा	[tarŋa]	[tar.ŋa]
२१	घोडा	[ta:]	[ta:]
२२	गङ्गटा	[kap ^h re]	[kap ^h .re]
२३	साँप	[puk ^h ri]	[puk ^h .ri]

८. स्वादेश लिष्ट

Sl no	Nepali	Ipa	Syllable
१	फूल	[m ^h endo]	[m ^h en.do]
२	फुल	[p ^h um]	[p ^h um]
३	उडनु	[p ^h leŋba]	[p ^h leŋ.ba]
४	फल	[deŋro]	[deŋ.ro]
५	राम्रो	[dzjaba]	[dzja.ba]

६	घाँस	[ts ^h e]	[ts ^h e]
७	कुइरो	[k ^h əsu]	[k ^h ə.su]
८	हाँस्नु	[ŋetpa]	[ŋet.pa]
९	सुन्नु	[huba]	[hu.ba]
१०	खेल्नु	[klaŋba]	[klaŋ.ba]
११	फ्याक्नु	[bjaŋba]	[bjaŋ.ba]
१२	चढ्नु	[kratpa]	[krat.pa]
१३	हिउँ	[gliŋ]	[gliŋ]
१४	हिमाल	[dzjomogəŋ]	[dzjo.mo.gəŋ]
१५	पहाड	[gəŋ]	[gəŋ]
१६	आकाश	[mu]	[mu]
१७	तारा	kardzen	kar.dzen
१८	जुन	[lani]	[la.ni]
१९	बादल	[kəsu]	[kə.su]
२०	खोला	[tsjoŋ]	[tsjoŋ]
२१	सडक	[g ^h jam]	[g ^h jam]
२२	पानी पर्नु	[nam taiba]	[nam.taiba]
२३	हिडनु	[b ^h raba]	[b ^h ra.ba]
२४	पखेटा	[bjap]	[bjap]
२५	काठ	[siŋ]	[siŋ]
२६	रात	[hun]	[hu]
२७	दिन	[din]	[din]
२८	बिहान	[sjo]	[sjo]
२९	दिउँसो	[tiniladin]	[tiniladin]
३०	आज	[tini]	[tini]
३१	हिज	[tildza]	[tildza]
३२	अस्ती	[one]	[one]
३३	पहिला	[fiats ^h a]	[fiats ^h a]
३४	बुढो	[k ^h eppa]	[k ^h eppa]
३५	काट्नु	[t ^h aba]	[t ^h aba]
३६	दिनु	[pinba]	[Pinba]
३७	लिनु	[digo]	[digo]
३८	झगडा	[ts ^h atpa]	[ts ^h at.pa]
३९	हड्डी	[nak ^h rum]	[nak ^h rum]
४०	खुन	[ka]	[ka]

४१	नराम्रो	[adzjaba]	[adzjaba]
४२	दुङ्गा	[juŋba]	[juŋba]
४३	पुछर	[me]	[me]
४४	जोत्नु	[moiba]	[moi.ba]
४५	ठेल्नु	[huiba]	[hui.ba]
४६	लेख्नु	[briba]	[briba]
४७	जरा	[ta]	[ta]
४८	गन्नु	[hɟaba]	[hɟaba]
४९	मान्छे	[m ^h i]	[m ^h i]
५०	अगाडी	[hats ^h a]	[ha.ts ^h a]
५१	उभ्नु	[rap:pa]	[rap:.pa]
५२	नाम	[min]	[min]
५६	काट्नु	[t ^h aba]	[t ^h a.ba]
५७	वर्ष	[l ^h o]	[l ^h o]
५८	पात	[l ^h apte]	[l ^h ap.te]
५९	डोको	[ts ^h aŋ]	[ts ^h aŋ]
६०	नाम्लो	[d ^h a]	[d ^h a]
६१	देउता	[ku]	[ku]
६२	सानो	[dzadza]	[dza.dza]
६२	सफा	[saŋ]	[saŋ]
६३	दुलो	[g ^h al]	[g ^h al]
६४	सँग	[pre]	[pre]
६५	जित्नु	[dɟa]	[dɟa]
६६	पितल	[s ^h aŋ]	[s ^h aŋ]
६७	घाम	[dini]	[di.ni]
६८	यो	[idzu]	[idzu]
६९	त्यो	[fiodzu]	[fiodzu]

परिशिष्ट ४

सोरेङ क्षेत्रका तामाङ वक्ताहरूबाट स्वराङ्कन तथा तथ्याङ्क लिइँदै गरेको चित्र।

